

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

К.А. Козмуляк

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СФЕРІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ**

МОНОГРАФІЯ

Чернівці – 2017

УДК [349.6:63](477)
ББК 67.9(4Укр)307
К592

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 4 від 24 квітня 2017 року)*

Рецензенти:

Т.І. Макарова – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного та аграрного права юридичного факультету Білоруського державного університету;

М.В. Шульга – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий редактор:

Г.І. Бальук – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, професор кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Козмуляк К.А.

К592 Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: монографія. – Чернівці: Кондратьєв А.В, 2017. – 192 с.

ISBN 978-966-7957-19-3

Монографія присвячена комплексному дослідженню понятійного апарату та особливостей правового регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні. У роботі проаналізовано рівень наукової розробки названої проблематики, запропоновано визначення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, сформульовано її основні ознаки. Виокремлено основні напрями реалізації державної політики щодо регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва та на їх основі здійснено аналіз законодавства України у цій галузі. Досліджено систему органів державної влади, що реалізують повноваження в частині правового регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні та виявлено її особливості. Проаналізовано ряд функцій вказаних органів, зокрема, нормування, стандартизації, сертифікації, дозвільну та контрольно-наглядову. З метою усунення виявлених недоліків правового регулювання, запропоновано конкретні зміни і доповнення до чинного законодавства України.

Викладений у монографії матеріал може бути використаний у нормотворчій, правозастосовній, науковій та навчальній діяльності.

УДК [349.6:63](477)
ББК 67.9(4Укр)307

ISBN 978-966-7957-19-3

© Козмуляк К.А., 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ	8
1.1. Науково-теоретичні дослідження у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва	8
1.2. Юридичне поняття «екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва»	18
1.3. Законодавче регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні.....	34
2. ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ	66
2.1. Органи державної влади в галузі регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні	66
2.2. Нормування, стандартизація та сертифікація як функції регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні	95
2.3. Дозвільна функція регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні.....	115
2.4. Контрольно-наглядова функція регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні	137
ВИСНОВКИ.....	157
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	164

ПЕРЕДМОВА

Сільськогосподарське виробництво є одним із найдавніших видів людської діяльності. Віками людство жило в гармонії з природою, не завдаючи їй шкоди. Проте, з потребою у збільшенні обсягів виробництва та розвитком науки, стан речей кардинально змінився. У результаті впровадження у сільськогосподарську діяльність індустріальних методів виробництва змінилося співвідношення сил між природою та сільським господарством як галуззю економіки. Застосування складної і важкої машинної техніки, хімізація і меліорація земель, концентрація виробництва, особливо у тваринництві, зробили природу майже беззахисною перед сучасним сільськогосподарським виробником. При цьому, людина завдає шкоди не лише навколишньому середовищу, а й своєму життю і здоров'ю.

Було виявлено, що пестициди і агрохімікати, які широко застосовуються у рослинництві, завдають значної шкоди життю і здоров'ю людини: їх наявність у харчових продуктах в обсягах, що перевищують гранично допустимий вміст, здатна спричинити отруєння, іноді – навіть з летальними наслідками. За рівнем негативного впливу на довкілля і людину не поступаються хімічним речовинам і тваринницькі комплекси, внаслідок функціонування яких погіршується якість ґрунту, водних джерел (через попадання туди відходів з відкритих годівельних майданчиків), а також атмосферного повітря (в результаті викидів газових домішок, обумовлених життєдіяльністю тварин та процесами еволюції екскрементів й інших органічних речовин).

Крім того, останнім часом поширення у сільськогосподарському виробництві набули генетично-модифіковані організми (далі – ГМО). І, хоча сучасна наука ще не дала однозначної відповіді на питання відносно їх безпечності для людини та навколишнього середовища, вчені-екологи припускають, що генетично змінені форми можуть випадково проникнути до дикої природи та призвести до катастрофічних змін в екосистемах. Крім наведених, існують й інші напрями негативного впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, життя та здоров'я людей.

Проблема потенційної небезпечності сільськогосподарського

виробництва визнана не лише в наукових колах, а й на загальнодержавному рівні. Зокрема, у національних доповідях про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 та 2014 роках відзначено, що інтенсифікація сільського господарства викликала низку небажаних наслідків. Серед них: деградація ґрунтів, забруднення водних ресурсів та довкілля залишковою кількістю мінеральних добрив та пестицидів, несприятливі зміни гідрологічного режиму та пов'язані з ними процеси осушення та заболочення [1, с. 244]. Крім цього, відзначається, що понад 20% території України перебуває у незадовільному стані через перенасичення ґрунтів токсичними сполуками, джерелом яких, серед іншого, є й сільське господарство [2, с. 162; 1, с. 207].

Актуальність теми цього дослідження обумовлена також необхідністю реалізації державної політики та виконання загальнодержавних програм. Законом України «Про основи національної безпеки України» [3] від 19 червня 2003 р. забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів віднесено до пріоритетів національних інтересів. Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [4] від 1 липня 2010 р. такими пріоритетами у екологічній сфері визнано забезпечення конституційних прав громадян на безпечне довкілля, створення екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності населення, посилення просвітницької діяльності з інформування населення про екологічні норми і стандарти, а також збереження навколишнього природного середовища, вдосконалення національної екологічної політики та стимулювання розвитку екологобезпечних технологій. У розділі 19 Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [5] в частині вимог, які ставляться до регулювання системи сільськогосподарського природокористування визначено, що воно має передбачати впровадження вимог щодо екологічної безпеки, а також розроблення природоохоронних заходів на основі положень міжнародного законодавства.

Положення вищенаведених актів знайшли подальший розвиток у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної

політики на період до 2020 року» [6] від 21 грудня 2010 р., у якому наголошено, що речовини, які використовуються у сільськогосподарському виробництві є значними джерелами забруднення довкілля. До завдань, спрямованих на реалізацію державної екологічної політики у цій сфері, віднесено забезпечення остаточного знешкодження накопичених непридатних до використання пестицидів шляхом запровадження екологічно безпечних технологій їх знешкодження та розроблення і виконання плану заходів щодо заміни особливо небезпечних хімічних речовин; створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства.

Відтак, наведені загрози екологічній безпеці, що несе у собі сільськогосподарське виробництво, та закріплення на рівні державної політики необхідності їх мінімізації свідчать про актуальність теми цієї монографічної роботи та необхідність дослідження правового регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні.

Науково-теоретичною базою монографічного дослідження стали праці таких українських та зарубіжних вчених-правознавців у галузі екологічного права, як: В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова, В.Л. Бредіхіна, М.М. Бринчук, С.І. Бугера, В.В. Вербицький, А.П. Гетьман, Х.І. Ісаков, Т.Г. Ковальчук, О.М. Козир, О.С. Колбасов, М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, В.І. Лебідь, Н.Р. Малишева, А.М. Мірошніченко, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, В.Н. Петрина, В.В. Петров, В.І. Семчик, О.В. Скурко, А.М. Статівка, Л.В. Струтинська-Струк, В.Ю. Уркевич, Л.Ф. Усманова, Ш.Х. Файзієв, М.О. Фролов, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга, Р.С. Ярандайкін та інші.

Для обґрунтування деяких теоретичних положень авторка зверталася до робіт представників інших галузей юридичної науки, зокрема, В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, О.С. Іоффе, М.І. Матузова, А.О. Кармолицького, В.Я. Малиновського, В.С. Нерсесянца, О.Ф. Скаун, Ю.К. Толстого, Є.М. Трубецького, Р.О. Халфіної тощо.

Під час роботи над монографією також використовувався доробок представників низки інших наук. Серед яких Г.О. Білявський, В.В. Власенко, М.Т. Гончар, А.Б. Качинський, О.М. Колосов,

О.А. Никитюк, Д.П. Нікітін, Б.І. Савінов, О.В. Серeda, М.С. Соколов, Г.Л. Тишкевич, О.І. Шапоренко, Л.М. Шинкаренко, В.В. Шкуро та інші.

Викладений у монографії матеріал, сформульовані положення та висновки можуть бути використані: а) у нормотворчій діяльності з метою розвитку й удосконалення законодавства у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва; б) у правозастосуванні; в) у навчальному процесі: при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій для студентів юридичних вищих навчальних закладів, при викладанні еколого-правових, земельно-правових та інших навчальних дисциплін, зокрема, таких як «Екологічне право України», «Аграрне право України», «Земельне право України», «Актуальні проблеми екологічного права», «Проблеми права екологічної безпеки», а дискусійні положення можуть стати основою для подальших наукових розробок.

Особливу подяку за сприяння, підтримку, настанови та поштовх у підготовці й виданні цього монографічного дослідження автор висловлює своєму науковому наставнику – доктору юридичних наук, професору, член-кореспонденту НАПрН України, заслуженому юристу України, професору кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Галині Іванівні Балюк.

1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

1.1. Науково-теоретичні дослідження у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва

Сільське господарство віками вважалося найбільш дружнім до природи видом людської діяльності. Проте, чимало наукових праць [7, с. 4; 8, с. 4] доводять, що вже в 50-60х роках ХХ століття воно посіло одне з перших місць за інтенсивністю негативного впливу на навколишнє середовище. Значна кількість загроз для людини та довкілля, які несе у собі сучасне сільськогосподарське виробництво, свідчить про те, що вивчення питань, пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки у названій сфері є надзвичайно актуальним. У зв'язку із цим, вважаємо за потрібне, більш детально проаналізувати наявний на сьогодні науковий доробок у цій галузі.

Внаслідок комплексності характеру екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва, означене питання привертає увагу представників різних галузей знань: математики, екології, медицини, права тощо.

Математичне моделювання у сфері екологічної безпеки (моделювання екологічних ризиків як шкали екологічної безпеки, формування системи управління екологічною безпекою) вивчає Качинський А.Б. [9; 10].

Гігієнічні аспекти впливу великих тваринницьких комплексів на навколишнє середовище та здоров'я людей входять до кола наукових інтересів Нікітіна Д.П. [11], Шкуро В.В., Могильного С.М., Махнюк В.М. Фещенко К.Д. [12] та ін. Не залишено без уваги в літературі й загальний вплив сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище. Цю проблематику вивчають Тишкевич Г.Л. [7], Савінов Б.І. [13], Гончар М.Т. [16; 17], Власенко В.В. [18], Колосов А.М., Персикова З.І., Корчинський А.А. [14], Шапоренко О.І. [15], та деякі інші.

Значний внесок до наукового доробку в частині регулювання екологічної безпеки сільськогосподарської продукції зробив

Никитюк О.А, який дослідив науково-методичні основи екологічної безпеки сільськогосподарської продукції [19].

Велика кількість робіт останнім часом виконується й у сфері вивчення впливу генетично-модифікованих організмів на довкілля, життя і здоров'я людини. Вказане питання в Україні активно вивчають Ангурець О.В. [20], Бондар О.І. [21], Ситнік О.І. [22], Созінов О.О. [23], Шинкаренко Л.М. [24] тощо.

Не залишають без уваги проблему регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва і представники правової науки. З огляду на предмет нашого дослідження, вважаємо за доцільне більш детально проаналізувати сучасний доробок, присвячений окресленому питанню. Для цього, на нашу думку, слід дослідити праці радянських вчених-правників (саме вони заклали фундамент сучасних досліджень), рівень розробки цієї теми на національному рівні, а також роботи зарубіжних науковців (з метою вивчення досвіду інших країн).

Вважаємо, що аналіз теоретичного доробку найбільш доцільно проводити за об'єктом досліджень, яким є: правове регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва або окремих видів діяльності в його межах; правове регулювання охорони навколишнього середовища і його компонентів у сфері сільськогосподарського виробництва; правове регулювання якості та безпечності сільськогосподарської продукції.

У 1996 році в дисертаційній роботі на тему «Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування» [25] Ковальчук Т.Г. проаналізувала правове регулювання екологічної безпеки продуктів харчування, вирощених у процесі сільськогосподарського виробництва. У роботі визначено поняття і зміст екологічної безпеки продуктів харчування, вказано, що джерелом походження небезпеки для таких продуктів виступає не стільки сам стан навколишнього природного середовища, скільки виробниче середовище. Зроблено висновок, що безпечність сільськогосподарської продукції значною мірою залежить від виробничого процесу, під час якого необхідно дотримуватись правил техніки безпеки, стандартів, технічних умов, регламентів, правил, нормативів тощо.

Деякі аспекти правового регулювання екологічної безпеки в сфері

сільськогосподарського виробництва були проаналізовані у 2005 році Струтинською-Струк Л.В. в дисертації на тему «Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності» [26]. Значна частина вказаного дослідження безпосередньо стосується екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, оскільки саме воно сьогодні активно використовує сучасні біотехнології, і, зокрема, методи генної інженерії. У роботі сформульовано поняття біобезпеки як складової екологічної безпеки, проаналізовано правові засоби її забезпечення (регулятивні, організаційно-розпорядчі, превентивно-охоронні) та визначено стан і перспективи розвитку правового регулювання здійснення генетично-інженерної діяльності.

У 1995 році в Республіці Узбекистан Файзієвим Ш.Х. було проведено дослідження на тему «Правові питання екологічної безпеки в сільському господарстві» [27]. Автор визначив юридичну природу екологічної безпеки в сільському господарстві та вказав, що забезпечення екологічної безпеки повинно розглядатися нарівні з раціональним використанням природних ресурсів та охороною навколишнього природного середовища. У роботі проаналізовано механізм правового регулювання екологічної безпеки в названій сфері, який, на думку автора, являє собою сукупність політико-правових, соціально-економічних, організаційно-технічних засобів та елементів, що функціонують для попередження екологічної небезпеки і відновлення порушених агроєкосистем. З метою ефективного забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві Файзієвим Ш.Х. було запропоновано концепцію екологічної безпеки у цій сфері та визначено заходи, необхідні для її реалізації.

Розділ, присвячений правовим засадам забезпечення екологічної безпеки у сільському господарстві, викладено у навчальному посібнику «Проблеми права екологічної безпеки» під загальною редакцією М.В. Краснової та Р.С. Кіріна [28] (2016 р.). У цьому розділі Кулинич П.Ф. сформулював визначення поняття екологічної безпеки в сільському господарстві та дослідив правові засади її забезпечення. Окрема увага приділена правовому забезпеченню екологічної безпеки в процесі меліорації земель та при поводженні з пестицидами і агрохімікатами.

На нашу думку, незначна кількість робіт, присвячених безпосередньо вивченню правового регулювання екологічної безпеки та її складових у

галузі сільськогосподарського виробництва, пояснюється відсутністю на доктринальному рівні узгодженої позиції щодо змісту поняття «екологічна безпека» та її місця в системі відносин, які складають предмет екологічного права. Зважаючи на це, елементи правового регулювання у досліджуваній галузі можна виявити в роботах, присвячених охороні навколишнього середовища, раціональному використанню природних ресурсів та поводженню з окремими видами речовин. Відтак, беручи до уваги те, що стан довкілля та його компонентів безпосередньо впливає на екологічну безпеку людини, вважаємо за доцільне проаналізувати науковий доробок у цій сфері.

Першою спробою комплексної систематизації законодавства в галузі правової охорони навколишнього середовища від наслідків сільськогосподарського виробництва у Радянському Союзі став «Довідник з охорони природи в сільському і лісовому господарстві» [29], який вийшов у 1981 році. Робота носила довідковий характер і була розрахована на працівників відповідних сфер. У ній висвітлено основний зміст нормативних актів у галузі охорони земель сільськогосподарського призначення, водних ресурсів, правил застосування пестицидів і агрохімікатів, проаналізовані основні засади державного і громадського управління. На розвиток положень довідника у 1984 році Шемшученком Ю.С. видана монографія «Правові основи охорони навколишнього середовища в сільському господарстві» [30], в якій, поряд із законодавством, досліджено й теоретичні питання. Так, у роботі сформульовано поняття правової охорони навколишнього середовища в сфері сільськогосподарського виробництва, проаналізовано правила охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, визначено основи діяльності органів управління та загальні засади юридичної відповідальності.

Деякі аспекти екологічної безпеки при поводженні з хімічними засобами захисту рослин досліджені Козир О.М. в межах охорони навколишнього середовища від забруднення пестицидами і агрохімікатами. У своїх роботах (дисертація на тему «Правова охорона навколишнього середовища в сільському господарстві від забруднення пестицидами» [31] (1985 р.) та монографія «Правові питання охорони навколишнього середовища від забруднення агрохімікатами» [32]

(1989 р.) вона підійшла до вивчення означеної проблеми як складової механізму управління якістю навколишнього середовища. Автор сформулювала еколого-правові принципи використання пестицидів, проаналізувала правове регулювання контролю, матеріального заохочення та юридичної відповідальності у сфері поводження із вказаними речовинами, виявила його недоліки та запропонувала шляхи їх усунення.

У 1989 р. колективом авторів під керівництвом Колбасова О.С. була випущена монографія «Правова охорона навколишнього середовища в сільському господарстві» [33]. У роботі визначено основні негативні наслідки від здійснення сільськогосподарського виробництва, які поділено на 3 групи: погіршення продуктивних сил самого сільського господарства; завдання шкоди іншим галузям економіки; загроза життю і здоров'ю людини та погіршення умов її проживання. До заходів щодо охорони навколишнього середовища у названій галузі віднесено заходи, спрямовані на запобігання негативному впливу сільськогосподарського виробництва, а також зменшення або ліквідацію вже заподіяної шкоди. Дослідження правового регулювання у цій сфері проведено за видами потенційно небезпечної діяльності: використання машинної техніки, меліорація та хімізація земель, експлуатація тваринницьких комплексів, ферм, птахофабрик тощо. Слід відмітити, що увага у роботі приділена не лише виявленню недоліків правового регулювання та їх усуненню, а й розробці механізму, який би забезпечив неухильне виконання вимог нормативних актів у вказаній сфері всіма учасниками відповідних відносин.

У 1990 році Ісаковим Х.І. захищена дисертація на тему «Правова охорона навколишнього середовища при інтенсивному веденні тваринництва» [34]. Науковець визначив основні загрози для навколишнього середовища, які виникають внаслідок ведення тваринництва та проаналізував правовий механізм охорони довкілля у цій сфері, який, на його думку, складається з природоохоронних норм, екологізованих норм інших галузей права та норм-гарантій. Розглядаючи питання організаційно-правового забезпечення в обраній сфері, автор дослідив екологічний контроль, засоби стимулювання та юридичної відповідальності.

Правова охорона навколишнього середовища від забруднення

токсичними речовинами у 1990 році була проаналізована в однойменній монографії Бринчуком М.М. [35]. Автор визначив поняття та здійснив класифікацію токсичних речовин (в тому числі пестицидів і агрохімікатів), дослідив законодавство щодо охорони навколишнього середовища від забруднення ними, правові засоби і вимоги у цій галузі та гарантії їх дотримання. Аналіз правового регулювання проведено у сферах виробництва, випробування, транспортування, використання та видалення означених речовин.

Інтерес для нашого дослідження становить також монографія «Правові засади інноваційного розвитку в сільському господарстві України» [36] (2010 р.), автори якої проаналізували правове регулювання виробництва безпечної сільськогосподарської продукції, поводження з пестицидами і агрохімікатами у процесі сільськогосподарського виробництва, а також поводження з відходами у цій галузі. Окрема увага приділена інноваційному досвіду зарубіжних країн щодо охорони довкілля в агарній сфері.

Окремі аспекти правового регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва досліджені у 2011 році Кулиничем П.Ф. в межах роботи «Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні» [37]. Вивчаючи особливості правового регулювання охорони земель сільськогосподарського призначення, науковець не оминув таких важливих для екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва аспектів як правове регулювання у сфері ведення органічного сільського господарства та особливості сертифікації ґрунтів, необхідних для його ведення; проаналізував правовий режим полезахисних лісових смуг; виявив недоліки інституційно-функціонального забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення та запропонував шляхи їх усунення.

У 2012 році захищена дисертація Сакаджи К.Б. на тему «Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин» [38], в якій проведено детальний аналіз законодавства України, країн СНД та США у сфері застосування пестицидів і агрохімікатів, запропоновано шляхи удосконалення національних нормативних актів та приведення їх у відповідність до вимог Європейського Співтовариства.

Окрему увагу приділено органам державного управління у цій галузі: їх системі та повноваженням, обґрунтовано необхідність створення спеціально уповноваженого органу в сфері захисту рослин. Крім того, на підставі проведеного дослідження, авторкою визначено основні причини виникнення негативних наслідків застосування хімічних засобів захисту сільськогосподарських рослин та запропоновано систему заходів, спрямованих на запобігання забруднення навколишнього середовища та харчових продуктів хімічними засобами захисту рослин.

У 2000 році представницею російської юридичної науки Усмановою Л.Ф. було захищено дисертацію на тему «Правове регулювання природокористування і охорони навколишнього середовища в аграрному секторі економіки» [8], в якій досліджено проблеми екологізації аграрного виробництва, питання раціонального використання природних ресурсів в галузі сільськогосподарського виробництва, вимоги, що ставляться до тваринницьких і птахівницьких комплексів, а також вимоги безпеки при поводженні з пестицидами і агрохімікатами. Крім того, у роботі проаналізовано заходи охорони сільського господарства від шкідливого впливу на нього промислових підприємств та автомобільного транспорту. Окрема увага приділена державному управлінню, контролю та юридичній відповідальності в зазначеній сфері.

Не залишили поза увагою вчені й питання безпеки при поводженні з генетично-модифікованими організмами. Так, Коваленко Т.О. у статті «Еколого-правові аспекти поводження з генетично модифікованими організмами в Україні» [39] детально проаналізувала стан правового регулювання поводження з ГМО, виявила його прогалини та недоліки. Скурко О.В. у монографії «Генно-інженерні біотехнології. Питання правового та економічного регулювання» [40] (2007 р.) визначила місце і значення біотехнологій в сучасному світі та вказала, що сьогодні найбільш широке застосування вони отримали у сільському господарстві та медицині. Автор дослідила законодавство Російської Федерації та міжнародні акти у цій галузі.

Піддубна Д.С. у дисертаційному дослідженні «Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні» [41] (2015 р.) дослідила стан нормативного врегулювання використання ГМО в сільському господарстві в цілому, та у сфері

органічного виробництва зокрема, у тому числі, й на предмет відповідності його нормам міжнародного права. У роботі проаналізовано основні вимоги щодо використання ГМО у сільськогосподарському виробництві. Проведено вивчення системи органів державної влади та здійснюваних ними функцій, що спрямовані на забезпечення виробництва органічної продукції.

Із внутрішньою екологічною безпекою у сфері сільськогосподарського виробництва нерозривно пов'язане питання правового регулювання якості та безпечності продуктів харчування. Так, Петрина В.Н. у 1990 році в дисертації на тему «Організаційно-правові питання забезпечення якості сільськогосподарської продукції» [42] дав визначення поняття якості сільськогосподарської продукції та її токсикологічної безпеки, зазначивши, що якість сільськогосподарської продукції у правовому розумінні являє собою сукупність нормованих ознак продукції, що характеризують її токсикологічну безпеку і придатність задовольняти потреби людей в їжі, а промисловості – в сировині. Автор проаналізував законодавство у названій сфері, дослідив контроль як функцію державного управління якістю сільськогосподарської продукції та визначив особливості юридичної відповідальності у цій галузі.

У 2005 році вийшла стаття Земко А.М. «Правові аспекти забезпечення якості продукції, виробленої в підсобних виробництвах і промислах» [43], у якій, в межах обраної теми, було досліджено правове регулювання, виявлено його недоліки та запропоновано шляхи їх усунення.

Окремі питання екологічної безпечності сільськогосподарської продукції досліджені Бугерою С.І. в межах монографії «Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання» [44], яка вийшла у 2012 році. У своїй роботі науковець проаналізував стан правового регулювання, інституційного та функціонального забезпечення екологічної безпечності сільськогосподарської продукції в Україні, приділивши окрему увагу реалізації функцій стандартизації, сертифікації та контролю в цій сфері.

Дослідженню організаційно-правових засад безпечності та якості сільськогосподарської продукції присвятив однойменну дисертацію

Кайдашов В.С. [45], захист якої відбувся у 2012 році. У роботі визначено поняття безпечності та якості сільськогосподарської продукції, проаналізовано стан сучасного законодавства у цій галузі, виявлено його недоліки та запропоновано шляхи їх усунення. Предметом уваги вченого, поряд з іншим, були контроль та юридична відповідальність за порушення вимог нормативних актів про безпечність та якість сільськогосподарської продукції.

Деякі питання правового регулювання ведення екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва проаналізовано в дисертаційній роботі Богдана А.Й. «Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства Європейського Союзу» [46] (2010 р.). Автором, з метою адаптації законодавства України до вимог аграрного законодавства ЄС, запровадження законодавчих гарантій якості та безпечності сільськогосподарської продукції, захисту довкілля, запропоновано запровадити екологічний (біологічний) спосіб виробництва продукції рослинництва й тваринництва в Україні. Окрему увагу приділено аналізу законодавства України та ЄС в частині виробництва екологічно безпечної м'ясної та молочної продукції

Питання адаптації законодавства України до вимог СОТ розглянуто у ряді праць Духневича А.В. [47; 48]. Автор, зокрема, проаналізував стан відповідності вимогам СОТ законодавства України в частині виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, проведення фітосанітарних заходів, виявив недоліки та запропонував шляхи їх усунення.

У 2015 році була захищена дисертація Цюри О.В. на тему «Правове регулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції тваринного походження» [49]. У роботі досліджено стан правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції тваринного походження в Україні, визначено його недоліки та сформульовано пропозиції щодо їх усунення.

Означену проблему не оминув і представник російської правової науки Ярандайкін Р.С., який у 1999 році виконав дисертаційне дослідження на тему «Організаційно-правові проблеми виробництва і реалізації екологічно чистої сільськогосподарської продукції» [50]. В

роботі автор розмежував поняття екологічно чистої та безпечної сільськогосподарської продукції, зазначивши, що вони є різноплановими складовими категорії «якісна продукція». Крім того, ним проаналізовано принципи правового регулювання, систему юридичних заходів та особливості державного нагляду і контролю у вказаній сфері. За результатами опрацьованого матеріалу запропоновано напрямки вдосконалення законодавства Російської Федерації у галузі виробництва і реалізації екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок про те, що проблема регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва вже не одне десятиліття привертає увагу вчених. Представники природничих наук постійно працюють над виявленням раніше невідомих загроз навколишньому середовищу, життю і здоров'ю людини в сфері сільськогосподарського виробництва та розробкою методів, спрямованих на їх запобігання. Аграрії, біологи, екологи, гігієністи та інші фахівці активно досліджують вплив названого виду діяльності на людину і довкілля, а також наслідки використання окремих речовин і технологій у цій сфері. На основі зроблених ними висновків, представники правової науки розробляють пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства.

Роботи, присвячені аналізу стану правового регулювання у вказаній сфері, на нашу думку, можна класифікувати за наступними напрямками:

- щодо правового регулювання власне екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва або окремих видів діяльності в його межах;
- щодо правового регулювання охорони навколишнього середовища та його компонентів у сфері сільськогосподарського виробництва;
- щодо правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської продукції.

У той же час, незважаючи на наявність ряду праць у цій галузі, зазначений напрям наукових досліджень в Україні перебуває на стадії становлення. З часу виходу в світ більшості проаналізованих робіт змінилися економічні умови, законодавство, відбувся істотний прогрес у

розвитку технологій. Внаслідок цього, значна частина досліджень в окремих моментах є застарілою та такою, що не відповідає вимогам сьогодення. Крім того, українськими вченими-юристами не було приділено належної уваги питанням регулювання екологічної безпеки в галузі функціонування тваринницьких комплексів, впливу транспортних засобів та сільськогосподарської техніки на рівень безпечності сільськогосподарської продукції. Недостатньо дослідженою вважаємо й інституційно-функціональну складову у названій сфері. У зв'язку із цим, а також, зважаючи на надзвичайну гостроту питання формування належного рівня екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, вважаємо за доцільне з'ясувати зміст основних понять та дослідити правове регулювання у цій галузі.

1.2. Юридичне поняття «екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва»

Належне правове регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва є неможливим без визначення її юридичного поняття. З цією метою, на нашу думку, слід з'ясувати зміст категорій «безпека», «екологічна безпека» та «сільськогосподарське виробництво».

В загальних рисах безпека розуміється як стан, за якого відсутня небезпека або загроза її настання, тобто процеси, явища, властивості предметів і об'єктів, що здатні за певних умов завдавати шкоди людині чи навколишньому середовищу.

У Державному стандарті України «Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення» [50] безпека населення, матеріальних об'єктів та навколишнього середовища визначається як відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння будь-якої шкоди. Так само розуміється це поняття і в угоді урядів держав-членів Євразійського економічного співтовариства від 25 січня 2008 року «Про проведення узгодженої політики в галузі технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів» [52]. Відтак, викладене дає підстави

говорити про те, що на нормативному рівні в Україні закріплена концепція прийнятної безпеки (прийнятного ризику), в основу якої покладено забезпечення максимально низького рівня ризику за існуючого соціально-політичного та економічного становища, розвитку науки та техніки. Це є певним компромісом між рівнем безпеки та можливістю його досягнення.

Одним із видів безпеки є екологічна безпека. Довідкова та енциклопедична література містить достатньо широке коло тлумачень цього поняття. Так, її визначають як забезпечення гарантії запобігання значним екологічним катастрофам та аваріям завдяки сукупності дій, станів і процесів, що прямо або опосередковано не призводять до цих подій; ступінь відповідності наявних або уявних (прогнозованих) екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і тривалого та стійкого соціально-економічного розвитку суспільства [53, с. 20]; стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної ситуації і виникненню небезпеки для здоров'я людей [54, с. 229]; сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, соціально-економічно, політично без значних збитків [55, с. 51] тощо.

У юридичній літературі також відсутнє єдине розуміння поняття «екологічна безпека». Так, О.С. Колбасов визначає її як *систему заходів*, які запобігають загрозі масової загибелі людей в результаті несприятливої антропогенної зміни стану природного середовища на планеті, внаслідок якої людина як біологічна істота позбавляється можливості існувати, оскільки не може задовольняти свої фізіологічні та соціальні потреби за рахунок навколишнього світу [56, с. 48].

В.І. Андрейцев розуміє екологічну безпеку як складову глобальної і національної безпеки, тобто такий *стан розвитку суспільних відносин* в галузі екології, за якого системою державно-правових, організаційних, науково-технічних, економічних та інших соціальних засобів забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона безпечної для життя і здоров'я людей навколишнього природного середовища, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для природних систем і населення [57, с. 91].

Ю.С. Шемшученко під вказаним поняттям вбачає *стан захищеності* довкілля від порушення його екологічної рівноваги [58, с. 208].

Г.П. Серов розглядає названу категорію як *стан захищеності життєво важливих екологічних інтересів* особи, суспільства і держави у процесі взаємодії суспільства і природи від загроз з боку природних об'єктів, властивості яких змінені забрудненням і засміченням внаслідок антропогенної діяльності (виникнення аварій, катастроф, здійснення тривалої господарської, військової та інших видів діяльності) чи навмисно з метою екологічних диверсій, агресії або ж природних явищ і стихійного лиха та загроз, обумовлених знищенням, пошкодженням або виснаженням природних ресурсів (загроза незабезпечення суспільства і держави природними ресурсами) [59, с. 33].

На нормативному рівні назване поняття визначене як *стан навколишнього природного середовища*, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [60]).

Отже, екологічну безпеку визначають крізь призму системи заходів, спрямованих на її забезпечення; стану навколишнього середовища; стану захищеності інтересів та стану розвитку суспільних відносин.

З окресленого різноманіття підходів для цілей нашого дослідження найбільш вдалим видається тлумачення екологічної безпеки як стану навколишнього середовища. Оскільки, по-перше, безпеку, а, відповідно, і екологічну безпеку, визначають саме через стан, а не систему заходів, спрямованих на її забезпечення. А, по-друге, при характеристиці цього поняття через захищеність екологічних інтересів, кінцевим критерієм все одно виступає стан навколишнього середовища, який і є ключовим при визначенні рівня безпеки.

З огляду на те, що в Україні на нормативному рівні сприйнято підхід до визначення безпеки як відсутності неприйнятного ризику [50], вважаємо, що саме ризик є визначальною ознакою ступеню безпеки. Відтак, погоджуємось із висловленою Фроловим М.О. позицією про те, що сутність системи екологічної безпеки полягає у забезпеченні такого стану, за якого ступені екологічного ризику знижуються до рівня, максимально можливого на конкретному етапі розвитку науково-

технічних, економічних і організаційних відносин [61, с. 21].

Виникнення екологічного ризику пов'язують із небезпечними речовинами як природного, так і штучного походження, що є носіями екологічної небезпеки. Крім того, носіями екологічної небезпеки можуть бути генетично-модифіковані організми та деякі мікроорганізми. Відтак, діяльність, пов'язана з такими речовинами й організмами, вважається екологічно небезпечною, тобто такою, що є джерелом екологічного ризику і вимагає відповідного правового регулювання шляхом встановлення спеціального режиму її здійснення.

Щодо поняття «сільськогосподарське виробництво», то слід зазначити, що сьогодні в нормативних актах України (їх окремих положеннях) з питань, що стосуються виробництва сільськогосподарської продукції, активно використовуються наступні поняття: «сільське господарство» (Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [62], постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва» [63]) та «сільськогосподарське виробництво» (Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» [64], «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [65] та ін.). Для подальшого дослідження вважаємо за доцільне розмежувати та з'ясувати зміст кожного з них.

Сільське господарство визначають як галузь (вид економічної діяльності), що полягає у здійсненні виробництва сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, а також у забезпеченні потреб у більшості продуктів харчування та сировині для текстильної, взуттєвої, харчової й інших галузей промисловості [54, с. 671]. Галузями сільського господарства є рослинництво та тваринництво.

Щоб розкрити зміст поняття «*сільськогосподарське виробництво*», на нашу думку, слід звернутися до загальної категорії «виробництво», яку визначають як: процес взаємодії людей, у якому вони, впливаючи на природу, створюють матеріальні та нематеріальні блага, необхідні для забезпечення свого існування та розвитку [66, с. 33]; процес виготовлення готової продукції [67, с. 254]. Спільним для наведених визначень є те, що виробництвом визнається *процес*, протягом якого створюються

матеріальні або нематеріальні блага. Відтак, сільськогосподарським виробництвом є процес створення матеріальних благ рослинного і тваринного походження.

Для цілей правового регулювання «сільськогосподарське виробництво» визначають як діяльність, що включає всі стадії технологічного процесу, пов'язаного з вирощуванням сільськогосподарських культур і тварин і отриманням унаслідок цього продукції сільського господарства [68].

Будь-яке виробництво характеризується взаємодією трьох елементів (факторів виробництва): праці, предмету праці і знаряддя праці. Саме їх особливості і зумовлюють основні риси сільськогосподарського виробництва:

- предметом праці є живі організми: рослини і тварини, розвиток яких відбувається відповідно до законів природи;

- головним елементом виробництва є біологічні процеси, на базі яких відбуваються й усі інші – механічні, електричні і транспортні. У зв'язку із цим, серед знарядь праці, що використовуються в цій галузі, особливе місце займають ґрунт та живі організми, а виробничий процес являє собою зміну, розвиток живих організмів, які синтезують з неорганічних елементів природи органічні речовини;

- здійснюється на значній площі, яка характеризується різними природними та кліматичними умовами;

- здійснюється безперервно;

- з метою мінімізації залежності від природних та окремих біологічних факторів в сільськогосподарському виробництві активно використовуються хімічні речовини;

- частина виробничих об'єктів знаходиться поблизу сільбищної території, у зв'язку із чим може впливати на умови проживання людей;

- більшість сільськогосподарської продукції використовується у харчових цілях, внаслідок чого вона впливає на стан здоров'я людини.

З урахуванням вказаного, *сільськогосподарське виробництво* пропонуємо визначити як діяльність юридичних і фізичних осіб з вирощування тваринницької та рослинницької продукції, яка здійснюється безперервно з використанням живих організмів, підпорядковується дії біологічних законів та спрямована на задоволення потреб населення у

харчовій продукції та сировині для переробних галузей.

На підставі викладеного, вважаємо ототожнення змісту понять «сільське господарство» та «сільськогосподарське виробництво» неприпустимим, оскільки перше являє собою галузь економіки (сукупність підприємств, установ чи організацій, однорідних або близьких за характером виконуваних функцій та технологічним процесом, призначенням виробленої продукції і послуг, що мають однорідні чи близькі споживчі властивості [69, с. 352]), а друге відображає безпосередньо діяльність, спрямовану на створення продукції.

Саме тому, для цілей нашого дослідження було обране сільськогосподарське виробництво, як категорія, що включає в себе товарне виробництво та виробництво сільськогосподарської продукції для задоволення власних потреб її виробників.

Ще одним суміжним поняттям у досліджуваній нами сфері є «сільськогосподарська діяльність». Методика розрахунку рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств визначає її як діяльність, що пов'язана з сільськогосподарським виробництвом і наданням послуг сільськогосподарського характеру. Єрмоленко В.М. [70, с. 126], Гафурова О. [71, с. 59], Ярандайкін Р.С. [50, с. 18-19] вказують, що сільськогосподарська діяльність включає в себе виробництво, первісну переробку виробленої продукції, а також її реалізацію з метою одержання прибутку. При цьому, для цілей нашої роботи це поняття буде вживатися в якості синоніму сільськогосподарського виробництва, тобто під ним розумітиметься лише виробництво продукції, без її переробки та реалізації.

У зв'язку із тим, що чітке та однакове розуміння понять, які вживаються у нормативних актах є необхідною умовою ефективного правового регулювання в тій чи іншій галузі, вважаємо за доцільне закріпити визначення категорій «сільське господарство», «сільськогосподарське виробництво» та «сільськогосподарська діяльність» на рівні закону.

Відзначимо, що значну кількість термінів у цій сфері визначено законами України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» та «Про державну підтримку сільського

господарства України». Водночас, хоча формально на сьогодні Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» і є чинним, він, виходячи з назви, дещо втратив свою актуальність. При цьому, більшість його положень розвинені або змінені законами України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [72], Податковим Кодексом України [73] тощо. Відтак, з метою усунення колізій між названими документами пропонуємо визнати Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» таким, що втратив чинність, оскільки він фактично замінений прийнятими пізніше нормативними актами. Також пропонуємо внести зміни до ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», доповнивши її поняттями «сільське господарство», «сільськогосподарське виробництво» та «сільськогосподарська діяльність», а, беручи до уваги наявність проекту Екологічного кодексу України, пропонуємо включити названі поняття і до нього.

Зважаючи на досить широке коло продукції сільськогосподарського виробництва, наше дослідження присвячене регулюванню екологічної безпеки в сфері виробництва продуктів рослинництва (в частині рільництва й овочівництва) та тваринництва (в частині скотарства і птахівництва).

Сучасне рослинництво характеризується активним використанням хімічних засобів. До них можна віднести пестициди та агрохімікати. Серед названих речовин найбільшу шкоду докільню завдають пестициди. У результаті порушення технології та норм їх застосування і зберігання відбувається забруднення ґрунтів, вод, атмосферного повітря та накопичення залишків цих речовин у продуктах харчування і кормах. Забруднення навколишнього середовища вказаними препаратами викликає різке збільшення стійкості до них збудників небезпечних хвороб рослин: на сьогодні 110 видів найбільш небезпечних фітопатогенних грибів є стійкими до 50 найпоширеніших фунгіцидів [74]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно у світі близько мільйона чоловік отруюється, а 3-20 тис. помирає від отруєння пестицидами [15, с. 118]. Крім того, доведено, що ці речовини негативно

впливають на репродуктивну функцію людини, здатні викликати алергічні реакції, а у дітей – навіть спричиняти структурні зміни систем та окремих органів [76, с. 44].

Результатом стрімкого розвитку науки стало запровадження у сільськогосподарське виробництво генетично-модифікованих організмів. За їх допомогою була отримана можливість виведення сортів, які дають змогу збирати кращий врожай, характеризуються більшою харчовою цінністю, витриваліші до погодних умов, стійкі до шкідників тощо.

Варто зазначити, що у наукових колах на сьогодні відсутня єдина позиція стосовно доцільності та безпечності використання ГМО в сільськогосподарському виробництві, медицині та інших сферах. Прибічники застосування таких організмів в аграрному секторі стверджують, що генна інженерія врятує зростаючу кількість населення світу від голоду, адже генно-модифіковані рослини здатні існувати на менш родючих ґрунтах, давати більший врожай та довго зберігатися. Крім того, наголошується на тому, що чітких доказів шкідливості ГМО за 30 років їх застосування досі не виявлено. Згідно доповіді Союзу німецьких академій наук і Гуманітарної комісії із зеленої біотехнології, вміст токсичних і алергенних речовин у продуктах з ГМ-рослин виявився нижчим, ніж в тих же продуктах із традиційних сортів – за рахунок більш суворого контролю і меншої забрудненості паразитичними грибками [77].

Противники, в свою чергу, наголошують на ризиках, у тому числі екологічних, які може потягнути за собою використання ГМО в сільському господарстві. Екологи припускають, що генетично змінені форми можуть випадково проникнути в дику природу, що призведе до катастрофічних змін в екосистемах. Наприклад, при перехресному запиленні бур'яни можуть отримати від ГМО ген стійкості до шкідників і пестицидів. Тоді розмноження бур'янів буде неконтрольованим, саморегуляція в екосистемах порушиться, бур'яни витіснять багато видів, нездатних до конкурентної боротьби з ними і займуть величезні території, які постійно поширюватимуться. Співробітники Уінфрітського технологічного центру в ході експериментів виявили, що дика гірчиця, схрестившись з генетично-модифікованим олійним рапсом, отримує від нього ген стійкості до гербіцидів, внаслідок чого з'являється «супербур'ян», нечутливий до гербіцидів [77]. Крім того, існує ризик

руйнування екосистем. Наприклад, генетична модифікація картоплі для стійкості до колорадського жука веде до того, що від контакту з нею гинуть не лише шкідники, а й безліч корисних комах; за ними гинуть птахи, які з'їли їх; руйнуються біологічні ланцюги, які природа створювала впродовж мільярдів років [78]. Вказують і на існування харчових ризиків. Так, вживання трансгенного продукту, отриманого пересадкою гена Бразильського горіха в ДНК сої, викликало у багатьох людей алергічні реакції на чужорідний білок [80]. Крім того, результати останніх досліджень вкотре підтвердили, що вживання генетично-модифікованої їжі може спричинити виникнення онкологічних захворювань [81].

Варто зазначити, що сучасне сільськогосподарське виробництво зазнає значного впливу і з боку транспортних засобів та механізмів. Так, наслідком діяльності сільськогосподарської техніки та інтенсивного руху автомобілів по дорогах вздовж сільгоспугідь є забруднення земель, вод та атмосферного повітря відпрацьованими паливно-мастильними матеріалами. Зокрема, вміст шкідливих сполук у ґрунтах примігстральних зон у 2,5-3 рази перевищує гранично допустимий рівень [82, с. 107]. У результаті, ці небезпечні речовини накопичуються у продуктах рослинництва і тваринництва, завдаючи шкоди життю і здоров'ю людини.

Небезпечним для навколишнього середовища є також тваринництво. Основними причинами забруднення довкілля тваринницькими підприємствами, як правило, є неправильна експлуатація очисних споруд, систем обробки стоків, вживання гігієнічно необґрунтованих (найчастіше у бік завищення) норм навантажень гнійних стоків на одиницю земельної площі тощо. Технологія утримання тварин на таких підприємствах унеможливує герметизацію основного виробничого процесу, тому обов'язковим компонентом навколишнього середовища на комплексах є газові домішки, обумовлені життєдіяльністю тварин, а також процесами еволюції екскрементів та інших органічних речовин (кормів і т.п.). За результатами проведених досліджень, кількість мікроорганізмів у повітрі пташника для утримання курей-несучок вже через три місяці після їх посадки складала близько 1 млн. мікробних тіл в 1 м³, а через 12 місяців – перевищувала 6 млн. мікробних тіл в 1 м³ [82]. За таких розмірів

мікробного забруднення повітря не можна виключити несприятливий вплив на стан здоров'я та санітарно-побутові умови проживання людей в районах розміщення цих підприємств.

Не менший вплив на рівень екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва чинить використання у тваринництві в якості ростостимулюючої добавки антибіотиків. Їх введення до раціону сільськогосподарських тварин та птахів дозволяє значно збільшити приріст ваги, інколи до 50%. Окрім стимуляції росту, антибіотики сприяють підвищенню апетиту тварин і кращому засвоєнню поживних речовин корму, що дає змогу скоротити його витрати до 10-20% на одиницю приросту, відповідно, з'являється можливість скорочення строків відгодівлі. Додавання малих доз антибіотиків під час годування сільськогосподарських тварин у значній мірі скорочує загибель молодняка внаслідок запобігання розладам травлення та інших захворювань. Але, окрім наведених позитивних аспектів, є й негативний бік застосування цих речовин. Так, наприклад, існує небезпека виникнення стійких до цих препаратів штамів мікроорганізмів, зокрема було виявлено накопичення стійких форм сальмонел та кишкової палички у складі кишкової мікрофлори тварин при підгодівлі їх цими речовинами. Проте, особливо небезпечним, на думку медиків, є застосування однакових антибіотиків у тваринництві та при лікуванні людини, оскільки, внаслідок потрапляння до організму людини з продуктами харчування, названі препарати пригнічують її мікрофлору, що викликає зниження імунітету та підвищення вразливості до різних інфекцій. Вилікувати такі захворювання дуже важко, адже організм стає стійким до дії препаратів. Пригнічення імунітету, в свою чергу, сприяє розвитку різних видів алергій [84].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [85] факторами середовища життєдіяльності визнаються будь-які біологічні (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), хімічні (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), соціальні (харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) та інші фактори, що впливають або можуть впливати на

здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь. У випадку, якщо такий вплив негативний – фактори вважаються небезпечними. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» [86] до небезпечних речовин відносить хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), що становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля.

Зважаючи на викладене, можемо говорити про те, що саме небезпечні властивості речовин (природного і штучного походження), які використовуються або виробляються в процесі сільськогосподарського виробництва породжують екологічні ризики і, як наслідок, формують небезпечні фактори середовища життєдіяльності людини у цій галузі. Відтак, носіями екологічного ризику виступають пестициди, агрохімікати, антибіотики, гормональні препарати, важкі метали, відходи тваринницьких комплексів, мікроорганізми, що вивільнюються з тваринницьких комплексів та ГМО.

У еколого-правовій науці екологічні ризики поділяють на наступні види: 1) антропогенно-техногенні та природно-стихійні екологічні ризики [61, с. 52; 87, с. 364]; 2) ризики діяльності, ризики властивостей концентрацій, ризики властивостей сполук, ризики технології, агрегату, механізму, проектні ризики [61, с. 62]; 3) ризики заподіяння матеріальної, біологічної та екологічної шкоди [61, с. 55; 88, с. 243]; 4) індивідуальні, територіальні та соціальні ризики; 5) прийнятні і недопустимі екологічні ризики [89, с. 45-50] та ін.

Беручи до уваги, що визначення та нормативне закріплення екологічних ризиків у тій чи іншій галузі, в тому числі, й у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, є необхідною умовою формування ефективної системи правового регулювання екологічної безпеки, вважаємо за доцільне провести класифікацію екологічних ризиків у досліджуваній сфері. На нашу думку, це можна зробити за наступними критеріями:

1. За галуззю сільського господарства, у якій вони проявляються:

- екологічні ризики у сфері рослинництва: ризик понадлімітного забруднення навколишнього середовища хімічними речовинами, які

використовуються при вирощуванні сільськогосподарських культур; ризик перевищення гранично допустимого вмісту залишків шкідливих речовин у вирощеній продукції; ризик неконтрольованого поширення ГМО; ризик для здоров'я споживачів від споживання продукції, виробленої із використанням ГМО; ризик понаднормового забруднення ґрунту, водних об'єктів та атмосфери відпрацьованими паливно-мастильними матеріалами внаслідок роботи сільськогосподарської техніки та руху транспортних засобів;

- екологічні ризики у сфері тваринництва: ризик понадлімітного забруднення навколишнього середовища шкідливими відходами тваринницьких комплексів і птахофабрик; ризик перевищення допустимих рівнів викидів мікрофлори та вірусів птахівницькими і тваринницькими комплексами; ризик для споживачів продуктів тваринництва від використання у кормах для птахів і тварин антибіотиків та гормональних препаратів.

2. За сферою прояву ризику:

- ризики зовнішньої екологічної безпеки, які проявляються у завданні шкоди навколишньому природному середовищу, а через нього життю і здоров'ю людини;

- ризики внутрішньої екологічної безпеки, які проявляються у завданні шкоди життю і здоров'ю людини через сільськогосподарську продукцію, яку вона вживає.

3. За масштабом можливих наслідків:

- ризики, які несуть загрозу глобальній екологічній безпеці: ризик неконтрольованого поширення ГМО; ризик забруднення природних об'єктів міжнародного значення;

- ризики, які несуть загрозу національній екологічній безпеці: ризик понадлімітного забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення; ризик перевищення гранично допустимого вмісту залишків шкідливих речовин у вирощеній продукції; ризик для споживачів продуктів тваринництва від використання у кормах для птахів і тварин антибіотиків;

- ризики, які несуть загрозу регіональній екологічній безпеці: ризик понадлімітного забруднення природних ресурсів регіонального значення;

- ризики, які несуть загрозу локальній екологічній безпеці: ризик

перевищення допустимих рівнів викидів мікрофлори та вірусів птахівницькими і тваринницькими комплексами тощо.

Наведені критерії класифікації та перелік ризиків не є вичерпними. Сучасний стан розвитку досліджень природничими науками впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, життя і здоров'я людини дає підстави очікувати виявлення раніше невідомих екологічних ризиків у цій сфері. Втім, запропонована класифікація може слугувати досягненню ряду практичних цілей у досліджуваній галузі: 1) виявленню ступеня потенційної небезпечності та напрямку впливу конкретних проявів екологічних ризиків і, як наслідок, формуванню та аналізу ефективності вже наявного правового регулювання екологічної безпеки у відповідній сфері; 2) систематизації законодавства, яке спрямоване на мінімізацію прояву таких екологічних ризиків.

Відзначимо, що хоча екологічний ризик є об'єктивною властивістю речовин і його існування не залежить від закріплення у законодавстві, лише нормативно встановлений рівень небезпечності для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища речовин, їх поєднань, сполук, сумішей або деяких організмів може стати підставою виникнення правовідносин із забезпечення екологічної безпеки та потягти за собою юридично-значимі наслідки.

Підсумовуючи викладене, на нашу думку, *екологічний ризик у сфері сільськогосподарського виробництва* можна визначити як нормативно встановлений рівень небезпечності для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища речовин (природного і штучного походження), їх поєднань, сполук, сумішей, що використовуються і виробляються у сфері рослинництва та тваринництва або впливають на сільськогосподарське виробництво ззовні, який обумовлений можливістю прояву їх негативних властивостей, що виступає передумовою формування системи забезпечення екологічної безпеки в цій галузі [90].

З огляду на специфіку сільськогосподарського виробництва та наявність широкого спектру екологічних ризиків, з метою аналізу правового регулювання в цій сфері, вважаємо за доцільне поряд із загальними ознаками екологічної безпеки (входить до змісту глобальної, національної, регіональної та локальної безпеки; є станом навколишнього середовища; забезпечується завдяки соціально-правовим заходам впливу,

які визначають режим використання природних ресурсів, регулюють екологічно-небезпечну діяльність, забезпечують попередження погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для природних систем і населення; рівень екологічної безпеки визначається рівнем вірогідних екологічних ризиків та ін.) виокремити й особливості, які характерні для екологічної безпеки саме у досліджуваній галузі. Ними, на нашу думку, є наступні:

1) забезпечується в межах окремої галузі господарства, яка використовує досягнення ряду природничих наук;

2) врегульовується на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях;

3) врегулюванню підлягає діяльність спеціальних суб'єктів, а саме: фізичних та юридичних осіб, які здійснюють еколого-небезпечну діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва;

4) включає в себе як зовнішню (безпеку навколишнього природного середовища та його компонентів), так і внутрішню екологічну безпеку (безпеку сільськогосподарської продукції);

5) характеризується наявністю специфічних екологічних ризиків, які мають як природне, так і техногенне походження.

Таким чином, можемо констатувати, що екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва є складним комплексним поняттям, що включає в себе різні види, які можна класифікувати за наступними критеріями. За територіальною ознакою: 1) глобальна (забезпечується в межах всієї планети); 2) національна (забезпечується на рівні держави); 3) регіональна (забезпечується на рівні окремого регіону чи місцевості); 4) локальна (забезпечується на рівні окремого об'єкту). За галуззю сільського господарства: 1) екологічна безпека у сфері рослинництва; 2) екологічна безпека у сфері тваринництва. За видом еколого-небезпечної діяльності: 1) при використанні хімічних речовин у рослинництві; 2) при використанні хімічних речовин у тваринництві; 3) при використанні генетично-модифікованих організмів для потреб сільського господарства; 4) у сфері впливу на ґрунт та атмосферне повітря транспортних засобів, у тому числі й сільськогосподарської техніки; 5) у сфері забруднення навколишнього середовища шкідливими відходами, мікрофлорою та вірусами з тваринницьких комплексів і птахофабрик. За шляхом впливу на

людину: 1) зовнішня екологічна безпека (забезпечується у сфері зовнішнього впливу на людину, впливу на навколишнє середовище); 2) внутрішня екологічна безпека (забезпечується у сфері споживання продуктів харчування та їх впливу на організм людини).

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про існування окремої правової категорії *«екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва»*, яку, на нашу думку, можна визначити як невід’ємну складову екологічної безпеки; стан навколишнього середовища, що забезпечується сукупністю заходів, які повинні бути вжиті фізичними, юридичними особами та державою в особі уповноважених органів у сфері сільськогосподарського виробництва та за якого в процесі ведення рослинництва і тваринництва створюються максимально безпечні умови для життя і здоров’я людини, виробляється екологічно безпечна продукція, а також зберігається навколишнє середовище та його компоненти у стані, який не несе небезпеки для життя і здоров’я людини [91, с. 88].

Досягти належного рівня екологічної безпеки у названій галузі можливо лише за умови злагодженої взаємодії представників влади, науки і громадськості, з урахуванням соціальних, економічних та інших аспектів окресленої проблеми. Підґрунтям для вирішення визначеного кола питань з одного боку є результати досліджень вчених (біологів, аграріїв, екологів тощо), а з іншого – система правового регулювання, яка побудована з урахуванням наявних на сьогодні наукових знань.

Поняття «регулювання» походить від латинського «*regulo*» – влаштовую, привожу в порядок та визначається як приведення в порядок, упорядкування (механізму, діяльності тощо); сукупність приписів, що виходять від органу влади чи управління і мають на меті внести порядок в ту чи іншу сферу життя; форма цілеспрямованого керуючого впливу, орієнтованого на підтримку рівноваги в керованому об’єкті та його розвиток за допомогою введення в нього регуляторів (норм, правил, цілей, зв’язків) [90].

Найбільш поширеним в сучасній правовій науці є розуміння правового регулювання як сукупності різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюються в інтересах всього суспільства або певного колективу чи

особистості, з метою підпорядкувати поведінку окремих суб'єктів встановленому в суспільстві правопорядку [93, с. 297]. Забезпечення ж визначають як проведення комплексу заходів не лише правового, а й еколого-економічного, науково-методичного, інженерно-технічного, політичного, виховного та іншого характеру [59, с. 33; 94, с. 64]. Зважаючи на викладене, можемо зробити висновок про те, що поняття «правове регулювання» за своїм змістом є вужчим, ніж «забезпечення», адже включає в себе лише правову складову цього процесу.

Таким чином, *правове регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва*, на нашу думку, можна визначити як державно-владний вплив на суспільні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва, що здійснюється за допомогою сукупності правових засобів та спрямований на створення максимально безпечних умов для життя і здоров'я людини, виробництва екологічно безпечної продукції, а також збереження навколишнього середовища та його компонентів у стані, який не несе небезпеки для життя і здоров'я людини. Воно повинно здійснюватися з урахуванням особливостей, притаманних речовинам природного і штучного походження як джерелу екологічного ризику, а також специфіки сільськогосподарської діяльності, яка за певних умов може ставати еколого-небезпечною.

Прийнято вважати, що механізм правового регулювання складається з наступних елементів: 1) принципів і норм права, що закріплені в нормативно-правових актах; 2) правовідносин у відповідній сфері; 3) актів безпосередньої реалізації прав і обов'язків; 4) актів застосування норм права. При цьому, саме принципи і норми права, об'єктивовані в нормативних актах становлять основу механізму правового регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва. Адже вони визначають загальне коло суб'єктів та об'єктів відповідних правовідносин, встановлюють обставини, за яких починає діяти конкретна норма та розкривають саме правило поведінки, визначаючи права та обов'язки учасників відносин, характер їх зв'язку між собою, а також заходи державного примусу, що застосовуються до осіб у разі невиконання покладених на них обов'язків.

1.3. Законодавче регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні

Питання правового регулювання екологічної безпеки в цілому, та у сфері сільськогосподарського виробництва зокрема, знайшли своє відображення у численних нормативних актах. Так, ще у липні 1990 року в Декларації про державний суверенітет України [95] було виділено окремий розділ «Екологічна безпека», де зазначалося, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молоде покоління. У червні наступного року був прийнятий Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який, серед іншого, містить норми, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки.

Велику увагу питанню регулювання екологічної безпеки держава приділяє і на рівні основних засад національної безпеки, національної політики, в тому числі, екологічної.

Як вже було зазначено, розділом 19 Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки було визначено, що сільськогосподарське природокористування має передбачати впровадження вимог щодо екологічної безпеки, а також розроблення природоохоронних заходів на основі положень міжнародного законодавства. Ці положення деталізовані Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», яким до завдань, спрямованих на реалізацію державної екологічної політики у сфері сільськогосподарського виробництва, серед іншого, віднесено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих технологій ведення сільського господарства.

Водночас, формально чинний на сьогодні Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» майже не містить екологізованих норм. Так, серед положень, які визначають мету та пріоритети державної політики у цій галузі повністю відсутня екологічна складова. Вона з'являється лише в контексті напрямів підвищення ефективності діяльності суб'єктів аграрного сектору, до яких віднесено сприяння впровадженню ресурсозберігаючих, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської

продукції та продовольства. Вважаємо, що такий підхід суперечить основним положенням концепції сталого розвитку та вказує на сумну тенденцію ігнорування з боку держави екологічної складової сільськогосподарського виробництва та її значення у розвитку всього агропромислового комплексу.

З огляду на те, що сільськогосподарське виробництво чинить істотний вплив на стан навколишнього середовища та екологічну безпеку в Україні, а законодавство є одним з інструментів реалізації державної політики, вважаємо за доцільне проаналізувати положення чинних нормативних актів, які відображають її основні напрямки у досліджуваній сфері.

Беручи до уваги, що спеціальні еколого-правові норми покликані не лише врегульовувати відносини екологічної безпеки, які вже виникли або повинні виникнути, але й носять попереджувальний характер [89, с. 58], до напрямів державної правової політики у вказаній сфері, на нашу думку, слід віднести: а) регулювання охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в цілому; б) регулювання екологічної безпеки при поводженні з окремими речовинами; в) регулювання екологічної безпеки у сфері впливу транспортних засобів та сільськогосподарських механізмів на довкілля при провадженні сільськогосподарської діяльності; г) регулювання екологобезпечного функціонування тваринницьких комплексів. Вважаємо, що дослідження правового регулювання слід проводити саме за вказаними напрямками.

З огляду на те, що загальні вимоги щодо охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки поширюються на всі сфери суспільного життя, у тому числі і на сільське господарство, вважаємо за доцільне проаналізувати найважливіші з них. Так, норми, присвячені питанню екологічної безпеки, містяться в Основному законі нашої держави: статтею 50 Конституції України [96] закріплено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а отже, і на екологічну безпеку.

Центральним актом у досліджуваній сфері є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», у якому, серед принципів охорони довкілля, передбачено пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів,

нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності, а також гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей. Безпосередньо регулюванню екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва присвячені норми названого закону, що встановлюють порядок безпечного зберігання засобів захисту рослин, застосування їх таким чином, щоб не допустити забруднення навколишнього природного середовища та продуктів харчування, особливості використання генетично-модифікованих організмів (ст.ст. 52, 53). Крім того, вказаний акт містить ряд вимог у сфері екологічно безпечного розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів, охорони навколишнього середовища від забруднення відходами, зменшення впливу на довкілля транспортних засобів та інших пересувних засобів і установок (ст.ст. 51, 55, 56).

Як слушно зауважує Шульга М.В., сільське господарство, на відміну від інших галузей виробництва, найбільш тісно пов'язане не лише з використанням землі, а й з природним середовищем та впливом на нього. Зростання інтенсивності використання землі в сільськогосподарському виробництві призводить до змін стану довкілля та чинить негативний вплив на здоров'я населення [97, с. 141, 143]. У зв'язку із цим, необхідною умовою забезпечення екологічної безпеки в досліджуваній сфері є дотримання загальних правил охорони навколишнього середовища від забруднення шкідливими речовинами. Так, Земельним кодексом України [98] від 25 жовтня 2001 р. та Законом України «Про охорону земель» [99] від 19 червня 2003 р. визначені особливості господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення, при проведенні меліорації, вимоги охорони земель від забруднення стічними водами, пестицидами, агрохімікатами, відходами тощо. Водний кодекс України [100] від 6 червня 1995 р. містить норми у сфері охорони водних ресурсів від засмічення внаслідок використання добрив та хімічних засобів захисту рослин, розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод. Вимоги, спрямовані на охорону атмосферного повітря в частині регулювання викидів забруднюючих

речовин стаціонарними та пересувними об'єктами, впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря, під час застосування пестицидів та агрохімікатів встановлені законом України «Про охорону атмосферного повітря» [101] від 16 жовтня 1992 р. в редакції від 21 червня 2001 р.

Вказані нормативні акти визначають права і обов'язки учасників правовідносин у відповідній сфері, систему органів влади та їх повноваження, сукупність заходів, які повинні бути вжиті для запобігання забрудненню природних ресурсів у процесі як господарської діяльності в цілому, так і сільськогосподарського виробництва зокрема.

На гарантування безпечних умов для життя і здоров'я людини спрямований Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р. Його завданням є забезпечення такого стану, за якого показники захворюваності населення перебуватимуть на усталеному рівні для даної території, умови проживання будуть сприятливими для людини, а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходитимуться в межах, визначених санітарними нормами. Названим актом закріплено заходи, направлені на забезпечення права громадян на безпечні для життя і здоров'я харчові продукти, навколишнє природне середовище, умови побуту та відпочинку, визначено гігієнічні вимоги до стану атмосферного повітря, а також вимоги до використання отруйних речовин і продуктів біотехнології. Зважаючи на те, що сільське господарство є виробником більшості продуктів харчування або сировини для них, а також чинить істотний вплив на стан довкілля, норми цього закону повинні застосовуватися і для цього виду діяльності.

Наступною групою актів, які регулюють екологічну безпеку у сфері сільськогосподарського виробництва є ті, що встановлюють вимоги екологічної безпеки при поводженні з окремими речовинами і організмами. До таких речовин, на нашу думку, можна віднести пестициди і агрохімікати, генетично-модифіковані організми та стимулятори росту тварин.

Відповідно до Закону України «Про пестициди і агрохімікати» [102] від 2 березня 1995 р. до основних принципів державної політики у сфері діяльності, пов'язаної з пестицидами і агрохімікатами віднесено, зокрема,

пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища по відношенню до економічного ефекту від застосування пестицидів і агрохімікатів.

Найпершим кроком з боку держави на шляху до забезпечення екологічної безпеки при поводженні з такими речовинами є реєстрація пестицидів і агрохімікатів та видання переліків дозволених до використання в Україні засобів захисту рослин. Це створює умови, за яких дозволяється використовувати лише речовини, які є максимально безпечними для життя і здоров'я людини та навколишнього середовища. Вимога обов'язкової реєстрації названих препаратів міститься у Законі України «Про пестициди і агрохімікати», у ст. 4 якого визначено критерії, яким повинні відповідати пестициди для отримання дозволу на використання на території України: висока біологічна ефективність щодо цільового призначення; безпечність для здоров'я людини та навколишнього природного середовища за умови дотримання регламентів їх застосування; відповідність державним стандартам, санітарним нормам та іншим нормативним документам.

Порядок проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації пестицидів визначено у постанові Кабінету Міністрів України від 4 березня 1996 р. № 295 «Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні» [103] (далі – Порядок). Відповідно до нього державна реєстрація здійснюється на підставі позитивних результатів випробувань та матеріалів досліджень. Випробування нових препаратів проводяться з метою біологічної, токсиколого-гігієнічної та екологічної оцінки і розроблення нормативів та регламентів їх безпечного застосування. Під час проведення державних випробувань установами Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ) надається токсиколого-гігієнічна оцінка препарату та умов його застосування, розробляються необхідні гігієнічні нормативи та регламенти. Для включення препарату до плану державних випробувань суб'єкт господарювання подає до Міністерства екології та природних ресурсів (далі – Мінприроди) такі документи: клопотання про включення препарату до плану; заявку на випробування препарату; матеріали (досє),

на підставі яких складається заявка на випробування; проект технічних умов на виробництво дослідної партії – для вітчизняних препаратів.

Втім, ще у 2007 році Мінприроди наголосило на необхідності деталізації положень цього порядку в частині вимог до матеріалів (досьє), які подаються суб'єктами господарювання для включення до плану державних випробувань та проведення державної реєстрації препаратів, оскільки без їх деталізації, інформація, яка подається, не є повною та достатньою, що призводить до розбіжностей, виникнення ризиків та невідповідностей. З цією метою було запропоновано доповнити п. 9 Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні абзацом наступного змісту: «Матеріали (досьє) повинні включати інформацію про біологічну ефективність та безпечність препарату для здоров'я людини і навколишнього природного середовища, а також відомості про методи його визначення та знешкодження». Вважаємо, що внесення запропонованих доповнень сприяло б забезпеченню належного рівня екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва.

Відповідно до Порядку, державній реєстрації підлягають препаративні форми пестицидів і агрохімікатів вітчизняного та іноземного виробництва, для яких розроблені регламенти застосування, включаючи гігієнічні нормативи і методи контролю за їх дотриманням. Для державної реєстрації заявник подає до Мінприроди ряд документів, які проходять екологічну та санітарно-гігієнічну експертизи, після позитивних результатів яких приймається рішення про державну реєстрацію заявленого препарату.

На підставі відомостей з Державного реєстру зазначених речовин Мінприроди розробляє та видає один раз на два роки Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, зі щорічним виданням доповнень до нього про нові зареєстровані, а також заборонені до використання препарати. Цей перелік, залежно від призначення, розподіляє пестициди і агрохімікати на групи та подає регламенти застосування і норми витрат препаратів, які забезпечують необхідну ефективність та безпеку.

18 квітня 2007 р. Україна ратифікувала Стокгольмську конвенцію

«Про стійкі органічні забруднювачі» [104], яка значною мірою поширює свій вплив і на пестициди. Її метою є обмеження або припинення навмисного виробництва та використання стійких органічних забруднювачів, в тому числі, і деяких пестицидів. Названі речовини цим актом поділені на три групи: використання яких необхідно припинити, використання яких необхідно обмежити та речовини, які ненавмисно утворюються і викидаються з антропогенних джерел. Для кожної з груп передбачено випадки, за яких застосування таких речовин може бути дозволено.

До першої групи конвенцією віднесено алдрин, хлордан, діелдрин, ендрин, гептахлор, гексахлоробензен, мірекс, токсафен та поліхлоровані дифеніли. Варто відзначити, що згідно з Переліком пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві, що не можуть бути зареєстровані або перереєстровані в Україні [105], всі названі вище речовини в нашій державі заборонені до використання, реєстрації та перереєстрації. Таким чином, в Україні створена належна законодавча база для виконання вимог Стокгольмської конвенції в частині заборони та обмеження використання окремих речовин

У той же час, беручи до уваги курс України на інтеграцію до Європейського Союзу (далі – ЄС) та взяті у зв'язку із цим зобов'язання в досліджуваній сфері, необхідною визнана адаптація законодавства України до актів ЄС, у тому числі, щодо дозволених до використання засобів захисту рослин. Наразі склалася ситуація, за якої серед майже 190 дозволених на території України діючих речовин, які входять до складу засобів захисту рослин, 27 заборонені до використання у ЄС, 3 – обмежено дозvolені і лише 75 – дозvolені, решта – або взагалі відсутні на європейському ринку, або очікують рішення уповноваженого органу [105, с. 157].

З огляду на викладене, ситуацію, що склалася в Україні у цій сфері, вважаємо неприйнятною. Для усунення виявлених недоліків, на нашу думку, національне законодавство в частині заборонених та обмежено-дозволених до використання засобів захисту рослин повинно бути приведене у відповідність до актів ЄС. Це, по-перше, відповідатиме курсу України на євроінтеграцію, а, по-друге, сприятиме виключенню з використання речовин, які можуть становити небезпеку для

навколишнього середовища, життя та здоров'я людей.

Не менш важливими для забезпечення екологічно безпечного поводження з пестицидами в процесі сільськогосподарського виробництва в Україні є вимоги до зберігання цих речовин. У загальних рисах вони визначені на рівні законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» і «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», відповідно до яких підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані дотримуватися правил зберігання засобів захисту рослин із тим, щоб не допустити забруднення ними або їх складовими навколишнього природного середовища і продуктів харчування.

Названі вимоги деталізовані на рівні Державних санітарних правил «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві» ДСанПіН 8.8.1.2.001-98 [107]. Ними визначено, що зберігання пестицидів допускається тільки в спеціально призначених складах, які відповідають вимогам СНіП «Склади сухих мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин» і «Норм технологічного проектування складів твердих мінеральних добрив і пестицидів для колгоспів, радгоспів та пунктів хімізації». ДСанПіН 8.8.1.2.001-98 встановлюють правила розташування складів та облаштування їх території, розміри санітарно-захисних зон, а також вказують, що зберігання пестицидів допускається лише після погодження з установами санепідслужби та охорони природи і отримання відповідного паспорта.

Важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки в частині поводження з пестицидами у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні відіграє дотримання нормативних вимог щодо застосування засобів захисту рослин таким чином, щоб вони або їх складові не забруднювали навколишнє природне середовище та сільськогосподарську продукцію.

Законом України «Про пестициди і агрохімікати» встановлено, що при застосуванні таких речовин повинен здійснюватися комплекс заходів відповідно до регламентів, розроблених для певної ґрунтово-кліматичної зони, з урахуванням попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки, стану посівів, діагностики мінерального живлення рослин та прогнозу розвитку

шкідників і хвороб.

Вимоги до способів застосування вказаних засобів авіаційним методом, за допомогою наземної апаратури, застосування у теплицях, способом фумігації, а також вимоги до протруювання насіння викладені у вже згадуваних Державних санітарних правилах «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві». Ними визначено, що асортимент, засоби, сфера застосування пестицидів, норми і кратність обробок повинні відповідати Переліку пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, доповненням до нього та інструкціям з безпечного застосування пестицидів, які затверджені (погоджені) установами МОЗ, Мінприроди та іншими зацікавленими організаціями. Обробку рослин слід здійснювати суворо за показаннями з обов'язковим врахуванням економічної межі шкідливості, ступеню розвитку хвороб рослин і бур'янів, а також прогнозу погоди.

Крім цього, названими правилами встановлено обов'язок адміністрації господарств завчасно, але не менше ніж за дві доби до початку проведення кожної хімічної обробки, сповіщати населення і власників суміжних сільськогосподарських угідь та об'єктів про місця, строки та методи застосування пестицидів.

Чинними нормативними актами України деталізовано вимоги до способів застосування пестицидів як для відкритої місцевості, так і для приміщень.

Найбільш шкідливим для довкілля вважається авіаційний метод застосування пестицидів, оскільки за нього препарат поширюється на значну площу, що призводить до забруднення природних ресурсів, які знаходяться поряд із місцем обробки. Крім того, підраховано, що 98 відсотків інсектицидів та фунгіцидів, 60-95 відсотків гербіцидів не досягають об'єкта пригнічення, а потрапляють у повітря та воду [108, с. 98]. З огляду на це, вважаємо за доцільне зупинитися на деяких аспектах правового регулювання авіаційного застосування пестицидів.

Основними актами в названій сфері є «Державні санітарні правила авіаційного застосування пестицидів і агрохімікатів у народному господарстві України» [109] та Державні санітарні правила «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві». Названі документи встановлюють основи екологічно

безпечного застосування засобів захисту рослин, за якого не відбувається забруднення повітря населених пунктів, води джерел питного водопостачання та об'єктів культурно-побутового призначення. Так, визначено, що при авіаційному застосуванні пестицидів надавати перевагу необхідно таким формам препаратів і методам обробки, які значно зменшують забруднення ними навколишнього середовища (гранули, важкі аерозолі, обробка по краю, обробка по діагоналі), а також використанню комбінованих препаратів, що підвищують ефективність обробок при зменшенні норм витрат пестицидів.

З метою забезпечення екологічної безпеки при проведенні авіаційно-хімічних обробок можуть застосовуватися лише препарати, які пройшли державну реєстрацію та дозволені для використання саме авіаційним методом. Крім цього, таке застосування пестицидів повинно здійснюватися лише після фітосанітарного та екологічного обґрунтування необхідності його проведення, а також погодження з територіальними органами державної санітарно-епідеміологічної служби і Мінприроди України.

Замовник авіаційно-хімічних робіт за три дні до початку обробок зобов'язаний виконати наступні попереджувальні заходи: а) сповістити населення про місце, строки та час проведення авіаційних обробок пестицидами і агрохімікатами; про заборону проводити сільськогосподарські роботи, пасти худобу ближче ніж за 1 км від місця авіаобробок; про необхідність вивозу пасік до іншого місця медозбору, на відстань більше 5 км від місця проведення авіаційних обробок на період до 5 днів; б) встановити спеціальні попереджувальні знаки безпеки, з вказівкою кінцевого терміну обробок, на відстані 300 м від оброблюваних площ, на дорогах, які проходять через ці поля та на дорогах, які ведуть до сільськогосподарського аеродрому (вертодрому).

Авіаційне застосування мінеральних добрив та біологічних препаратів слід здійснювати з дотриманням санітарно-захисної зони від ділянок обробок до населених пунктів, тваринницьких і птахівницьких ферм, джерел водопостачання у розмірі не менше 500 м.

Застосування пестицидів за допомогою наземної апаратури врегульовано Державними санітарними правилами «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві», якими

встановлено, що при застосуванні пестицидів розташування працюючих відносно машин і апаратів повинно здійснюватись з урахуванням напрямку вітру таким чином, щоб виключити попадання пестицидів у зону дихання працюючих людей. Зона санітарного розриву від населених пунктів, тваринницьких комплексів, місць проведення ручних робіт по догляду за сільськогосподарськими культурами, водойм і місць відпочинку при вентиляторному обприскуванні повинна становити не менше 500 м, при штанговому та дощуванні – 300 м.

Таким чином в Україні, на законодавчому рівні встановлені, а на підзаконному – деталізовані вимоги до екологічно безпечних способів застосування засобів захисту рослин: визначено технічні засоби їх застосування, розміри санітарно-захисних зон, необхідні погодні умови та перелік превентивних заходів. Щодо обсягів використовуваних хімічних засобів, санітарні правила і норми вказують, що вони та спосіб їх застосування повинні бути попередньо обґрунтованими.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» на осіб, які використовують засоби захисту рослин, покладено обов'язок не допускати забруднення ними продуктів харчування. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [110] від 23 грудня 1997 р. в редакції від 22 липня 2014 р. визначає, що безпечним є харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання. До параметрів безпечності віднесено максимальні межі залишків, максимальні рівні, допустимі добові дози, рівні включень, недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини.

Детальне врегулювання питання максимально допустимого вмісту пестицидів і агрохімікатів у продуктах рослинництва отримало на рівні Державних санітарних правил і норм 8.8.1.2.3.4-000-2001 «Допустимі дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів у сільськогосподарській сировині, харчових продуктах, повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді водойм, ґрунтах» (постанова Головного державного санітарного лікаря України від 20 вересня 2001 року) [110]. Незважаючи на те, що у назві йдеться лише про пестициди, вказаний акт поширюється й на агрохімікати. У ньому визначені допустимі дози,

концентрації, кількості та рівні вмісту залишків діючої речовини пестицидів у сільськогосподарській сировині, харчових продуктах, повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді водоймищ, ґрунті, а також контрольовані (допустимі) дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві України.

Звертаємо увагу на те, що сьогодні відносно залишків пестицидів у продуктах для дитячого та дієтичного харчування в законодавстві України однозначний підхід відсутній. Так, відповідно до положень ст. 13 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» у спеціальних сировинних зонах, призначених для вирощування продукції для дитячого і дієтичного харчування, пестициди і агрохімікати застосовуються за спеціальними технологіями, які забезпечують одержання продукції, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам до дитячого та дієтичного харчування. Майже дослівно відтворюють цю норму Закон України «Про дитяче харчування» [112] та Порядок надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1195 [113]. У той же час, відповідно до п. 7.11 ДСанПіН 8.8.1.2.001-98 виготовлення харчових продуктів для дитячого і дієтичного харчування допускається лише з екологічно чистої сировини, що виробляється у спеціальних сировинних зонах при використанні безпестицидних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

На нашу думку, в сучасних умовах, з метою гарантування максимальної безпечності продуктів дитячого харчування, дозволяти використання пестицидів і агрохімікатів при вирощуванні такої продукції недоцільно, оскільки навіть мінімальні кількості вказаних речовини мають здатність акумулюватися в організмі людини і, після досягнення певного рівня, викликати погіршення стану здоров'я. У зв'язку із цим вважаємо, що ч. 3 ст. 13 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» потребує змін. Пропонуємо викласти її у наступній редакції: «У спеціальних сировинних зонах, призначених для вирощування продукції для дитячого і дієтичного харчування застосування пестицидів і агрохімікатів не допускається».

Разом із кормами та водою пестициди можуть потрапляти до організму сільськогосподарських тварин і птахів, та, як наслідок, міститися у продукції тваринництва (молоці, м'ясі, яйцях). Питанню вдосконалення правового регулювання у сфері контролю за наявністю залишків цих препаратів у названій продукції було присвячено «Загальнодержавну цільову економічну програму проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки», затверджену Законом України від 4 червня 2009 р. [114] Ця програма прийнята з метою виконання вимог Директиви 96/23/ЄС, відповідно до якої імпорт тварин та харчових продуктів тваринного походження з третіх країн може бути дозволений лише за умови наявності відповідних планів державного моніторингу, а також гарантій достовірності результатів проведених досліджень.

Цілей програми планувалося досягти в три етапи. На першому (2010-2011 рр.) планувалося створити матеріально-технічну базу для виконання планів державного моніторингу, здійснення заходів з підтвердження професійного рівня спеціалістів, залучених до виконання зазначених планів, а також активізувати роботу з акредитації державних лабораторій ветеринарної медицини. На другому (2011-2012 рр.) – заплановано розробку та впровадження підтверджуваних методик визначення залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі. Третій етап (2013-2015 рр.) передбачав остаточне формування системи проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у названій продукції.

Водночас, варто зазначити, що сьогодні між національним законодавством та актами ЄС у досліджуваній сфері (Директива 96/23/ЄС, Регламент 839/2008/ЄС) наявний ряд розбіжностей. Зокрема, загальна кількість пестицидів, залишки яких дозволені у молоці та молокопродуктах у ЄС складає 25 речовин, а в Україні лише 4. Кількість же пестицидів, залишки яких можуть бути наявними у м'ясній продукції в нашій державі значно перевищує міжнародні вимоги: з 90 таких

пестицидів, дозволених в Україні, у ЄС використовуються лише 26 [115]. Ця ситуація, очевидно, спричинена значною різницею між переліками дозволених до використання речовин: частина зареєстрованих у ЄС препаратів жодним чином не представлена в українському законодавстві і навпаки. Внаслідок цього, нормативними актами нашої держави не вимагається проведення перевірки продукції, зокрема імпортованої, на вміст деяких препаратів, використання яких дозволено у країні-експортері.

З метою усунення цієї прогалини та удосконалення правового регулювання у досліджуваній галузі, вважаємо за доцільне узгодити максимально допустимі рівні залишків таких препаратів у сільськогосподарській продукції з вимогами ЄС.

Порівняння ж допустимих рівнів вмісту пестицидів у сільськогосподарській продукції в Україні та ЄС свідчить про те, що національне законодавство містить більш жорсткі вимоги, що, безперечно, є позитивним та сприяє забезпеченню екологічної безпеки.

Як вже було зазначено, на сьогодні достовірні дані відносно безпечності або небезпечності для людини ГМО відсутні. Одні дослідники вказують на те, що генетично змінений білок, потрапляючи до організму людини, може викликати алергічні, загальнотоксичні та онкологічні зміни [116, с. 4]. Інші – відстоюють позицію про те, що генетично-змінена рослинна продукція має більшу харчову цінність та підлягає ретельнішій перевірці, а, відтак, є безпечнішою за аналогічну продукцію, вирощену звичайним способом [77]. Таким чином, доки існує елемент невизначеності щодо можливих несприятливих наслідків генно-інженерної діяльності для здоров'я людини і навколишнього середовища, на нашу думку, держава повинна застосовувати принцип перестороги. Тобто, вживати адекватні заходи, спрямовані на запобігання потенційних ризиків від використання ГМО.

Правила поводження з генетично модифікованими організмами у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні визначені рядом нормативних актів. Так, 12 вересня 2002 р. Україна приєдналася до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття [117], який спрямований на забезпечення належного рівня захисту в галузі безпечної передачі, обробки і використання живих

змінених організмів, отриманих в результаті застосування сучасної біотехнології, які можуть мати несприятливий вплив на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням ризиків для здоров'я людини. Через 5 років після цього, 31 травня 2007 р., був прийнятий Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [118]. Ним урегульовано питання поводження з генетично-модифікованими організмами, генетично-інженерної діяльності у замкненій та відкритій системах, а також державної реєстрації продукції, отриманої з використанням ГМО. Відповідно до названого акту, генетично модифікованим організмом визнається будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах.

Закон передбачає існування двох систем здійснення генетично-інженерної діяльності: замкненої і відкритої. Замкненою вважається система, за якої генетичні модифікації вносяться до організму, культивуються, обробляються, зберігаються, використовуються, підлягають транспортуванню, знищенню або похованню в умовах існування систем захисту, що запобігають контакту з населенням та навколишнім середовищем. Відкрита ж система передбачає контакт ГМО з населенням та навколишнім середовищем при запланованому вивільненні їх у навколишнє середовище, застосуванні у сільськогосподарській практиці, промисловості, медицині та в природоохоронних цілях, передачі технологій та інших сферах обігу ГМО. Зважаючи на викладене, увага у нашому дослідженні буде зосереджена на правовому регулюванні поводження з ГМО саме у відкритій системі.

Генетично модифіковані організми, які використовуються у відкритій системі, повинні відповідати вимогам біологічної та генетичної безпеки за умови дотримання передбаченої технології використання. Обов'язковою умовою поводження з такими організмами є наявність методів і методик їх ідентифікації, розроблених за міжнародними стандартами та затверджених в установленому порядку в Україні. Наразі наявні методики ідентифікації генетично модифікованих організмів у продуктах харчування. Вони розроблені на рівні наступних державних стандартів:

ДСТУ ISO 24276:2008 (Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Основні вимоги і визначення); ДСТУ CEN/TS 15568:2008 (Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Відбір проб); ДСТУ ISO 21569:2008 (Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Якісний метод на основі аналізу нуклеїнової кислоти); ДСТУ ISO 21570:2008 (Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Кількісний метод на основі аналізу нуклеїнової кислоти); ДСТУ ISO 21571:2008 (Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Екстракція нуклеїнової кислоти) тощо.

Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» також встановлено, що ГМО підлягає обов'язковій державній реєстрації. Відповідно до змін, внесених у липні 2014 року до названого закону у Державних реєстрах ГМО реєструється наступна продукція: сорти сільськогосподарських рослин та породи тварин, створені на основі ГМО; ГМО джерела харчових продуктів; ГМО джерела кормів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 р. № 808 затверджено Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі [119], а постановою від 12 жовтня 2010 р. № 919 – Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням [120].

Відповідно до вищезазначеного закону проведення державної реєстрації створених на основі ГМО сортів сільськогосподарських рослин, порід тварин і мікробіологічних сільськогосподарських препаратів покладено на Мінагрополітики України, а державну реєстрацію ГМО джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів – на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужбу). Відтак, на нашу думку, постанова КМУ № 919 в частині уповноважених органів потребує змін, адже нею реєстрацію ГМО джерел харчових продуктів,

кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів покладено на вже ліквідовану Держветфітослужбу.

Реєстрація здійснюється безоплатно на п'ятирічний строк шляхом внесення продукції до Державних реєстрів генетично модифікованих організмів, які ведуть зазначені органи.

Вважаємо, що саме державна реєстрація здатна забезпечити потрапляння на ринок нешкідливих для здоров'я і навколишнього середовища ГМО та їх подальше використання, в тому числі, у сфері сільськогосподарського виробництва. Відповідно до названих вище нормативних актів для державної реєстрації ГМО фізична або юридична особа повинна подати до уповноваженого органу заяву (клопотання), в якій зазначається: найменування заявника, загальноприйнята (а у випадку реєстрації модифікованих сортів рослин – наукова) назва продукції. Крім того, порядком реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням передбачене подання інформації про торговельне найменування генетично модифікованих організмів, призначення, види і способи застосування отриманої продукції.

До заяви (клопотання) повинні додаватися: копії висновків державної санітарно-епідеміологічної або ветеринарно-санітарної експертизи, а у разі, коли продукція містить генетично модифіковані організми або їх частини, здатні до самовідтворення або передачі спадкових факторів, також державної екологічної експертизи. У випадку реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі також необхідно додати висновок про рівень безпечності використання генетично модифікованих організмів та звіт підприємства, установи чи організації, що проводила державну апробацію (випробування), про її результати.

У державній реєстрації ГМО може бути відмовлено у разі отримання науково обгрунтованої інформації про його негативний вплив на здоров'я людини, тварин або навколишнє природне середовище під час використання за цільовим призначенням.

Крім цього, на сьогоднішній день чинною залишається постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 р. № 114, якою

затверджено Порядок державної реєстрації косметичних та лікарських засобів, які містять генетично модифіковані організми або отримані з їх використанням [121]. Однак, зважаючи на те, що така продукція вже не підпадає під вимоги обов'язкової державної реєстрації, на нашу думку, доцільним є й скасування цієї постанови.

Таким чином, на сьогодні розроблені порядки реєстрації усіх ГМО, окрім порід тварин, створених на основі ГМО, реєстрацію яких повинен проводити центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів. При цьому, в наявних на сьогодні порядках присутня прогресивна, на наш погляд, норма про те, що у разі виявлення під час здійснення державного нагляду і контролю за дотриманням вимог біологічної та генетичної безпеки або проведення моніторингу, раніше невідомих небезпечних для здоров'я людини або навколишнього природного середовища властивостей генетично модифікованих організмів, уповноважений орган приймає протягом десяти днів рішення про проведення повторної державної екологічної, державної санітарно-епідеміологічної або ветеринарно-санітарної експертизи таких генетично модифікованих організмів.

Відзначимо, що у липні 2013 року в Україні вперше була зареєстрована генетично-модифікована сировина для виробництва кормів – генетично-модифікований соєвий шрот. У 2015 році реєстрацію проведено й відносно вірусу, який є складовою вакцини для м'ясоїдних тварин [122].

7 лютого 2011 року наказом Мінприроди України затверджено Критерії оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище [123]. Названий акт розроблено з метою визначення оцінки впливу на навколишнє природне середовище ГМО та їх метаболітів протягом усього виробничого циклу їх використання, можливості виникнення та вірогідних масштабів наслідків негативного впливу на довкілля при поводженні з ГМО у відкритій системі. Відповідно до нього ризик потенційного впливу ГМО на навколишнє природне середовище пропонується оцінювати за такими критеріями: 1) безпечність і стабільність ГМО та його нащадків, фактори, що впливають на них, імовірність прояву непередбачуваних ефектів та

властивостей, які обумовлені генетичною модифікацією; 2) безпечність ГМО для навколишнього природного середовища, включаючи вплив на біохімічні та біогеохімічні цикли у процесах розкладання органічного матеріалу у ґрунті; 3) безпечність ГМО для тварин з урахуванням можливого негайного та (або) віддаленого впливу на здоров'я тварин та наслідків для трофічного ланцюжка, який походить від вживання ГМО; 4) вплив ГМО на динаміку популяцій видів у середовищі, в яке здійснюється вивільнення, та генетичне різноманіття в кожній із них, включаючи вплив на нецільові організми, протягом не менше трьох поколінь; 5) вивченість взаємодії між ГМО і навколишнім природним середовищем та впливу ГМО на екосистему, в яку заплановане вивільнення; 6) наявність методів і методик ідентифікації ГМО, розроблених за міжнародними стандартами та затверджених в установленому порядку в Україні, а також методів виявлення та визначення ГМО у навколишньому природному середовищі; 7) наявність інструкцій з використання ГМО та методів, що гарантують біологічну і генетичну безпеку в процесі виробничого циклу, обробки, зберігання, транспортування, утилізації, знищення та знешкодження ГМО; 8) наявність планів запобіжних і ліквідаційних заходів щодо захисту навколишнього природного середовища у разі виникнення надзвичайної ситуації внаслідок незапланованого вивільнення ГМО у навколишнє середовище або виявлення його небажаного впливу.

Що стосується маркування ГМ-продукції, то варто відзначити, що деякі дослідники досить критично висловлюються з приводу його впливу на екологічну безпеку в сфері сільськогосподарського виробництва. Вони, в контексті обговорення доцільності маркування такої продукції, вказують, що «...навіть не зовсім сучасний прилад для аналізу ДНК коштує п'ять тисяч доларів, реактиви теж досить дорогі, а аналізу підлягають практично всі продукти, які можуть містити ГМО. ...І навіщо? Щоб забезпечити право вибору, а не саме здоров'я. Зробити безпечними ГМ-продукти можемо тільки єдиним способом: використовуючи для їх виробництва безпечні генетично-модифіковані сорти, а саме – сорти, офіційно допущені для використання у сільськогосподарській діяльності» [116, с. 5]. Не погоджуючись із наведеною позицією в частині недоцільності маркування ГМ-продукції, звертаємо увагу на те, що

інформація про наявність того чи іншого ГМО та його кількість у складі продукту дозволяє споживачеві прийняти рішення про доцільність його вживання і, цим самим, сприяє забезпеченню його внутрішньої екологічної безпеки. Крім того, як вказують Гетьман А.П. та Лозо В.І. обов'язкове маркування всіх генномодифікованих продуктів має подвійну мету: 1) інформувати споживача про наявність у продукті зазначеного ГМО; 2) підтримувати «мережу безпеки», засновану на відслідкованості цих продуктів на всіх стадіях виробництва та розміщення на ринку [78].

Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» [124] та наказу Держспоживстандарту України «Про затвердження Технічного регламенту щодо правил маркування харчових продуктів» [125] інформація про продукцію повинна містити позначку про наявність у її складі генетично модифікованих компонентів. 13 травня 2009 р. постановою Кабінету Міністрів України № 468 було затверджено Порядок етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг [126]. Відповідно до нього, харчовим продуктом, який містить генетично модифіковані організми, визнається такий харчовий продукт, який повністю або окремі його складники містять генетично модифіковані організми, вміст яких становить понад 0,9 відсотків, а харчовим продуктом, виробленим з використанням генетично модифікованих організмів – такий харчовий продукт, який не містить генетично модифікованих організмів, але повністю або частково вироблений з використанням сільськогосподарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів в якій становив понад 0,9 відсотка. Уся вищезазначена продукція підлягає обов'язковому етикетуванню виробником (постачальником) із зазначенням відповідної інформації.

Значний вплив на рівень внутрішньої екологічної безпеки чинить також використання антибіотиків у якості стимуляторів росту тварин. Варто зазначити, що ставлення українського нормотворця до цього питання за останні роки кардинально змінилося. Сьогодні застосування цих речовин у кормах здійснюється відповідно до Закону України «Про ветеринарну медицину» [127] від 25 червня 1992 р. у редакції від 16 листопада 2006 р. Попередньою ж редакцією закону застосовувати з метою прискорення росту і збільшення продуктивності тварин біологічні

стимулятори, антибіотики, гормональні та інші препарати, які пригнічували функцію залоз внутрішньої секреції, зокрема мали тиреостатичну, естрогенну, андрогенну або гестагенну дію, заборонялося. Названі препарати могли використовуватися виключно для лікувальних цілей.

У зв'язку зі вступом України до СОТ у 2008 р. на неї було покладено обов'язок дозволити імпорт м'яса та м'ясної продукції, підданої впливові гормонів, що стимулюють ріст, а також включити до Закону України «Про ветеринарну медицину» положення про те, що будь-які вимоги стосовно максимального обсягу залишків гормонів, які стимулюють ріст, у харчових продуктах тваринного походження повинні відповідати міжнародним стандартам, затвердженим Комісією з Кодексу Аліментаріус. Такі вимоги визначені на рівні стандарту Комісії з Кодексу Аліментаріус «Максимальні залишкові концентрації ветеринарних препаратів у продуктах харчування» (CAC/MRL 2-2005) [128, с. 194-223]. Вони встановлюють максимально допустимі концентрації окремих ветеринарних препаратів у продуктах харчування в залежності від виду тварини та її тканини. У зв'язку із цим, 18 вересня 2008 р. до Закону України «Про ветеринарну медицину» були внесені відповідні зміни.

Відповідно до ст. 76 Закону України «Про ветеринарну медицину» обіг та використання в Україні кормових добавок, преміксів і готових кормів дозволяється тільки після їх державної реєстрації. Ця процедура проводиться згідно з положеннями про державну реєстрацію ветеринарних препаратів та про державну реєстрацію кормових добавок, преміксів та готових кормів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1349 [129]. Відповідно до названих актів реєстрація продукту, який може погіршити ветеринарно-санітарний та епізоотичний стан або заподіяти шкоду здоров'ю людей чи тварин, зокрема здоров'ю споживача шляхом погіршення характерних особливостей продуктів тваринного походження, а також може створити у споживача помилкове уявлення про них, забороняється.

Водночас, з огляду на наміри України щодо інтеграції до Європейського Союзу та приведення її законодавства у відповідність до *Acquis communautaire*, вважаємо за доцільне зупинитися на основних положеннях актів ЄС щодо використання в якості стимуляторів росту в

тваринництві антибіотиків та гормонів. При цьому варто зазначити, що у вказаному питанні ЄС часом свідомо порушує вимоги СОТ та забороняє використання майже всіх цих речовин [130, с. 83].

Регулюванню складу кормів для тварин у ЄС присвячена низка нормативних актів. Зокрема, у цій сфері діють Директива 2002/32/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 7 травня 2002 р. «Про небажані речовини в кормах для тварин» [131], Регламент № 1831/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 р. «Про добавки у кормах для тварин» [132], Директива Ради ЄЕС 96/22 від 29 квітня 1996 р. «Щодо заборони на використання в тваринництві певних речовин, що мають гормональну або тиреостатичну дію» [133], а також Регламент Європейського парламенту та Ради № 767/2009 від 13 липня 2009 р. по розміщенню на ринку та використанню кормів, що вносить зміни до Регламенту Європейського парламенту і Ради № 1831/2003 і скасовує Директиву Ради 79/373/ЄЕС, Директиву Комісії 80/511/ЄЕС, Директиви Ради 82/471/ЄЕС, 83/228/ЄЕС, 93/74/ЄЕС, 93/113/ЄС і 96/25/ЄС та Рішення Комісії 2004/217/ЄС [134]. Відповідно до цих актів для вирощування тварин використання найбільш поширених гормональних препаратів (стильбенів, тиреостатиків, природних і синтетичних стероїдних гормонів) заборонено, дозволені вони лише в лікувальних цілях. Що ж стосовно антибіотиків, то вони, за винятком кокцидіостатів і гістомоностатів, могли реалізовуватися і застосовуватися в якості кормових добавок лише до 31 грудня 2005 року. З 1 січня 2006 року зазначені речовини виключені з Реєстру кормових добавок Співтовариства. Кокцидіостати ж і гістомоностати, як кормові добавки, були дозволені до застосування до 31 грудня 2012 року.

Таким чином, склалася ситуація, за якої правове регулювання використання в Україні стимуляторів росту тварин, а саме дозвіл на їх застосування, відповідає основним вимогам СОТ та, одночасно, суперечить актам ЄС у цій галузі, якими використання вищезазначених речовин заборонено. Відтак, зважаючи на те, що відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю, з метою забезпечення екологічної безпеки та гармонізації національних нормативних актів із законодавством ЄС у названій сфері пропонуємо внести зміни до ч. 7 ст. 67 Закону України

«Про ветеринарну медицину», виклавши її в наступній редакції: «Використання ветеринарних препаратів, які пригнічують функцію залоз внутрішньої секреції тварин (зокрема мають тиреостатичну, естрогенну, андрогенну і гестагенну дію, а також антибіотики та гормони) з метою стимуляції росту тварин, забороняється. Їх використання допускається виключно з лікувальною метою». Водночас, на нашу думку, така заборона повинна бути не раптовою, а поступовою, що дозволить розробити та ввести в обіг альтернативні продукти, які замінять антибіотики та гормони.

Наступною групою нормативних актів, спрямованих на регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, є ті, якими встановлено вимоги екологічної безпеки у частині впливу транспортних засобів та сільськогосподарської техніки на сільгоспугіддя.

Зважаючи на шкоду, яку наносить навколишньому середовищу сільськогосподарська техніка та інші транспортні засоби, державою встановлені вимоги, спрямовані на регулювання екологічної безпеки у сфері їх використання. Ними врегульовано рівень шкідливих викидів із транспортних засобів, правила розміщення захисних насаджень і споруд вздовж автошляхів та гранично допустимий вміст небезпечних речовин у продуктах харчування.

Загальні вимоги щодо викидів шкідливих речовин із транспортних засобів визначені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Законом України «Про транспорт» [135], у яких вказано, що при використанні транспортних та інших пересувних засобів, установок необхідним є додержання режиму їх експлуатації, спрямованого на запобігання та зменшення викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин та додержання встановлених рівнів фізичних впливів.

Законом України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. встановлено, що при спорудженні та експлуатації лінійних інженерних споруд (в тому числі доріг) спеціально уповноважені органи виконавчої влади в галузі охорони земель здійснюють постійний контроль за станом ґрунтового покриття на цих та прилеглих до них земельних ділянках, тобто, закріплено вимогу щодо здійснення контролю забруднення ґрунтів унаслідок руху транспортних засобів вздовж сільськогосподарських угідь.

У той же час, названий акт не містить окремих положень щодо охорони ґрунтів від забруднення при використанні сільськогосподарської техніки. Зважаючи на те, що вказаний закон є основним у сфері охорони земель, на нашу думку, ст. 36 було б доцільно доповнити частиною наступного змісту: «При використанні сільськогосподарської техніки та інших механізмів на землях сільськогосподарського призначення, повинні вживатися заходи, спрямовані на запобігання забрудненню ними земель та атмосферного повітря».

Екологічні вимоги до сільськогосподарської техніки передбачені й у деяких державних стандартах. Так, ДСТУ EN 12761-1:2004, затверджений наказом Держспоживстандарту від 28 жовтня 2004 р. № 237 [136], містить правила захисту навколишнього природного середовища при використанні машин, які здійснюють внесення засобів захисту рослин шляхом обприскування та опилення. Ним встановлено, що обприскувачі та їх складові повинні бути надійними і сконструйованими так, щоб їх можна було використовувати за призначенням, зводячи до мінімуму шкідливий вплив на довкілля.

Стосовно вимог до гранично допустимих рівнів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах транспортних засобів, Законом України «Про охорону атмосферного повітря» визначено, що для кожного типу пересувних джерел, що експлуатуються на території України, встановлюються нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів цих джерел, які розробляються з урахуванням сучасних технічних рішень щодо зменшення утворення забруднюючих речовин, зниження рівнів впливу фізичних факторів, очищення відпрацьованих газів та економічної доцільності. Проектування, виробництво й експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах яких перевищує нормативи або рівні впливу фізичних факторів, забороняються.

Як спосіб зменшення негативного впливу викидів транспортних засобів на стан безпечності сільськогосподарської продукції, законодавством України передбачено створення захисних зелених насаджень та встановлення вздовж доріг шумозахисних екранів (вони теж знижують рівні забруднення земельних ділянок шкідливими

речовинами [137]). Вказані вимоги містяться у Земельному і Лісовому кодексах України, у ДБН В.2.3-4-2015 «Автомобільні дороги. Частина І. Проектування. Частина ІІ. Будівництво» [138] та ГБН В.2.3-218-007:2012 «Споруди транспорту. Охорона довкілля при будівництві, ремонті та експлуатаційному утриманні автомобільних доріг» [139].

Мунтян В.Л. [140, с. 62-65] ще у 1965 році вказував на необхідність розширення мережі полезахисних лісосмуг та вжиття ефективних заходів, спрямованих на збереження вже існуючих насаджень. Втім, стан полезахисних насаджень і через більш як п'ять десятиріч, залишається незадовільним. Як зазначає Кулинич П.Ф., сьогодні спостерігається тенденція правової дерегуляції відносин у сфері закладення та підтримання у належному стані полезахисних лісосмуг. Науковець вказує, що, по-перше, діяльність щодо їх закладення розглядається не як важливий напрям охорони і використання сільськогосподарських земель, а як складова частина діяльності щодо лісорозведення; а, по-друге, спостерігається зменшення у відповідному законодавстві кількості норм, присвячених питанням створення та використання полезахисних лісосмуг [37, с. 512].

Крім цього, нормативними актами України не передбачено юридичної відповідальності за невиконання вимог щодо створення вздовж доріг захисних насаджень та розміщення шумозахисних екранів. Санкції наявні лише за знищення або пошкодження вже існуючих захисних насаджень, та й ті, на нашу думку, є недостатньо високими для запобігання новим правопорушенням.

Способом забезпечення екологічної безпеки продукції, вирощеної вздовж автомобільних доріг, є також встановлення гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у таких рослинах. Вказані показники містяться у державних стандартах для окремих видів сільськогосподарських культур. Водночас, привертає увагу той факт, що національне законодавство містить більш жорсткі вимоги у цій сфері порівняно із Кодексом Аліментаріус, який став обов'язковим для України після приєднання до СОТ. Так, поряд із передбаченими цим актом ртуттю, свинцем, кадмієм, миш'яком, міддю, цинком, оловом та залізом, ретельній перевірці на вміст у рослинній продукції підлягають також нікель, хром, селен, алюміній, фтор і йод.

Окремою проблемою видається практичне забезпечення контролю вмісту шкідливих речовин у рослинах, вирощених вздовж автошляхів. Це пояснюється тим, що сільськогосподарська продукція збирається з усього поля і, внаслідок того, що контроль здійснюється вибірково, а не зібраного врожаю в цілому, вірогідність потрапляння до контрольної партії рослин, зібраних вздовж автошляхів, є невеликою. Отже, належний рівень екологічної безпечності цих продуктів не забезпечується. Можна запропонувати два варіанти розв'язання цієї проблеми. Першим є окреме збирання рослин, вирощених на певній відстані від дороги та подальший контроль вмісту в них небезпечних речовин. Другим, і, на нашу думку, більш прийнятним для цілей забезпечення екологічної безпеки, є заборона вирощування сільськогосподарських рослин, призначених для споживання людиною на визначеній відстані від проїжджої частини.

Для реалізації кожного із наведених варіантів, необхідним є нормативне закріплення безпечних для вирощування сільськогосподарських культур відстаней від автошляхів в залежності від інтенсивності руху на них. Так, наприклад, в Австрії заборонено випас худоби та вирощування сільськогосподарських культур вздовж автомобільних доріг з інтенсивністю руху більше 1000 одиниць транспортних засобів на годину [50, с. 73]. ДБН В.2.3-4-2015 містять класифікацію автомобільних доріг в залежності від інтенсивності руху. Відтак, саме на її основі вважаємо за доцільне розробити санітарні норми і правила, які б визначали безпечну відстань від автошляхів для вирощування сільськогосподарських культур, призначених для споживання людиною.

Загальні вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки при розміщенні тваринницьких будівель і споруд встановлені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» та деталізовані у санітарних нормах і правилах. Так, у досліджуваній сфері діють Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів (затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 р. № 173) [141]. Вони визначають розміри санітарно-захисних зон між тваринницькими підприємствами та сільбищною зоною населених пунктів в залежності від виду ферми та кількості тварин, які на ній утримуються.

Втім, названі акти містять і ряд недоліків. Так, розміри санітарно-захисних зон встановлено для свиногокомплексів, поголів'ям до 12 тис., на 12 тис, на 24 тис. та на 54 тис. і більше голів на рік. За такого формулювання неврегульованими, з незрозумілих причин, залишилися розміри санітарно-захисних зон для комплексів із поголів'ям від 12 до 24 та від 24 до 54 тис. голів. Схожа ситуація має місце і щодо вівцеферм, кролеферм та птахівничих ферм: санітарно-захисні зони встановлені для підприємств з чітко визначеною кількістю голів (наприклад, вівцеферми на 50 голів – 25 м, на 75 голів – 50 м тощо). Таким чином, розмір санітарної зони для підприємств з іншою кількістю тварин залишається невизначеним. Викладене, на нашу думку, вказує на необхідність внесення змін до відповідного розділу цих санітарних правил, які б усунули виявлені недоліки.

Невиправданою видається й вимога збільшення санітарно-захисної зони у три рази вже після перевищення потужності свиногокомплексу на 1 тис. голів понад 12 тис. голів на рік. У цьому випадку, вважаємо, що наявні усі підстави для проведення додаткової градації свиногокомплексів потужністю від 12 до 24 тисяч голів на рік із тим, щоб мати можливість встановити адекватні розміри захисних зон.

Крім того, поряд із дослідженнями, які свідчать про те, що розмірів встановлених на сьогодні санітарних зон недостатньо, на практиці існує тенденція скорочення таких зон. Це пояснюється намаганням підприємців використовувати під розміщення тваринницьких комплексів території колишніх сільських товарних ферм, сільськогосподарських підприємств різного профілю, токів, об'єктів обслуговування сільськогосподарської техніки з наявними інженерними комунікаціями, що територіально розташовані в межах населених пунктів сільської місцевості з одного боку, та неконтрольованим розширенням території житлової забудови в межах сільських населених пунктів – з іншого. Щодо птахівницьких комплексів, то тут також прослідковується тенденція наближення до житлової забудови, яка для більшості підприємств знаходиться на відстані від 130 до 310 м від їх джерел викидів [142, с. 33].

Таким чином, склалася ситуація, за якої межі санітарно-захисних зон не дотримуються, а державні органи дозволяють розміщення тваринницьких і птахівницьких комплексів з порушенням вимог

законодавства. При цьому вони керуються максимально дозволеними межами забруднення довкілля на рівні меж сільбищної території. За таких обставин, вважаємо за доцільне скасувати у цій сфері нормативно визначені розміри санітарно-захисних зон для об'єктів, що будуються. Натомість встановлювати їх для кожного суб'єкта господарювання індивідуально під час розроблення проектної документації, враховуючи прогнозовані рівні забруднення навколишнього середовища [143, с. 479].

Забезпеченню екологічної безпеки при розміщенні тваринницьких комплексів присвячена й окрема частина ДБН В.2.2-1-95 «Будівлі і споруди для тваринництва», затверджених наказом Держкоммістобудування України від 27 січня 1995 р. [144]. Вона містить вимоги щодо неперевищення рівня гранично допустимих викидів та концентрацій хімічних та біологічних інгредієнтів у навколишньому середовищі, а також дотримання захисних зон сільбищної території. Крім цього, ДБН В.2.2-1-95 вимагають враховувати при виборі місця розташування тваринницького комплексу фоновий вміст небезпечних хімічних та біологічних речовин і рівень шумового забруднення.

Норми, спрямовані на охорону навколишнього середовища містяться також в ДБН Б.2.4-4-97 «Планування і забудова сільських поселень. Планування і забудова малих сільськогосподарських підприємств та селянських (фермерських) господарств», затверджених наказом Держкоммістобудування України від 27 березня 1997 р. [145]. Названим актом встановлено, що при забудові території сільськогосподарськими підприємствами, забруднення від яких можуть негативно впливати на санітарний стан навколишнього середовища або здоров'я населення, фонові концентрації шкідливих речовин в атмосферному повітрі, воді, ґрунті тощо необхідно узгоджувати з санепідслужбою. При розробці заходів по охороні природних ресурсів названі ДБН вимагають враховувати санітарно-гігієнічні відстані від джерел забруднення та вимоги, передбачені в ДБН Б.2.4-3-95 «Генеральні плани сільськогосподарських підприємств».

Досить значною прогалиною у регулюванні екологічної безпеки при розміщенні тваринницьких і птахівницьких комплексів, на нашу думку, є відсутність вимоги щодо контролю рівнів викидів мікрофлори та вірусів із цих об'єктів. За даними Інституту гігієни та медичної екології

ім. О.М. Марзєєва Академії медичних наук України на сьогодні немає об'єктивних методів визначення сили та інтенсивності дії запахів на людину, а концентрації специфічних речовин, що у комплексі створюють стійке відчуття запаху, часто є значно меншими за поріг сприйняття лабораторного обладнання. Тому, навіть при наявності численних скарг населення на стійке відчуття неприємних запахів навколо діючих комплексів, неможливо об'єктивно оцінити ступінь їх несприятливого впливу за фактором розповсюдження неприємних запахів. У зв'язку із цим, вважаємо необхідним розроблення та впровадження таких технологій і методик. Крім того, з метою вдосконалення правового регулювання у цій галузі, пропонуємо доповнити Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» нормою щодо обов'язкового контролю прогнозованого та поточного рівнів викидів мікрофлори та вірусів з тваринницьких комплексів, який має здійснюватися як їх власниками, так і уповноваженими державними органами.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808 [146] тваринницькі комплекси для вирощування свиней (5 тис. голів і більше), великої рогатої худоби (2 тис. голів і більше), хутрових тварин (3 тис. голів і більше), птиці (60 тис. кур-несучок і більше, 85 тис. бройлерів і більше); виробництво у сфері (установки) з перероблення та утилізації відходів тваринного походження, у тому числі птахівництва, рибництва віднесені до об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Відтак, на них поширюються вимога щодо проведення обов'язкової екологічної експертизи [147, ст. 13].

Загальні вимоги у галузі поводження з відходами визначені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», норми ж, спрямовані на запобігання забрудненню окремих природних ресурсів сільськогосподарськими відходами містяться у поресурсовому законодавстві. Спеціальним актом у цій сфері є Закон України «Про відходи» [148] від 5 березня 1998 р., який встановлює права та обов'язки суб'єктів господарювання у сфері поводження з відходами. Так, вони мають право на зберігання відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах відповідно до санітарних норм і правил утримання територій. До обов'язків віднесено недопущення зберігання та видалення відходів у

несанкціонованих місцях чи об'єктах; здійснення контролю за станом місць чи об'єктів розміщення власних відходів; відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здоров'ю та майну громадян, підприємствам, установам та організаціям внаслідок порушення встановлених правил поводження з відходами, відповідно до законодавства України та ін. На нашу думку, всі вищезазначені вимоги поширюють свою дію і на відходи сільськогосподарського виробництва.

До 9 травня 2016 року (до набрання чинності Законом України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною») поводження з відходами тваринного походження було врегульовано Законом України «Про відходи». Ним визначалося, що відходи тваринного походження – це загиблі тварини, відходи, що утворилися внаслідок виготовлення продукції із тваринної сировини, непридатної для споживання людиною і твариною, а також підлягають обов'язковій утилізації, крім продуктів метаболізму, що використовуються для виробництва біогазу або органічних добрив.

Названий закон містив також окремі норми, присвячені поводженню з відходами тваринного походження, але вимоги у цій сфері зводилися лише до особливостей утилізації таких відходів. Норми ж, спрямовані на регулювання екологічної безпеки при їх збиранні та зберіганні були відсутні. Водночас, у науковій літературі, з огляду на специфічні риси відходів, що утворюються у досліджуваній сфері, висловлювалася думка про доцільність встановлення для них окремого правового режиму [150, с. 109]. Крім того, необґрунтованим, на нашу думку, було невіднесення Законом України «Про відходи» продуктів життєдіяльності тварин до аналізованої групи відходів тваринного походження, адже Державним класифікатором відходів ДК 005-96 [151] екскременти, сечовина та гній (включно струхлявіле сіно та солома) від худоби включені до групи «Відходи вирощування тварин та виробництва продукції тваринництва».

У зв'язку із цим, з метою усунення колізій між названими нормативно-правовими актами, було запропоновано уточнити визначення відходів тваринного походження та викласти відповідний абзац ст. 1 Закону України «Про відходи» у наступній редакції: «відходи тваринного походження – загиблі тварини, відходи, що утворилися внаслідок виготовлення продукції із тваринної сировини, непридатної для

споживання людиною і твариною, що підлягають обов'язковій утилізації, а також продукти метаболізму, крім тих, що використовуються для виробництва біогазу або органічних добрив», а також доповнити ст. 35-2 названого закону положеннями, які б визначали особливості збирання та зберігання таких відходів, в залежності від рівня їх небезпечності [152, с. 6].

У травні 2016 року набув чинності Закон України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» [149], який усунув названі вище недоліки. Зокрема, поводження з такими продуктами отримало самостійне правове регулювання в залежності від ступеня їх небезпечності; визначено порядок їх збирання, зберігання, переробки і утилізації; продукти життєдіяльності тварин включені до категорії «побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною»; підстилка (сіно, солома) включено у категорію «гній» і поводження з нею також отримало нормативне врегулювання.

Побічними продуктами тваринного походження, не призначеними для споживання людиною, визнають тушу або частини туш забитих, загиблих тварин, сировину та продукти тваринного походження, що не призначені або визнані непридатними для споживання людиною. Усі побічні продукти цим законом в залежності від ступеня ризику для здоров'я людини та тварини розподілені на три категорії. Для кожної категорії визначено допустимі способи поводження із ними від повного видалення (для першої категорії) до переробки на добрива (II категорія) чи корми (III категорія).

Законом визначені вимоги до потужностей (об'єктів) з оброблення, переробки побічних продуктів тваринного походження, вимоги щодо простежуваності та системи аналізу ризиків у критичних точках, що, на нашу думку, позитивно впливає на рівень екологічної безпеки при поводженні з такими продуктами.

Конкретні правила щодо допустимої кількості відходів тваринництва (побічних продуктів тваринного походження, не призначених для споживання людиною), порядку їх збору та утилізації визначені ДБН В.2.2-1-95 Будівлі і споруди для тваринництва.

З урахуванням викладеного, варто відзначити, що законодавство

України, спрямоване на регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва складається з великої кількості нормативних актів різної юридичної сили та галузевої належності. При цьому, значне коло питань у досліджуваній галузі врегульовано у відповідності до вимог, що висуває до законодавства у цій сфері Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», а саме – відповідають Конституції України; наближені до вимог ЄС; відповідають міжнародним актам, до яких приєдналася Україна; є соціально прийнятними та реалістичними. В той же час, окремі питання залишились неврегульованими або недостатньо врегульованими. Виявлені недоліки законодавства, на нашу думку, можна поділити на технічні (нечітке формулювання норм права) та змістовні (колізії між нормативними актами різної юридичної сили; колізії між національним законодавством та вимогами, взятими у зв'язку із вступом до СОТ та ЄС; прогалини процесуального законодавства; прогалини матеріального законодавства).

Крім цього, за результатами проведеного аналізу, було встановлено, що значна кількість норм у названій галузі належить до відомчих, а, отже, не підлягає опублікуванню у засобах масової інформації, що, на нашу думку, ускладнює доступ до них суб'єктів відповідних правовідносин і, таким чином, не сприяє забезпеченню екологічної безпеки.

Вважаємо, що означені недоліки можуть бути усунені шляхом внесення запропонованих змін та доповнень до чинного законодавства, а в подальшому – шляхом систематизації проаналізованих вище правових норм у єдиному кодифікованому акті. Зокрема, вони можуть складати окрему главу у розділі «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки» проекту Екологічного кодексу України, яка могла б мати назву «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва», та, на нашу думку, має містити статті, присвячені регулюванню екологічної безпеки в рослинництві і тваринництві, що включатимуть, серед іншого, чіткі посилання на відповідні нормативно-технічні акти.

2. ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Органи державної влади в галузі регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні

Як вже було зазначено, державне регулювання проявляється через державно-владний вплив на відповідні суспільні відносини, який здійснюється через систему уповноважених державних органів.

Порівнюючи державне регулювання з державним управлінням, В.Б. Авер'янов вказував, що регулювання охоплює ширшу, порівняно з управлінням, сферу організаційної діяльності. Управління, на його думку, означає цілеспрямований вплив саме на об'єкти управління, використання методів, що передбачають підпорядкування цих об'єктів управлінському впливу з боку суб'єкта управління. Регулювання ж пов'язане з впливом не стільки на об'єкти управління, скільки на оточуюче середовище та передбачає високий ступінь альтернативності поведінки керованих об'єктів. Відтак, державне регулювання створює умови для діяльності суб'єктів та об'єктів управління в напрямі, який є бажаним для держави і за яким відбуватиметься розвиток системи управління в цілому [153, с. 82]. Водночас, науковець наголошував на тому, що державне регулювання не може бути реалізоване без застосування методів безпосереднього впливу на об'єкти управління, і тому воно, зрештою, неможливе без державного управління [153, с. 83].

Зважаючи на викладене, в межах аналізу правового регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні вважаємо за доцільне дослідити систему та повноваження органів державної влади, що здійснюють регулювання та управління у цій галузі.

Науково обґрунтованою, вдалою та такою, що відповідає особливостям еколого-правової сфери, на нашу думку, є класифікація органів в галузі екології, яку запропонували упорядники збірника нормативно-правових актів України «Органи державної влади у галузі екології» [154, с. 4-9]. Вважаємо, що на її основі систему державних органів у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері

сільськогосподарського виробництва в Україні можна класифікувати наступним чином:

1) органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим);

2) органи державного управління загальної компетенції, які, в свою чергу, поділяються на органи центральної виконавчої влади (Кабінет Міністрів України) та органи місцевої виконавчої влади (місцеві державні адміністрації);

3) органи спеціального державного управління:

- органи надвідомчого управління і контролю (Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство охорони здоров'я України);

- органи спеціалізованого галузевого управління (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України);

- органи спеціального поресурсового управління (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державне агентство водних ресурсів України);

- органи спеціалізованого функціонального управління (Державна екологічна інспекція України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна архітектурно-будівельна інспекція України).

Відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [155] систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах. Центральні ж органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції. Їх діяльність спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних міністрів.

З огляду на те, що назва державного органу повинна відповідати виконуваним ним функціям, вважаємо за доцільне провести розмежування завдань, які покладаються на інспекцію, агентство та службу. Відповідно до ст. 17 вищезазначеного закону у разі, якщо більшість функцій

центрального органу виконавчої влади складає надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, центральний орган виконавчої влади утворюється як *служба*; якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складає управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, центральний орган виконавчої влади утворюється як *агентство*; якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають контроль і нагляд за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства, центральний орган виконавчої влади утворюється як *інспекція*.

З метою виявлення особливостей інституційно-правової складової регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, вважаємо за доцільне більш детально дослідити компетенцію уповноважених органів у цій галузі.

Не дивлячись на те, що Верховна Рада України та Президент України не належать до органів, які здійснюють державне управління, з огляду на особливу мету їх створення і діяльності, а також важливість виконуваних функцій, вважаємо за доцільне проаналізувати основні їх повноваження в частині регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні.

Верховна Рада України (далі – ВРУ) є єдиним законодавчим органом в Україні. Її повноваження щодо регулювання екологічної безпеки в цілому та у сфері сільськогосподарського виробництва зокрема, закріплені у Конституції України та Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Ними є:

а) визначення основних напрямів державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища (так, 21 грудня 2010 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року»);

б) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку та охорони довкілля. У галузі правового регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні діють «Загальнодержавна

цільова економічна програма проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки» і «Загальнодержавна програма поводження з токсичними відходами». Щодо програми поводження з небезпечними відходами ВРУ прийнято постанову, в якій наголошується на необхідності її розроблення [156]. Крім цього, зважаючи на перелік визначених Законом України «Про державні цільові програми» [157] умов, за яких розробляється програма, можемо говорити про те, що сьогодні наявні усі необхідні підстави для розроблення і прийняття державної програми забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва;

в) визначення правових основ регулювання відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі щодо прийняття рішень про обмеження, зупинення (тимчасово) або припинення діяльності підприємств і об'єктів, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Реалізація цього повноваження відбувається шляхом розроблення та прийняття законів і постанов, які містять норми, спрямовані на регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні;

г) визначення повноважень рад, порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Результатом реалізації цього повноваження є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [158], окремою статтею якого визначені повноваження виконавчих комітетів сільських, селищних та міських рад у сфері охорони навколишнього природного середовища. Крім того, у переважній більшості законів, які регулюють окремі питання забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні визначена компетенція рад та інших органів управління у відповідній галузі.

Таким чином, ВРУ, на нашу думку, наділена необхідним обсягом повноважень для належної регламентації відносин щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні. Водночас, деякі з них, зокрема, затвердження загальнодержавних

програм, належним чином не реалізуються.

Наступним органом державної влади, який виконує ряд важливих функцій, спрямованих на регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва є Президент України. На нього, як на главу держави, гаранта додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина, покладається обов'язок забезпечувати національну безпеку та здійснювати керівництво у цій галузі. При Президентові України для координації питань національної безпеки й оборони створена Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), яку він і очолює. Її компетенція визначена Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [159].

У межах виконання своїх повноважень РНБО прийняла ряд рішень, які в тій чи іншій мірі стосуються регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, зокрема: рішення РНБО «Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України [160] від 9 грудня 2005 р., «Про біологічну безпеку України» [161] від 27 лютого 2009 р., «Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні» [162] від 25 квітня 2013 року, «Про Стратегію національної безпеки України» [163] від 6 травня 2015 року. Зважаючи на те, що одним із завдань РНБО є координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної, в тому числі екологічної безпеки, названі рішення містять перелік заходів, які повинні вжити Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади з метою усунення виявлених недоліків.

Для реалізації повноважень у сфері регулювання біологічної безпеки у складі РНБО створена Комісія з біобезпеки та біологічного захисту при Раді національної безпеки і оборони України [164], основними завданнями якої є: здійснення аналізу стану систем біобезпеки та біологічного захисту; прогнозування та виявлення потенційних і реальних загроз біологічного походження національній безпеці України; розроблення концептуальних засад і пропозицій щодо забезпечення біобезпеки та біологічного захисту; узагальнення міжнародного досвіду у сфері забезпечення біобезпеки та біологічного захисту; підготовка Раді

національної безпеки і оборони України пропозицій щодо: 1) визначення національних інтересів України у сфері біобезпеки та біологічного захисту; 2) здійснення заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування систем біобезпеки та біологічного захисту; 3) удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення біобезпеки та біологічного захисту; 4) удосконалення координації діяльності органів виконавчої влади, організації взаємодії з іншими державними органами, підприємствами, установами, організаціями у сфері забезпечення біобезпеки та біологічного захисту; 5) покращення взаємодії з міжнародними організаціями у сфері забезпечення біобезпеки та біологічного захисту, захисту національних інтересів України у цій сфері на міжнародному рівні тощо.

За результатами аналізу діяльності РНБО, можемо зробити висновок про недостатню увагу з боку цього органу до питань регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: названій проблематиці не присвячено жодного самостійного рішення, лише окремі її аспекти фрагментарно врегульовані в межах рішень щодо поводження з відходами та забезпечення біологічної безпеки. Відтак, вважаємо, що РНБО не виконує в повній мірі покладених на неї обов'язків щодо координації і контролю діяльності органів виконавчої влади у галузі національної безпеки, невід'ємною складовою якої є екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва.

Органом державного управління загальної компетенції, вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України (далі – КМУ). Його повноваження в частині регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва визначені Конституцією України, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про Кабінет Міністрів України» [165] та деякими іншими актами. Відповідно до них, Кабінет Міністрів України в досліджуваній галузі:

1) забезпечує реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики, виконання Конституції, законів України та актів Президента України;

2) забезпечує розробку і виконання державних цільових, міждержавних екологічних програм. Так, розпорядженням КМУ від 3

січня 2013 року схвалено Концепцію Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013-2020 роки [166];

3) спрямовує і координує діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язану з охороною навколишнього природного середовища, виконанням державних, регіональних і міждержавних екологічних програм;

4) здійснює в межах своїх повноважень державне управління у сфері охорони та раціонального використання землі, її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів тощо.

Наступними за КМУ органами державного управління загальної компетенції в галузі регулювання екологічної безпеки в досліджуваній сфері є місцеві державні адміністрації. Їх компетенція визначена Законом України «Про місцеві державні адміністрації» [168], в якому вказано, що місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. Таким чином, названий орган в частині регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні:

1) розробляє, подає на затвердження відповідної ради та забезпечує виконання регіональних екологічних програм, в тому числі, в галузі забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні; звітує перед відповідною радою про їх виконання; вносить до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм;

2) вживає заходів щодо відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства в галузі забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні підприємствами, установами, організаціями і громадянами;

3) інформує населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації у досліджуваній галузі, а також про заходи, що вживаються для їх поліпшення;

4) вносить пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними санітарних правил та (або)

законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні;

5) здійснює контроль за використанням відходів з урахуванням їх ресурсної цінності та вимог безпеки для здоров'я людей і навколишнього природного середовища та розглядає справи про адміністративні правопорушення або передає їх матеріали на розгляд інших державних органів.

Крім того, ст. 20-4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначено наступні повноваження цих органів у досліджуваній сфері:

- участь у проведенні моніторингу стану довкілля;
- участь у розробленні стандартів щодо регулювання використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів;
- проведення державної екологічної експертизи;
- затвердження за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, для підприємств, установ і організацій лімітів використання природних ресурсів (крім природних ресурсів загальнодержавного значення), скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище (крім скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами відповідної території) та лімітів на утворення і розміщення відходів;
- видача дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства.

Серед органів надвідомчого управління в галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні центральне місце займає Міністерство екології та природних ресурсів України (далі – Мінприроди України), компетенція якого визначена Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Положенням про Міністерство екології та природних

ресурсів України, затвердженим постановою КМУ від 21 січня 2015 р. № 32 [169] та рядом інших нормативних актів.

З метою регулювання екологічної безпеки в названій сфері міністерство наділене комплексом повноважень, які можна згрупувати за наступними напрямками: нормотворча діяльність, проведення моніторингу навколишнього середовища і державної екологічної експертизи, здійснення робіт зі стандартизації і сертифікації, дозвільна діяльність і т. ін.

У галузі нормотворення названий орган: забезпечує нормативно-правове регулювання з питань здійснення операцій, пов'язаних із поводженням з відходами; ведення реєстрів місць видалення відходів та об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів; щодо переліку пестицидів і агрохімікатів, використання яких дозволено в Україні; визначення відповідності пестицидів і агрохімікатів сертифікатам якості, визначення залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів; екологічної експертизи; оцінки ризику потенційного впливу ГМО на навколишнє природне середовище; встановлення переліку земель, на яких застосовується обмеження щодо вирощування генетично модифікованих сортів рослин; визначення величин фонових концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі; визначення переліків фізичних та біологічних факторів, а також критеріїв визначення стаціонарних джерел забруднення, для яких розробляються нормативи гранично допустимого рівня впливу фізичних і біологічних факторів на стан атмосферного повітря; визначення переліків типів устаткування, для яких розробляються нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел; правил технічної експлуатації установок очистки газу; організації та проведення перевірок оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення.

На виконання перелічених повноважень, міністерством розроблено і затверджено ряд нормативних актів, зокрема, наказ «Про затвердження зразків заявок, що подаються суб'єктами господарювання на випробування та державну реєстрацію пестицидів та агрохімікатів» [170], затверджено «Критерії оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище» та ін.

У межах цієї ж групи функцій Мінприроди України розробляє і

вводить у дію нормативи допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на стан навколишнього природного середовища; забезпечує нормативно-правове регулювання лімітів забору, використання води та лімітів скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти. Зокрема, наказом Мінприроди України затверджено «Нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел» [171], підготовлено проект наказу «Про затвердження Інструкції з проведення інвентаризації стаціонарних джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря», розроблено та затверджено ряд методичних вказівок з використання та визначення залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів [172]. У першому півріччі 2014 року Мінприроди розробило проект Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2014 – 2021 роки», здійснювало супровід розгляду комітетами Верховної Ради України проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства у сфері державної системи біобезпеки під час створення, випробування, транспортування та використання генетично модифікованих організмів» [173].

Міністерство організовує проведення моніторингу навколишнього середовища та забезпечує функціонування загальнодержавної інформаційно-аналітичної системи моніторингу навколишнього середовища; готує і подає на розгляд Верховної Ради України щорічну Національну доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні.

Також до повноважень Мінприроди України у досліджуваній нами галузі належить проведення державної екологічної експертизи у сфері сільськогосподарського виробництва стосовно об'єктів, рішення щодо затвердження (схвалення) яких приймається Кабінетом Міністрів України. Вона здійснюється на підставі Закону України «Про екологічну експертизу» та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища України». Відповідно до вказаних актів, об'єктами державної екологічної експертизи у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні є: документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (у тому числі тих, що закуповуються за кордоном), які можуть створити

потенційну загрозу навколишньому природному середовищу; документація щодо генетично модифікованих організмів, що призначаються для використання у відкритій системі; проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, а також діяльності, що може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища тощо. Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим і для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. У 2015-2017 роках було затверджено ряд висновків екологічної експертизи в частині провадження сільськогосподарської діяльності. Вони, в основному, стосувалися поводження з відходами тваринництва та проектування тепличних господарств.

У сфері дозвільної діяльності Мінприроди України: погоджує місця розміщення небезпечних об'єктів поводження з відходами; проводить ліцензування операцій у сфері поводження з небезпечними відходами, виробництва особливо небезпечних хімічних речовин та здійснює контроль за додержанням суб'єктами господарювання ліцензійних умов, видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів дозволів на 1) вивільнення ГМО у відкритій системі; 2) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів першої групи; 3) викиди забруднюючих речовин, для яких не встановлено відповідних нормативів екологічної безпеки для об'єктів першої групи.

Крім цього, назване міністерство проводить акредитацію підприємств, установ та організацій, які проводять державні випробування пестицидів і агрохімікатів, здійснює державну реєстрацію пестицидів і агрохімікатів, веде переліки пестицидів і агрохімікатів, дозволених для використання в Україні, затверджує регламенти їх застосування.

За класичною схемою виконання повноважень центрального органу виконавчої влади на місцях покладено на відповідні територіальні органи. Проте, постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 року [174] територіальні органи Мінприроди як юридичні особи публічного права було ліквідовано та встановлено, що вони продовжували виконувати свої повноваження до 17 травня 2013 року. Законом України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні» [175] з 18 травня 2013 року повноваження територіальних органів Мінприроди покладено на обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації, а на території АРК – на орган виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища.

Для забезпечення передачі повноважень від територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища України обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям в місцевих держадміністраціях створено структурні підрозділи екології та природних ресурсів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 березня 2013 року № 338 «Про збільшення граничної чисельності працівників обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» та Постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 року № 606 «Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в містах Києві та Севастополі державних адміністрацій» [176].

Водночас, практики вказують на негативні наслідки такої децентралізації. Зокрема, Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак (обіймає посаду з квітня 2016 року) відзначає, що «...в її результаті міністерство втратило територіальні органи, які стежили та здійснювали функції на місцях <...>. Територіальні органи перейшли під юрисдикцію місцевих держадміністрацій, і там сьогодні доходить до курйозів. Наприклад, є Управління екології у справах молоді та туризму чи екологія може бути пов'язана з ЖКГ. Там є невелика група людей, що мають безліч завдань, ці завдання між собою конфліктують, відповідно результати такі, які ми бачимо, наприклад, зі сміттєзвалищами...» [177].

Через Міністра екології та природних ресурсів України у досліджуваній галузі спрямовується і координується діяльність Державного агентства водних ресурсів України та Державної екологічної інспекції України.

Державне агентство водних ресурсів України (далі – Держводагентство України), відповідно до положення про нього,

затвердженого постановою КМУ від 20 серпня 2014 р. № 393 [178] в частині регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств;

2) забезпечує функціонування системи державного моніторингу довкілля в частині проведення радіологічних і гідрохімічних спостережень на водних об'єктах комплексного призначення, транскордонних водотоках, водогосподарських системах міжгалузевого і сільськогосподарського водопостачання;

3) проводить аналіз якості поверхневих вод та сповіщає органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, а також населення через засоби масової інформації про рівень забрудненості таких вод; організовує розроблення оперативних та довгострокових прогнозів зміни екологічного стану водних об'єктів і меліорованих земель, виконує інші функції.

Таким чином, Держводагентство, реалізуючи надані йому повноваження щодо моніторингу та аналізу якості поверхневих вод в досліджуваній нами сфері виконує функції, спрямовані на своєчасне виявлення забруднення водних об'єктів, які використовуються у сільськогосподарському виробництві або на стан яких впливає сільськогосподарське виробництво.

Наступним центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України є Державна екологічна інспекція України (далі – Держекоінспекція України). Відповідно до положення, затвердженого постановою КМУ від 19 квітня 2017 р. № 275 [179], вона наділена достатньо широким колом повноважень у сфері дозвільної та контрольно-наглядової діяльності, а також деякими іншими функціями.

В межах виконання повноважень у дозвільній сфері, Держекоінспекція України надає центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписи щодо

зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідочств на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, поводження з небезпечними хімічними речовинами.

В той же час, з урахуванням назви досліджуваного органу та мети його створення, видається логічним, що більшість його повноважень належить до сфери здійснення контролю і нагляду. Так, у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні ця інспекція організовує і здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами-нерезидентами вимог законодавства:

а) про екологічну та радіаційну безпеку, зокрема: щодо виконання вимог висновків державної екологічної експертизи; під час провадження видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку, а також, під час провадження діяльності на об'єктах, що становлять підвищену екологічну небезпеку;

б) про охорону земель, надр, зокрема щодо: здійснення заходів із запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами; додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель;

в) про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів, зокрема щодо: наявності та додержання умов дозволів, установлених нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин, лімітів забору і використання води та скидання забруднюючих речовин; здійснення водокористувачами заходів із запобігання забрудненню водних об'єктів стічними (дошовими, сніговими) водами, що відводяться з їх території; дотримання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва нових і реконструкції діючих

підприємств, споруд та інших об'єктів;

г) про охорону атмосферного повітря, зокрема щодо: наявності та додержання умов дозволів на викиди забруднюючих речовин; забезпечення безперебійної ефективної роботи і підтримання у справному стані споруд, устаткування та апаратури для очищення викидів забруднюючих речовин; додержання нормативів у галузі охорони атмосферного повітря; надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, визначення видів і обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря;

г) про охорону, захист, використання та відтворення лісів, зокрема щодо використання полезахисних лісосмуг;

д) з питань поводження з відходами, зокрема щодо: дотримання вимог документів дозвільного характеру на здійснення операцій у сфері поводження з відходами; складення і ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, реєстру місць видалення відходів; збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення, захоронення відходів (у тому числі недопущення змішування та захоронення відходів, які можуть бути утилізовані); дотримання вимог екологічної безпеки під час транспортування, зберігання, використання, знешкодження та захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних речовин і відходів; своєчасного та повного здійснення заходів із захисту земель від засмічення та забруднення відходами;

е) щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов;

є) щодо дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Держекоінспекція України, у передбачених законом випадках, складає протоколи і розглядає справи про адміністративні правопорушення, а також накладає адміністративні стягнення. Крім цього, названа інспекція уповноважена звертатися до суду із позовом щодо обмеження чи зупинення діяльності підприємств і об'єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація

здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин.

Для виконання покладених завдань, названий орган проводить перевірки (у тому числі документальні) із застосуванням інструментально-лабораторного контролю, складає відповідно до законодавства акти за результатами здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства з питань, що належать до його компетенції, надає обов'язкові до виконання приписи щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства та здійснює контроль за їх виконанням, проводить лабораторні вимірювання (випробування).

З матеріалів звітів про результати діяльності Держекоінспекції України за 2015-2016 рр. [180, 181] можна зробити висновок, що цей орган активно проводить контрольні заходи (як планові, так і позапланові).

Слід зазначити, що 2 жовтня 2012 року були затверджені уніфіковані форми актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, що містять перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) [182], в тому числі, форма акту перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами, у якій визначено питання, які повинні бути з'ясовані інспектором при проведенні перевірки.

Не менш важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва відіграє такий орган надвідомчого управління і контролю як Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) [183]. Цей орган у досліджуваній нами сфері здійснює наступні повноваження:

- 1) забезпечує нормативно-правове регулювання у сферах охорони здоров'я, санітарно-епідемічного благополуччя населення; затверджує державні санітарні норми та правила;

- 2) затверджує обов'язкові параметри безпечності харчових продуктів та інших об'єктів санітарних заходів, мінімальні специфікації

якості харчових продуктів, звід правил і належну практику їх виробництва з метою забезпечення належного рівня захисту здоров'я людей; регламенти використання небезпечних факторів, рівень їх гранично допустимої концентрації та орієнтовно безпечні рівні хімічних і біологічних факторів у предметах та виробках, воді, повітрі, ґрунті;

3) затверджує гігієнічні нормативи і регламенти безпечного застосування пестицидів і агрохімікатів;

4) організовує вивчення, оцінку і прогнозування показників здоров'я населення залежно від стану середовища життєдіяльності людини, встановлення факторів навколишнього середовища, що шкідливо впливають на здоров'я населення;

5) координує діяльність органів виконавчої влади з питань безпечності та якості харчових продуктів.

В частині поводження з ГМО, МОЗ розробляє критерії оцінки ризику потенційного впливу на здоров'я людини ГМО та продукції, отриманої з використанням ГМО, у тому числі харчових продуктів; затверджує перелік харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО та перелік відповідних методик детекції та ідентифікації ГМО.

На підставі аналізу стану реалізації наданих МОЗ України повноважень в галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, можемо говорити про те, що це міністерство покладену на нього нормотворчу функцію належним чином не виконує, адже значна кількість підконтрольних йому питань досі залишається нерегульованою, зокрема, не затверджені уніфіковані мінімальні специфікації якості харчових продуктів (в тому числі сільськогосподарської продукції).

Важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні відіграє й Міністерство аграрної політики та продовольства України (далі – Мінагрополітики України), як орган спеціалізованого галузевого управління. До основних завдань Мінагрополітики України, відповідно до положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 року № 1119 [184], серед іншого, віднесено забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів,

державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

Назване міністерство здійснює наступні повноваження, які, на нашу думку, можна віднести до тих, що сприяють забезпеченню екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд цих органів;

- вживає заходів, спрямованих на техніко-технологічне переоснащення сфер агропромислового виробництва, сприяє розвитку машинобудування для агропромислового комплексу, енергозбереження, координації інноваційних проєктів;

- організовує розроблення технічних регламентів, замовляє розроблення стандартів та інших нормативних документів, забезпечує виконання функцій у сфері технічного регулювання у визначених законом сферах діяльності;

- забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, здійснення державного нагляду (контролю) у визначених законом сферах;

- забезпечує державну апробацію (випробування) та державну реєстрацію створених на основі генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин, порід тварин, мікробіологічних сільськогосподарських препаратів;

- розробляє рекомендації та заходи щодо застосування агрохімікатів;

- здійснює видачу дозвільних документів, сертифікатів, ліцензій, передбачених законодавством;

- здійснює заходи щодо економічного стимулювання виробників харчової продукції, задоволення потреб населення у продуктах харчування та насичення продовольчого ринку харчовими продуктами.

Варто відзначити, що до завдань цього органу віднесено забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах тваринництва, рослинництва, виробництва та обігу органічної продукції (сировини).

Важливим завданням Мінагрополітики України вважаємо й формування та реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

Водночас, з незрозумілих причин, у тексті положення повноваження, спрямовані на реалізацію завдань, які стосуються виробництва і обігу органічної продукції не відображені, хоча Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [185] вони передбачені. Крім цього, відсутня й вказівка на формування й реалізацію державної політики у сфері екологічно-безпечного сільськогосподарського виробництва в цілому та виробництва екологічно безпечних продуктів харчування зокрема, що, на жаль, не сприяє екологізації аграрного сектору.

Привертає увагу й відсутність у чинному положенні про Мінагрополітики України повноважень у частині нормативно-правового забезпечення у сфері нагляду (контролю) за дотриманням вимог стандартів, технічних умов, інших нормативних документів, пов'язаних з наявністю ГМО, під час заготівлі, зберігання, переробки, переміщення територією України сільськогосподарської продукції. Такою правомочністю міністерство було наділене відповідно до попередньої редакції положення про нього (указ Президента України від 23 квітня 2011 року № 500) [186]. На нашу думку, виключення цього повноваження є необґрунтованим, адже саме на міністерство, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, насінництва та розсадництва має бути покладена нормотворча функція в цій частині. Відтак, пропонуємо внести відповідні доповнення до постанови Кабінету Міністрів України, якою затверджено чинне положення про назване міністерство.

Що стосується повноважень Мінагрополітики України в частині регулювання земельних відносин, відзначимо наступне. На нашу думку, видається недоцільним віднесення до завдань цього міністерства формування та забезпечення реалізації державної політики в галузі використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, адже в

такому випадку до сфери його управління потрапляють землі усіх категорій, а не лише сільськогосподарського призначення. Вважаємо, що Мінагрополітики України, першочерговим завданням якого є забезпечення продовольчої безпеки в державі, не здатне належним чином, та і не повинно, здійснювати управління в галузі використання та охорони земель.

Практично та теоретично обґрунтованим видається віднесення до сфери управління Мінагрополітики України земель тільки сільськогосподарського призначення, адже саме цей орган покликаний впроваджувати державну політику у сфері сільськогосподарського виробництва. Реалізацію ж державної політики у сфері раціонального використання та охорони земель іншого цільового призначення, доцільно віднести до компетенції Мінприроди України як головного органу з питань формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, відтворення та охорони земель.

Крім цього, маємо ситуацію, коли одним із основних завдань Мінприроди визначено забезпечення формування державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель; державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про відтворення та охорону земель, що тісно переплітається із завданням Мінагрополітики відносно використання та охорони земель усіх категорій і форм власності.

У зв'язку із цим пропонуємо в положенні, яке визначає компетенцію Мінагрополітики України вказати, що це міністерство формує та забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони і раціонального використання земель лише сільськогосподарського призначення.

Через міністра аграрної політики та продовольства України в частині регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва спрямовується та координується діяльність Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та

кадастру (далі – Держгеокадастр України) діє на підставі положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 15 [187]. У досліджуваній нами сфері служба забезпечує здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протирозійного та інших видів районування (зонування) земель, а також проведення моніторингу та охорони земель.

Держгеокадастр організовує та здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, у тому числі за: розміщенням, проектуванням, будівництвом та введенням в експлуатацію об'єктів, що негативно впливають або можуть вплинути на стан земель; а також щодо недопущення власниками та користувачами земельних ділянок псування земель шляхом їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами тощо.

Названа служба утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 року № 442 [188] шляхом реорганізації (перетворення) Державного агентства земельних ресурсів України. Також їй передано частину повноважень ліквідованої на сьогодні Державної інспекції сільського господарства України.

При цьому, варто відзначити, що в результаті проведеної реформи не вдалося виправити ситуацію, за якої орган, що спрямовується і координується через Міністра аграрної політики та продовольства України виконує функції, віднесені до сфери компетенції Мінприроди. Зокрема, Держекоінспекція здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про використання та охорону земель щодо здійснення заходів щодо запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами. Фактично, знову наявне повне дублювання повноважень.

На нашу думку, враховуючи специфіку сфери управління та основні завдання, що покладені на Держгеокадастр України, Мінагрополітики України і Мінприроди України, спрямовування і координацію діяльності досліджуваного органу більш доцільно здійснювати через Міністра екології та природних ресурсів України.

Вагому роль у забезпеченні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва покладено на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба України). Її було утворено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» реорганізувавши шляхом перетворення Держветфітослужбу і приєднавши до служби, що утворюється, Держспоживінспекцію і Держсанепідслужбу.

Відповідно до положення про неї, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 [189], Держпродспоживслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства, та який реалізує державну політику, серед іншого, у сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів і санітарного законодавства. Служба виконує досить широке коло нормотворчих, регулятивних і контрольно-наглядових повноважень. Зокрема, у досліджуваній нами сфері Держпродспоживслужба:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністру, який забезпечує формування державної політики у відповідній сфері;

2) розробляє, виконує та/або організовує виконання загальнодержавних програм та/або планів у галузі ветеринарної медицини, у тому числі державного моніторингу здоров'я тварин та рослин, залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, небезпечних факторів та показників безпечності та окремих показників якості харчових продуктів у визначених сферах;

3) бере участь у розробленні санітарних, протиепідемічних (профілактичних), фітосанітарних заходів, вимог щодо окремих показників якості харчових продуктів, кормів, технічних регламентів та стандартів; здійснює наукове обґрунтування та розроблення гігієнічних

нормативів і регламентів безпечного застосування пестицидів і агрохімікатів;

4) встановлює максимально допустимі рівні залишкових кількостей ветеринарних препаратів, кормових добавок та забруднюючих речовин у кормах і біологічному матеріалі; розробляє, переглядає та затверджує ветеринарно-санітарні заходи щодо безпечності продуктів тваринного походження;

5) розробляє та впроваджує довгостроковий план державного контролю у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, щороку звітує перед Кабінетом Міністрів України про стан його виконання та оприлюднює звіт на офіційному веб-сайті;

6) затверджує плани щорічного державного контролю та плани державного моніторингу відповідно до закону.

Варто відзначити, що з огляду на коло питань, віднесених до відання цієї служби, цілком логічним видається покладення на неї обов'язку здійснювати державний нагляд (контроль) в досить широкій сфері. Зокрема, Держпродспоживслужба організовує, здійснює у межах повноважень, передбачених законодавством, державний нагляд (контроль) щодо:

- безпечності та окремих показників якості харчових продуктів;
- дотримання вимог санітарного законодавства;
- виконання фітосанітарних заходів, обігу пестицидів і агрохімікатів, використання біологічних контрольних організмів;
- дотримання вимог законодавства у сфері насінництва та розсадництва;
- субстанцій, кормових добавок, преміксів та кормів;
- потужностей, на яких здійснюється вирощування, утримування, виробництво, переробка, зберігання та обіг об'єктів державного контролю;
- впровадження постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР).

Служба здійснює також державний нагляд за додержанням підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами державних санітарних норм і правил, гігієнічних нормативів

і регламентів безпечного виробництва, транспортування, зберігання, застосування пестицидів і агрохімікатів, за вмістом залишкової кількості пестицидів і агрохімікатів у харчових продуктах та продовольчій сировині, водних об'єктах, ґрунтах.

Крім цього, названий орган проводить державну санітарно-епідеміологічну експертизу та видає за результатами її проведення відповідні висновки (зокрема, проводить державну санітарно-епідеміологічну експертизу планів державних випробувань пестицидів і агрохімікатів, матеріалів реєстрації пестицидів і агрохімікатів); проводить ліцензування господарської діяльності відповідно до закону та здійснює державний контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов; погоджує плани державних випробувань пестицидів і агрохімікатів та переліки пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні; бере участь у визначенні факторів, що можуть мати шкідливий вплив на здоров'я людини, у проведенні оцінки ризику та встановленні ступеня створюваного ними ризику; визначає перелік установ, які проводять токсиколого-гігієнічні (медико-біологічні) дослідження пестицидів і агрохімікатів, а також виконує інші передбачені законом повноваження.

Широкими повноваженнями наділено Держпродспоживслужбу й у частині забезпечення екологічної безпеки при поводженні з ГМО. Зокрема названий орган:

- здійснює державну реєстрацію ГМО джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів;
- затверджує перелік відповідних методик детекції та ідентифікації ГМО;
- організовує та здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності;
- здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно людини під час створення,

дослідження та практичного використання ГМО у відкритій системі;

- здійснює державну санітарно-епідеміологічну експертизу ГМО, які використовуються у відкритих системах, для обґрунтування висновку щодо їх біологічної і генетичної безпеки стосовно людини з метою їх державної реєстрації;

- проводить та уповноважує акредитовані лабораторії на проведення моніторингу кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, отриманих з використанням ГМО, за критерієм наявності в них зареєстрованих ГМО джерел.

Відтак, у межах одного органу відбулось акумулювання повноважень інституцій, які тією чи іншою мірою відповідали за якість і безпечність продуктів харчування та сільськогосподарської продукції, а також за дотримання окремих вимог екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва (як рослинництва, так і тваринництва).

Це, безперечно, є позитивним зрушенням у частині оптимізації системи органів державної влади та усунення дублювання ними повноважень. Проте, все ще залишаються певні недоліки та прогалини. Зокрема, у положенні поверхнево визначені повноваження в частині ветеринарного нагляду (детальніше їх регламентує Закон України «Про ветеринарну медицину»). На нашу думку, така ситуація, є певною мірою виправданою, адже повне дублювання норм закону у положенні про відповідний орган не є необхідним. Достатньою видається вказівка на те, що Служба здійснює й інші повноваження, визначені законом (п. 28 ч. 4 положення). Що стосується такого повноваження як державна реєстрація ГМО, то тут також наявні певні проблеми. Зокрема, Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» проведення державної реєстрації створених на основі ГМО сортів сільськогосподарських рослин, порід тварин і мікробіологічних сільськогосподарських препаратів покладено на Мінагрополітики України.

Водночас, з огляду на коло компетенції, яким наділена Держпродспоживслужба, на нашу думку, доцільним було б реєстрацію

названих ГМО покласти саме на неї. Видається, що акумулювання повноважень щодо державної реєстрації ГМО джерел харчових продуктів, кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів і створених на основі ГМО сортів сільськогосподарських рослин, порід тварин і мікробіологічних сільськогосподарських препаратів дозволить більш ефективно забезпечити регулювання екологічної безпеки при поводженні з ГМО у сільськогосподарському виробництві.

Привертає увагу й відсутність у положенні про Держпродспоживслужбу повноважень щодо встановлення (затвердження) максимально допустимих рівнів залишкових кількостей ветеринарних препаратів, кормових добавок та забруднюючих речовин у кормах і біологічному матеріалі (така функція цього органу визначена Законом України «Про ветеринарну медицину»). Вказано лише про обов'язок здійснення контролю за додержанням вимог щодо максимально допустимих рівнів залишків. На нашу думку, доцільно було б відобразити вищевказане повноваження й у положенні, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667, доповнивши ним пп. 3 п. 4.

Компетенція аналізованого органу в частині здійснення державного контролю за вмістом залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів у ґрунтах перетинається з повноваженнями Держгеокадастру України і Держекоінспекції України в частині контролю за дотриманням вимог земельного законодавства щодо недопущення забруднення земель хімічними речовинами. Аналогічна ситуація мала місце й раніше щодо повноважень Держветфітослужби України, Держекоінспекції України та Держсільгоспінспекції України [189, с 51]. При цьому, в той час спроба розмежувати функції названих органів у досліджуваній сфері була здійснена на рівні Земельного кодексу України, законів України «Про охорону земель» та «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [191], однак, жоден із вказаних актів чіткого розмежування контрольних повноважень між Держеко- та Держсільгоспінспекцією не проводив. Сьогодні ж статті вищезазначених актів, які визначають компетенцію державних органів залишилися у тому ж стані, що і в 2012 році. Відповідно, вони так само не вирішують наявного дублювання повноважень.

Таким чином, склалася ситуація, за якої повноваження в сфері контролю за охороною земель від забруднення пестицидами одночасно надані декільком органам державної влади. Це, на нашу думку, призводить до неефективної реалізації контрольно-наглядової функції та «перекидання» відповідальності за стан ґрунтів між декількома органами. Балюк Г.І. відзначає, що такий стан речей (неефективність структури і функцій органів влади, які здійснюють управління у сфері землекористування, а також відсутність належного державного контролю за використанням і охороною земель) є однією з причин незадовільного стану використання земель [192, с. 158].

З метою оперативного усунення виявленого недоліку, вважаємо за доцільне провести розмежування повноважень між існуючими органами та підтримати позицію Кулинич П.Ф. [37, с. 560-561] відносно того, що в основу критерію розмежування повноважень в сфері охорони і використання земель сільськогосподарського призначення мають бути покладені їх функції. Відтак, здійснення державного контролю за використанням і охороною земель сільськогосподарського призначення, як операційного базису та об'єкта нерухомого майна, має бути покладено на Держекоінспекцію України, а контроль у сфері охорони і належного використання земель сільськогосподарського призначення, як засобу аграрного виробництва та екологічного ресурсу, який забезпечує сталість агроландшафтів та агробіорізноманіття – на Держпродспоживслужбу України.

Крім органів, компетенція яких проаналізована вище, окремими повноваженнями у галузі регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні наділені також Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (як органи спеціалізованого галузевого управління), а також Державна архітектурно-будівельна інспекція України (як орган спеціалізованого функціонального управління). З метою аналізу їх повноважень у цій галузі вважаємо за доцільне більш детально дослідити їх компетенцію.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Мінрегіон України)

відповідно до положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 року № 197 [193] у частині регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва затверджує державні будівельні норми, нормативно-правові акти з питань архітектурно-будівельного контролю, а також здійснює повноваження центрального органу виконавчої влади з нормування і стандартизації у будівництві.

Через Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спрямовується і координується діяльність Державної архітектурно-будівельної інспекції України (далі – Держархбудінспекція України), повноваження якої визначені в однойменному положенні [194]. До компетенції названої інспекції у досліджуваній нами сфері належать: прийом в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, видача відповідних сертифікатів; у визначених законодавством випадках видача або відмова у видачі дозволів на виконання будівельних робіт, анулювання таких дозволів; а також здійснення державного контролю за дотриманням будівельних норм, державних стандартів і правил, технічних умов, інших нормативних документів під час провадження містобудівної діяльності.

В досліджуваній сфері повноваження цього органу реалізуються при введенні в експлуатацію, а також здійсненні державного контролю за додержанням вимог законодавства під час будівництва тваринницьких комплексів та інших споруд, необхідних для сільськогосподарського виробництва.

Важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва відіграє й Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку України), положення про яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 459 [195]. Назване міністерство у 2011 році було сформоване як правонаступник Міністерства економіки України; Міністерства промислової політики України в частині формування та реалізації промислової політики; Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва в частині формування та реалізації державної регуляторної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва, ліцензування та дозвільної

системи у сфері господарської діяльності; Державної служби технічного регулювання України в частині формування та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання (стандартизації, метрології, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, управління якістю), а також формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів (крім реалізації державної політики з питань державного контролю у сфері захисту прав споживачів і формування та реалізації державної політики з питань безпечності харчових продуктів). Сьогодні ж Мінекономрозвитку, серед іншого, забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності; формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.

Мінекономрозвитку України здійснює наступні повноваження, які стосуються, також, і регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні:

1) здійснює нормативно-правове регулювання питань, що належать до його компетенції;

2) здійснює в межах повноважень, передбачених законом, повноваження суб'єкта нормування в будівництві;

3) забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері стандартизації; погоджує програму робіт з національної стандартизації;

4) вживає заходів щодо адаптації законодавства України у сфері стандартизації до законодавства ЄС;

5) забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері технічного регулювання;

6) координує діяльність з розроблення та перегляду технічних регламентів і процедур оцінки відповідності; погоджує проекти технічних регламентів і процедур оцінки відповідності, розроблені відповідними центральними органами виконавчої влади;

7) затверджує перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, та визначає строки її запровадження.

Міністерство здійснює свої повноваження безпосередньо та через територіальні органи.

Таким чином, повноваженнями регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва наділені Президент України (як глава держави, гарант додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина); Верховна Рада України (як єдиний орган законодавчої влади), а також наступні органи державного управління: Кабінет Міністрів України (як вищий орган у системі органів виконавчої влади); місцеві державні адміністрації (як органи виконавчої влади, що здійснюють свої повноваження на підпорядкованих їм територіях) та розгалужена система центральних органів виконавчої влади, яку складають міністерства, агентства, служби та інспекції різної відомчої належності.

На підставі проведеного аналізу системи державних органів, приходимо до висновку, що в досліджуваній сфері регулювання здійснюється з декількох центрів, зокрема, через Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України та Міністерство охорони здоров'я України, що є особливістю правового регулювання екологічної безпеки у вказаній сфері, оскільки відображає його диференціацію в залежності від об'єкта, на який спрямовано негативний вплив сільськогосподарського виробництва і, водночас, вимагає комплексності регулювання та взаємоузгодженості повноважень відповідних органів державної влади, спрямованих на досягнення належного рівня екологічної безпеки у названій галузі.

2.2. Нормування, стандартизація та сертифікація як функції регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні

Під функціями регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, на нашу думку, слід розуміти основні напрямки організаційно-правового впливу уповноважених суб'єктів на суспільні відносини в рослинництві та тваринництві, за якого створюються максимально безпечні умови для життя і здоров'я людини, виробляється екологічно безпечна продукція, а також зберігається навколишнє природне середовище та його компоненти

у стані, який не несе небезпеки для життя і здоров'я людини.

Вважаємо за необхідне провести аналіз функцій державного регулювання, виокремлених за його об'єктом, яким є екологічна безпека у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні. З огляду на неможливість в межах даного виду роботи дослідити всі функції, зупинимо свою увагу на деяких з них, зокрема, на:

- нормуванні та стандартизації, як напрямі діяльності уповноважених органів, що спрямований на встановлення загальнообов'язкових вимог, дотримання яких є необхідним для забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні;

- сертифікації, як функції, спрямованій на підтвердження відповідності процесу виробництва та готової продукції встановленим щодо них вимогам якості та безпечності;

- дозвільній функції, яка реалізується з метою встановлення особливих вимог до окремих видів діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу, життю і здоров'ю людини;

- функції контролю та нагляду за додержанням вимог законодавства у досліджуваній нами сфері, як необхідної умови належного виконання учасниками відповідних правовідносин нормативних приписів, а також способу виявлення правопорушень.

Нормування як функція державного регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні являє собою діяльність уповноважених органів із встановлення нормативних критеріїв і вимог до окремих напрямів сільськогосподарської діяльності або речовин, які використовуються чи виробляються в процесі її здійснення.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічні нормативи визначають гранично допустимі рівні викидів та скидів у навколишнє середовище забруднюючих хімічних речовин, а також рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних і біологічних факторів. Вони розробляються і вводяться в дію центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також іншими уповноваженими на це органами

відповідно до законодавства України.

До нормативів впливу на навколишнє природне середовище в науці екологічного права відносять: нормативи граничнодопустимих концентрацій шкідливих речовин (далі – ГДК); нормативи граничнодопустимих викидів і скидів шкідливих речовин (далі відповідно – ГДВ і ГДС); нормативи граничнодопустимих рівнів шкідливих фізичних впливів (далі – ГДР); граничнодопустимі норми застосування агрохімікатів у сільському господарстві; граничнодопустимі норми навантаження на навколишнє середовище; нормативи граничнодопустимої залишкової кількості шкідливих речовин у продуктах харчування; екологічні вимоги до продукції виробництва і споживання; нормативи санітарно-захисних зон [196, с. 63].

І хоча, до нормативів екологічної безпеки відносять, як правило, лише ГДК, ГДВ, ГДС і ГДР [197, с. 576; 198, с. 218], для цілей дослідження нормування як функції державного регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва вважаємо за необхідне проаналізувати також граничнодопустимі норми навантаження на навколишнє середовище; нормативи граничнодопустимої залишкової кількості шкідливих речовин у продуктах харчування та екологічні вимоги до продукції у цій галузі.

Поділяємо позицію Сушик О.В. [199, с. 134] про те, що діяльність у сфері нормування є складовою технічного регулювання, тобто правового регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів.

У нормативних актах України під технічним регламентом розуміється нормативно-правовий акт, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні процедурні положення, додержання яких є обов'язковим (Закони України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [200]). Технічний регламент спрямовується, перш за все, на захист людей, тварин і навколишнього середовища від ризиків та усіх видів негативного впливу, відтак, основна увага у ньому приділяється безпеці продукції (у тому числі харчової продукції), рослин, споруд і конструкцій [201].

Відповідність введеної в обіг, наданої на ринку або введеної в

експлуатацію в Україні продукції вимогам усіх чинних технічних регламентів, які застосовуються до такої продукції, є обов'язковою, за винятком визначених законодавством випадків. Відповідність продукції вимогам технічних регламентів може бути забезпечена шляхом застосування національних стандартів та/або технічних специфікацій, посилення на які містяться у відповідних технічних регламентах. У технічному регламенті зазначається, чи відповідність продукції таким національним стандартам та/або технічним специфікаціям є єдиним способом, чи одним із способів задоволення відповідних вимог технічного регламенту.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання» [202], органами, які виконують функції технічного регулювання, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні є Мінагрополітики України, Мінприроди України та Мінрегіон України.

Функції нормування, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки у досліджуваній сфері входять до компетенції:

– Мінприроди України (а) розробляє і вводить у дію нормативи допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на стан навколишнього природного середовища; б) визначає переліки фізичних та біологічних факторів, а також критерії визначення стаціонарних джерел забруднення, для яких розробляються нормативи гранично допустимого рівня впливу фізичних і біологічних факторів на стан атмосферного повітря; в) визначає переліки типів устаткування, для яких розробляються нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних джерел; г) забезпечує нормативно-правове регулювання з питань: оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище; встановлення переліку земель, на яких застосовується обмеження щодо вирощування генетично модифікованих сортів рослин; затвердження правил, нормативів, норм з охорони та відтворення вод, раціонального використання водних ресурсів, аналізує практику їх застосування; ґ) здійснює технічне регулювання у сфері

охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки);

– Мінагрополітики України (організовує розроблення технічних регламентів, замовляє розроблення стандартів та інших нормативних документів, забезпечує виконання функцій у сфері технічного регулювання у визначених законом сферах діяльності);

– Держпродспоживслужби України (а) бере участь у розробленні санітарних, протиепідемічних (профілактичних), фітосанітарних заходів, вимог щодо окремих показників якості харчових продуктів, кормів, технічних регламентів та стандартів; б) здійснює наукове обґрунтування та розроблення гігієнічних нормативів і регламентів безпечного застосування пестицидів і агрохімікатів; в) встановлює максимально допустимі рівні залишкових кількостей ветеринарних препаратів, кормових добавок та забруднюючих речовин у кормах і біологічному матеріалі; г) розробляє, переглядає та затверджує ветеринарно-санітарні заходи щодо безпечності продуктів тваринного походження);

– МОЗ України (1) затверджує: а) державні санітарні норми і правила, санітарно-епідеміологічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила і норми, протиепідемічні правила і норми, гігієнічні та протиепідемічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи, санітарні регламенти; б) обов'язкові параметри безпечності харчових продуктів та інших об'єктів санітарних заходів, мінімальні специфікації якості харчових продуктів, звід правил і належну практику їх виробництва з метою забезпечення належного рівня захисту здоров'я людей; в) норми радіаційної безпеки та допустимі рівні впливу на людину інших фізичних факторів; 2) затверджує переліки харчових продуктів, які звичайно представляють високий і низький ризик для здоров'я людей);

– Мінрегіону України (затверджує державні будівельні норми).

Порядки розроблення і затвердження деяких з названих нормативів визначені Кабінетом Міністрів України. Зокрема, у досліджуваній сфері діють Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря [203], Порядок розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих

речовин із стаціонарних джерел [204], Порядок розроблення та затвердження нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря [205], Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин, скидання яких нормується [206] тощо.

Чільне місце у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва займають *нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел*. Вони розробляються органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать підприємства, установи й організації, на території яких функціонують такі джерела, та затверджуються Мінприроди України. 27 червня 2006 року такі нормативи були затверджені [207], але обладнання сільськогосподарських тваринницьких комплексів та самі комплекси не потрапили до переліку типів устаткування, для яких розробляються ці нормативи [208]. Втім, на такі об'єкти поширюють свою дію норми Інструкції про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, затвердженої наказом Мінекоресурсів України від 10 травня 2002 року № 177 [209]. У додатку 1 до вказаної інструкції наведено Перелік забруднюючих речовин на порогові значення потенційних викидів, за якими здійснюється державний облік. Він, серед іншого, включає аміак, сірководень, азот і його сполуки, що становлять значну частку викидів з тваринницьких комплексів [210].

Законом України «Про охорону атмосферного повітря» до нормативів у галузі охорони атмосферного повітря віднесено також *нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел*. Вони встановлюються для оцінки стану забруднення атмосферного повітря в місцях проживання, постійного чи тимчасового перебування людей, об'єктах навколишнього природного середовища з метою забезпечення екологічної безпеки громадян і навколишнього природного середовища. Нормативи гранично допустимих рівнів впливу на атмосферне повітря встановлюються для кожного

стаціонарного джерела по всіх створюваних ним видах фізичних і біологічних факторів.

Вказані нормативи встановлюються на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі, з урахуванням перспектив його розвитку, в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом). Порядок їх розроблення та затвердження визначено постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 300 [211].

При цьому, за результатами аналізу переліку хімічних і біологічних речовин, вміст яких в атмосферному повітрі населених місць підлягає нормуванню згідно з Державними санітарними правилами охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами) [212], можемо зробити висновок про те, що граничнодопустимий рівень вірусного та бактеріального забруднення атмосферного повітря на сьогодні в Україні нормативно не визначений. Це, на нашу думку, призводить до неконтрольованого вивільнення та переміщення названих організмів від тваринницьких і птахівницьких комплексів до населених місць та несе у собі значні екологічні ризики. Відтак, з метою належного регулювання екологічної безпеки у вказаній сфері вважаємо за доцільне зобов'язати МОЗ України доповнити названі санітарні правила вимогами щодо граничнодопустимого вмісту мікрофлори та вірусів у повітрі населених місць.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 303 затверджено Порядок розроблення та затвердження *нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря* [213]. Цим актом встановлено, що для пересувних джерел, які знаходяться в експлуатації, нормативи розробляються з урахуванням існуючих технологій, а для новостворених – з урахуванням найдосконаліших доступних технологій щодо зменшення вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, впливу фізичних факторів пересувних джерел та очищення відпрацьованих газів. Відповідно до ч. 5 Порядку розроблені нормативи погоджуються з Мінтрансом, МОЗ, Мінпромполітики та органами стандартизації і подаються на затвердження до Мінприроди

України. При цьому, на нашу думку, варто відзначити, що з часів затвердження порядку система державних органів неодноразово була реформована. Сьогодні такими органами можна визнати Мінінфраструктури, Мінекономрозвитку та МОЗ. Затвердження ж цих нормативів належить до компетенції Мінприроди. Зважаючи на викладене, вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до аналізованої постанови КМУ.

Важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в досліджуваній галузі відграє й *гігієнічна регламентація*, яка являє собою розроблення на підставі сучасних даних науково обґрунтованих гігієнічних нормативів, що гарантують безпеку та (або) нешкідливість для людини небезпечних факторів навколишнього середовища і дотримання яких забезпечує оптимальні чи допустимі умови життєдіяльності. Гігієнічній регламентації підлягає будь-який небезпечний фактор фізичного, хімічного, біологічного походження: речовина, матеріал або продукт, що впливає чи за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини, зокрема, пестициди і агрохімікати. Така регламентація проводиться на підставі Положення про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних факторів [214], відповідно до якого гігієнічні регламенти небезпечних факторів затверджуються головним державним санітарним лікарем України, є обов'язковими для виконання всіма юридичними та фізичними особами і включаються до державних і відомчих нормативних документів.

Ще однією групою нормативних актів, що містять у собі норми і нормативи, є *державні санітарні норми та правила, санітарно-епідеміологічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи*, які затверджуються МОЗ України. Серед них регулюванню питань у галузі забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва присвячені наступні акти: державні санітарні правила «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві», «Державні санітарні правила авіаційного застосування пестицидів і агрохімікатів у народному господарстві України», державні санітарні правила «Допустимі дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів у сільськогосподарській

сировині, харчових продуктах, повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді водоєм, ґрунтах», «Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів», а також «Санітарні правила і норми розміщення, влаштування та експлуатації малих ферм для утримання тварин (худоби, птахів, тварин) у населених пунктах Української РСР».

Окремі нормативи у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні містяться й у *державних будівельних нормах і правилах* (ДБН «Будівлі і споруди для тваринництва», ДБН «Споруди транспорту. Автомобільні дороги»), у яких визначені основні вимоги до будівництва і розміщення тваринницьких комплексів, обсяги витрат води, основні вимоги охорони навколишнього середовища при експлуатації тваринницьких ферм, а також способи зниження негативного впливу автомобільного транспорту на сільськогосподарські угіддя.

Позитивним, на нашу думку, є те, що сьогодні, коли Україна обрала шлях європейської інтеграції, активно здійснює міжнародне співробітництво щодо забезпечення екологічної безпеки в цілому, та у сфері сільськогосподарського виробництва зокрема, у нормативних актах, присвячених розробці правил і нормативів, міститься вимога про їх обов'язкову відповідність вимогам міжнародних норм та актів ЄС. Більше того, з метою забезпечення одночасної дії національних будівельних норм та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами ЄС, 23 травня 2011 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Порядок застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу [215], відповідно до якого для проектування об'єктів замовник разом із проектувальником може застосовувати будівельні норми, розроблені на основі національних технологічних традицій, або будівельні норми, гармонізовані з нормативними документами ЄС, що обумовлюється в завданні на проектування. Одночасно застосовувати у проектній документації на один об'єкт обидва види будівельних норм названим актом заборонено.

Водночас, у частині приведення національних нормативів у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні у відповідність до вимог ЄС, поряд зі здобутками,

все ще наявні суттєві недоліки. Зокрема, деякі заборонені до використання в ЄС засоби захисту рослин та більшість антибіотиків-стимуляторів росту тварин до цього часу на законних підставах використовуються на території України. У зв'язку із цим, як вже зазначалося, пропонуємо внести зміни до Переліку пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, виключивши з нього препарати, заборонені до використання у ЄС та включити їх до Переліку пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві, що не можуть бути зареєстровані або перереєстровані в Україні. Це, на нашу думку, дозволить, по-перше, запобігти імпорту до України речовин, які визнані небезпечними у ЄС, а, по-друге, сприятиме гармонізації національного законодавства із вимогами Європейського Співтовариства. Щодо використання антибіотиків, то, на нашу думку, з метою забезпечення екологічної безпеки у досліджуваній галузі та приведення національного законодавства у відповідність до вимог ЄС, використання антибіотиків в якості стимуляторів росту у тваринництві необхідно заборонити.

Відносно технічних регламентів, то на сьогоднішній день у нашій державі на регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва певним чином спрямовано «Технічний регламент з екологічного маркування» [216], у якому містяться вимоги щодо присвоєння і застосування екологічного маркування в Україні, підстави нанесення на продукцію екологічного маркування, визначено органи з екологічного маркування, регламентовано процедуру розроблення, перегляду та впровадження екологічних критеріїв. Окремі технічні регламенти присвячено сільськогосподарській техніці, але вони стосуються технічних вимог до її складових частин та не містять норм, спрямованих на регулювання екологічної безпеки.

Близькою за змістом та метою до нормування є така функція управління як *стандартизація*, що здійснюється відповідно до вимог Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про стандартизацію» [217], «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [218] та декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» [219].

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» стандартом визнається нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий

визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Відповідно до статті 2 названого закону, його дія не поширюється на санітарні заходи безпечності харчових продуктів, ветеринарно-санітарні та фітосанітарні заходи, будівельні норми та інші соціальні стандарти, передбачені законодавством. Встановлено, що національні стандарти та кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Так, статтею 32 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначено, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання. Натомість у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (стаття 2) зазначено, що стандарти для харчових продуктів, методики досліджень (випробувань) та порядок відбору зразків є обов'язковими для виконання лише у разі, коли це передбачено законом.

Національний орган стандартизації забезпечує розміщення на офіційному веб-сайті текстів національних стандартів та кодексів усталеної практики, обов'язковість застосування яких установлена нормативно-правовими актами. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 1163-р виконання функцій національного органу стандартизації покладено на державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». На сайті цього підприємства викладено перелік та тексти обов'язкових до виконання стандартів [220]. До тих, що тією чи іншою мірою впливають на забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, на нашу думку, можна віднести наступні: ДСТУ ISO 4254-1:2012 «Сільськогосподарські машини вимоги щодо безпеки. Частина 1. Загальні вимоги», ДСТУ 4276:2004 «Система стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання ресурсів. Атмосфера. Норми і методи вимірювань димності відпрацьованих газів автомобілів з дизелями або газодизелями», ДСТУ 4277:2004 «Система

стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання ресурсів. Атмосфера. Норми і методи вимірювань вмісту оксиду вуглецю та вуглеводнів у відпрацьованих газах автомобілів з двигунами, що працюють на бензині», ДСТУ ISO 14024:2002 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи».

Таким чином, у галузі регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні стандарти визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, вимоги до механізмів, які застосовуються в процесі сільськогосподарського виробництва, до маркування продукції тощо.

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» суб'єктами стандартизації є: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері стандартизації; національний орган стандартизації; технічні комітети стандартизації; підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію.

Повноваження щодо прийняття, скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них покладено на національний орган стандартизації. Підприємства, установи та організації мають право у відповідних сферах діяльності та з урахуванням своїх господарських і професійних потреб організовувати та виконувати роботи із стандартизації, зокрема розробляти, приймати, перевіряти, переглядати та скасовувати стандарти, кодекси усталеної практики, технічні умови і зміни до них, установлювати процедури їх розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та застосування. При цьому, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, застосовуються на добровільній основі.

Варто відзначити, що з метою виконання зобов'язань, які взяла на себе наша держава у зв'язку з набуттям членства у СОТ, та виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом пріоритетним визначено прийняття міжнародних та європейських стандартів як національних стандартів з одночасним скасуванням

конфліктних національних стандартів, зокрема ГОСТ, розроблених до 1992 р., а не розроблення власних національних стандартів, які можуть створювати зайві технічні бар'єри у торгівлі [221]. Відтак, сьогодні Україна активно уніфікує свої стандарти з міжнародними вимогами, встановленими ISO, CEN та ФАО (стандарти, викладені у Кодексі Аліментаріус).

ISO (International Organization for Standardization – в пер з англ. Міжнародна організація зі стандартизації) являє собою неурядову організацію, до якої входять по одному члену національних органів стандартизації зі 162 країн світу і є найбільшим розробником і видавцем міжнародних стандартів [222]. CEN (Comité Européen de Normalisation – в пер з фр. Європейський комітет зі стандартизації), відповідно до Директиви 98/34/ЄС, є єдиним органом ЄС, уповноваженим на планування, розробку і прийняття європейських стандартів у всіх сферах економіки за виключенням електротехніки і телекомунікацій. Стандарти, які розробляє CEN, визнаються національними стандартами в кожній державі-члені ЄС. Після підписання у 1991 році між CEN та ISO Віденської угоди «Про максимізації ефективності міжнародної та європейської стандартизації», було створено систему співпраці у сфері розроблення і прийняття стандартів, у результаті чого один і той самий текст одночасно є стандартом ISO і Європейським стандартом, а відносно вже наявних стандартів ISO, CEN застосовує принцип обов'язкового використання міжнародних стандартів як основи для розробки євронорм або удосконалення тих результатів, які досягнуті в ISO [223]. Codex Alimentarius (в пер з лат – харчовий або продовольчий кодекс) був утворений у 1963 році Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO (ФАО) – англ. Food and Agriculture Organization) та Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) для розробки узгоджених міжнародних стандартів на харчові продукти з метою охорони здоров'я споживачів і забезпечення доброчесної торгівлі харчовими продуктами. Фактично, Кодекс Аліментаріус – це всесвітній збірник харчових стандартів, який охоплює практично всі види продуктів харчування. У цьому ж Кодексі вказано і перелік харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах, а також їх гранично допустимі норми. Стандарти Кодексу в міжнародній системі стандартизації

позначаються як CODEX STAN.

Слід відзначити, що сьогодні у галузі регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні запроваджено низку стандартів ISO, CEN та CODEX STAN, зокрема: ДСТУ ISO 24276:2008 «Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Основні вимоги і визначення»; ДСТУ CEN/TS 15568:2008 «Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Відбір проб»; ДСТУ ISO 21569:2008 «Продукти харчові. Методи виявлення генетично модифікованих організмів та продуктів з їхнім вмістом. Якісний метод на основі аналізу нуклеїнової кислоти»; ДСТУ ISO 3890-1:2007 «Молоко та молочні продукти. Визначення залишків хлорорганічних сполук (пестицидів). Частина 1. Загальні поняття та методи екстрагування», ДСТУ EN 12761-1:2004 «Сільськогосподарські та лісгосподарські машини. Обприскувачі-опилювачі для внесення засобів захисту рослин і рідинних добрив. Захист навколишнього середовища. Частина 1. Загальні вимоги», ДСТУ EN 12393-1:2003 «Продукти харчові нежирові. Визначення вмісту залишків пестицидів газохроматографічним методом. Частина 1. Загальні положення», ДСТУ-Н CODEX STAN 229:2012 «Продукти харчові. Методи аналізування залишкових кількостей пестицидів» тощо.

У той же час, значна кількість стандартів України досі залишається не достатньо розробленою та не уніфікованою із міжнародними вимогами: 1) у сфері поводження з відходами сільськогосподарського виробництва та їх класифікації не прийнято жодного стандарту (хоча, згідно звіту про виконання Програми робіт з національної стандартизації у 2016 році такі стандарти перебувають на стадії розробки [224]); 2) незначна кількість гармонізованих стандартів діє у галузі управління якістю та відбору проб з метою контролю стану атмосферного повітря, вод та ґрунтів.

Стандарти у досліджуваній сфері належить гармонізувати і з вимогами СОТ. Науковці та практики відзначають, що станом на 2011 рік в Україні найнижчим рівнем гармонізації характеризувалися стандарти на методи контролю овочів і фруктів – відповідно 55% і 58%, значно кращою є ситуація в частині контролю зерна і продуктів його переробки – 82,3%, а також м'яса та молока і продуктів їх переробки – відповідно 83% і 88%.

Стандарти ж на зерно та продукти його переробки не було гармонізовано зовсім [225, с. 20]. Сьогодні ситуація значно покращилась. Зокрема, розроблено і затверджено значну кількість стандартів, що містять вимоги до якості продукції рослинництва і тваринництва, методи визначення залишків пестицидів у сільськогосподарській сировині та продуктах харчування, методи визначення рівня забруднення кормів для тварин та сільськогосподарських культур окремими речовинами чи організмами.

Зважаючи на викладене, з метою приведення державних стандартів у галузі екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва у відповідність до взятих Україною на себе у зв'язку із вступом до СОТ зобов'язань, на нашу думку, слід 1) переглянути стандарти, прийняті за часів СРСР на предмет їх відповідності сучасним вимогам (ГОСТ, які стосуються вимог до якості води, що використовується у процесі сільськогосподарського виробництва; вимог до складу добрив; сортових і посівних якостей насіння сільськогосподарських культур; методів діагностики хвороб тварин; характеристик сільськогосподарських тварин і птахів тощо); 2) привести у відповідність до міжнародних вимог національні та міждержавні стандарти (зокрема, щодо окремих видів сільськогосподарської продукції: зерна, фруктів, овочів, м'яса, молока та ін.).

Поряд із стандартизацією, важливу роль у сфері регулювання екологічної безпеки в сільськогосподарському виробництві в Україні займає така функція як *сертифікація*. Вона у досліджуваній галузі здійснюється на підставі декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію», законів України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про захист прав споживачів», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

Сертифікацією визнається функція управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, за допомогою якої визначений у встановленому порядку орган документально засвідчує відповідність об'єкта сертифікації (продукції, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу) встановленим екологічним законодавством вимогам [198, с. 237].

Аналіз названих та ряду інших нормативних актів, які стосуються досліджуваного питання, дає підстави для висновку про те, що сьогодні

під однією назвою фактично реалізуються декілька різних процедур.

Так, відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» сертифікація продукції в державній системі сертифікації поділяється на обов'язкову та добровільну. Сертифікація продукції в державній системі сертифікації здійснюється призначеними на те органами з сертифікації – підприємствами, установами і організаціями з метою: запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища; сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції; створення умов для участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі.

Сертифікація на відповідність обов'язковим вимогам нормативних документів (так звана обов'язкова сертифікація) проводиться виключно в державній системі сертифікації. Державну систему сертифікації створює центральний орган виконавчої влади з питань технічного регулювання, він же здійснює акредитацію установ, уповноважених на її проведення. На виконання вказаного Декрету наказом Держспоживстандарту України від 1 лютого 2005 р. № 28 затверджено «Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні». Станом на 2011 рік ним визначалося, що у сфері сільськогосподарського виробництва сертифікації підлягає технологічне обладнання для харчової та м'ясо-молочної промисловості, машини для підготовки і обробітку ґрунту, машини для посіву і садіння, засоби застосування пестицидів і агрохімікатів, машини для тваринництва. Однак, в результаті реформи, метою якої була дерегуляція господарської діяльності та зменшення кількості дозвільних документів, станом на 2016 рік перелічені вище об'єкти виключені з названого переліку. Крім цього, статтю 1 Декрету було доповнено частиною 2, яка вказує на те, що положення Декрету не поширюються на обов'язкову сертифікацію продукції, що є харчовим продуктом.

До квітня 2014 року підтвердження відповідності у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні проводилося через отримання:

1) *сертифікату відповідності сільськогосподарської продукції та сировини рослинного походження щодо вмісту в них залишкової кількості*

пестицидів, агрохімікатів та важких металів (видавався територіальними органами Держветфітослужби України відповідно до Закону України «Про захист рослин»);

2) *сертифікату про дотримання регламентів застосування пестицидів і агрохімікатів (тільки регуляторів росту рослин) у сільськогосподарській продукції та сировині рослинного походження* (видавався територіальними органами Держветфітослужби України відповідно до Закону України «Про захист рослин» та був необхідний при здійсненні експорту сільськогосподарської продукції та сировини рослинного походження);

3) *сертифікату якості зерна та продуктів його переробки* (видавався на платній основі територіальними органами Держсільгоспінспекції України відповідно до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [226]. У ньому зазначалися якість зерна та продуктів його переробки, показники їх безпечності, наявність або відсутність генетично модифікованих організмів);

4) *сертифікату придатності для споживання людиною* (підтверджував, що продукт є безпечним та відповідає мінімальним специфікаціям якості згідно з його призначенням; видавався головним державним санітарним лікарем або головним державним ветеринарним інспектором відповідно до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів»).

Однак, в результаті проведених реформ, спрямованих на зменшення кількості дозвільних документів, видача усіх перелічених сертифікатів була скасована.

У сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів і продовольчої сировини обов'язковим залишилось отримання лише так званого міжнародного сертифікату. Ним є документ, форма і зміст якого відповідають рекомендаціям відповідних міжнародних організацій, видається компетентним органом країни походження і засвідчує здоров'я тварин та/або придатність харчового продукту для споживання. Міжнародні сертифікати видаються за визначеною формою в залежності від виду продукції та країни, до якої вона експортується. Зразки таких сертифікатів викладені на сайті Держпродспоживслужби України [227].

Відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до

безпеки та якості харчових продуктів» сертифікація постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках, а також сертифікація харчових продуктів в Україні не є обов'язковою.

Стосовно доцільності скасування обов'язкової сертифікації харчової продукції та продовольчої сировини думки спеціалістів розділилися. Зокрема, за словами Данилишина Б.М. (Міністр економіки України з грудня 2007 по березень 2010 року), Україна взяла на себе зобов'язання скасувати обов'язкову сертифікацію харчової продукції з дати вступу до СОТ. Відзначається, що скасування обов'язкової сертифікації харчових продуктів не призведе до погіршення забезпечення населення продукцією належної якості, оскільки на той час залишався багаторівневий контроль за харчовими продуктами протягом усього процесу їхнього виробництва та обігу з боку Санітарної та Ветеринарної служб, а також територіальних органів Держспоживстандарту [228].

Водночас, представники Держспоживстандарту виступали проти скасування обов'язкової сертифікації. Мотивуючи свою позицію, вони наполягали на тому, що, скасування системи обов'язкової сертифікації харчової продукції не гарантує поліпшення її якості та споживчих властивостей, а в подальшому не забезпечить відповідність продукції вимогам нормативних документів, чинних в Україні. Відзначалося, що перехід від обов'язкової сертифікації до європейської (міжнародної) моделі оцінки відповідності має супроводжуватися скоординованою роботою щодо створення на законодавчому, нормативному та інфраструктурному рівні ефективної системи контролю за якістю та безпекою продукції, в тому числі і харчової [229].

На нашу думку, ситуація, що склалася, не сприяє забезпеченню належного рівня екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва. Зважаючи на те, що Україна сьогодні перебуває на перехідному етапі від обов'язкової сертифікації на предмет відповідності стандартам до добровільної сертифікації за зразком ЄС, слушною вважаємо пропозицію Бугери С.І. щодо затвердження Тимчасового переліку продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації з розділом, присвяченим сільськогосподарській продукції [44, с. 262].

Добровільна державна сертифікація в Україні проводиться у системі

УкрСЕПРО. Вона здійснюється виключно за ініціативою заявника з метою підтвердження відповідності продукції вимогам стандартів, технічних умов або інших документів, що визначені заявником, на умовах договору між заявником і органом з сертифікації. Обов'язковою вимогою отримання сертифіката відповідності є позитивний результат лабораторних випробувань продукції. При цьому слід наголосити, що на відміну від обов'язкової сертифікації, заявник сам визначає за якими параметрами буде випробовуватись його продукція. Необхідність проведення добровільної сертифікації виникає, коли, наприклад, виробник хоче отримати незалежне підтвердження переваг своєї продукції (послуг) і тим самим привернути на свій бік споживачів.

Інша процедура знайшла своє закріплення у Законі України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності». Ним фактично врегульовано дві окремі процедури: добровільну і обов'язкову. Добровільна оцінка відповідності здійснюється на добровільних засадах, у будь-яких формах, включаючи випробування, декларування відповідності, сертифікацію та інспектування, та на відповідність будь-яким заявленим вимогам. Оцінка відповідності вимогам технічних регламентів (обов'язкова оцінка) здійснюється у випадках і шляхом застосування процедур оцінки відповідності, які визначені в таких технічних регламентах. У результаті проведення такої процедури видається документ про відповідність – декларація (в тому числі декларація про відповідність), протокол (у тому числі протокол випробувань), звіт, висновок, свідоцтво, сертифікат (у тому числі сертифікат відповідності) або будь-який інший документ, що підтверджує виконання визначених вимог, які стосуються об'єкта оцінки відповідності. Крім того, у передбачених технічними регламентами випадках, на продукцію та/або на інші об'єкти, що визначені такими технічними регламентами (табличку з технічними даними, пакування, супровідні документи тощо) повинен бути нанесений знак відповідності технічним регламентам.

Однак, варто відзначити, що дія аналізованого закону не поширюється на ряд об'єктів. Зокрема, на: санітарні та фітосанітарні заходи; оцінку відповідності якості зерна та продуктів його переробки, насіння та садивного матеріалу; оцінку відповідності сільськогосподарських та лісгосподарських тракторів, їх причепів і

змінного причіпного обладнання, систем, складових частин та окремих технічних вузлів.

Таким чином, сьогодні фактино паралельно існує декілька систем сертифікації та підтвердження відповідності:

- обов'язкова і добровільна сертифікація, передбачена Декретом КМУ (чинний до 1 січня 2018 року). За її наслідком видається сертифікат;
- обов'язкове і добровільне підтвердження відповідності, яке проводиться на підставі Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності». За його наслідками видається декларація, протокол, звіт, висновок, свідоцтво, сертифікат або будь-який інший документ, що підтверджує виконання визначених вимог, які стосуються об'єкта оцінки відповідності.

Викладене, на нашу думку, дає підстави говорити про те, що в Україні створені умови для існування і розвитку систем нормування, сертифікації та стандартизації в галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва. Однак, внаслідок недоліків нормативно-правового регулювання, названі функції належним чином не реалізуються. Зокрема, деякі заборонені до використання в ЄС засоби захисту рослин та більшість антибіотиків-стимуляторів росту тварин до цього часу дозволені до використання на території України (неналежна реалізація функції нормування); значна кількість стандартів України досі залишається не достатньо розробленою та не уніфікованою із міжнародними вимогами, а з деяких напрямів регулювання екологічної безпеки в досліджуваній галузі стандарти досі не розроблені (неналежна реалізація функції стандартизації); продукція сільськогосподарського виробництва обов'язковій сертифікації не підлягає (неналежна реалізація функції сертифікації). Вважаємо, що означені недоліки можуть бути усунені шляхом внесення, запропонованих у цьому підрозділі, змін та доповнень до чинного законодавства.

2.3. Дозвільна функція регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні

Важливою функцією, спрямованою на регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні є *дозвільна*. У досліджуваній галузі її можна визначити як діяльність уповноважених державних органів, пов'язану із встановленням умов, визначенням порядку та видачею, заміною або скасуванням дозволів на поводження з окремими речовинами, які використовуються чи створюються у процесі сільськогосподарського виробництва і можуть становити підвищену небезпеку для довкілля, життя і здоров'я людини або потребують особливого регулювання.

Законом України від 19 травня 2011 року з подальшими змінами і доповненнями затверджено перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності [230]. Відповідно до нього вимагати від суб'єктів господарювання отримання документів дозвільного характеру, необхідність отримання яких не передбачена законом та які не внесені до Переліку, затвердженого цим законом, заборонено.

До документів дозвільного характеру, видача яких тією чи іншою мірою спрямована на забезпечення екологічної безпеки в сільськогосподарському виробництві, на нашу думку, можна віднести наступні:

- 1) висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи;
- 2) дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;
- 3) дозвіл на спеціальне водокористування;
- 4) дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами;
- 5) погодження місць розміщення об'єктів поводження з відходами (крім небезпечних відходів);
- 6) допуск на право роботи з пестицидами і агрохімікатами;
- 7) експлуатаційний дозвіл (для операторів ринку, що провадять діяльність, пов'язану з виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження);
- 8) експлуатаційні дозволи для потужностей (об'єктів): з переробки

неїстівних продуктів тваринного походження; з виробництва, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів.

Таким чином, до дозвільних документів, окрім безпосередньо дозволів, віднесені й довідки, висновки та погодження.

Варто відзначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» від 9 квітня 2014 року № 1193 [231] було скасовано та звужено сферу поширення ряду документів дозвільного характеру, отримання яких було необхідне при здійсненні сільськогосподарської діяльності. Зокрема, скасовано: дозвіл на використання залишків пестицидів і агрохімікатів, термін реєстрації яких закінчився; дозвіл на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів; дозвіл на розміщення відходів; сертифікат відповідності сільськогосподарської продукції та сировини рослинного походження щодо вмісту в них залишкової кількості пестицидів, агрохімікатів та важких металів; дозвіл на зберігання та видалення відходів; спеціальний дозвіл на розміщення відходів; спеціальний дозвіл на складування, розміщення, зберігання або транспортування промислових та побутових відходів, які є джерелами забруднення атмосферного повітря забруднюючими речовинами та речовинами з неприємним запахом або іншого шкідливого впливу; дозвіл на спорудження і/або реконструкцію об'єктів підвищеної небезпеки; дозвіл на експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки; згода відповідної ради на розміщення об'єкта підвищеної небезпеки на території села, селища, міста.

Відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [232] документ дозвільного характеру – це дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ, який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання у разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та (або) без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності. Порядок видачі документів дозвільного характеру або відмови

в їх видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням відповідного дозвільного органу, погодженим з уповноваженим органом. Порядок видачі документів дозвільного характеру або відмови в їх видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання, видача або відмова у видачі яких законами України віднесена до повноважень органів місцевого самоврядування, встановлюється їх рішенням, а у випадках, передбачених законом, – на підставі типових порядків, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Згідно вимог ч. 1 ст. 4 вищеназваного закону, виключно законами, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру, встановлюється:

- 1) необхідність одержання документів дозвільного характеру та їх види;
- 2) дозвільний орган, уповноважений видавати документ дозвільного характеру;
- 3) платність або безоплатність видачі (переоформлення, видачі дубліката, анулювання) документа дозвільного характеру;
- 4) строк видачі або надання письмового повідомлення про відмову у видачі документа дозвільного характеру;
- 5) вичерпний перелік підстав для відмови у видачі, переоформленні, видачі дубліката, анулювання документа дозвільного характеру;
- 6) строк дії документа дозвільного характеру або необмеженість строку дії такого документа;
- 7) перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності;
- 8) перелік та вимоги до документів, які суб'єкту господарювання необхідно подати для одержання документа дозвільного характеру.

Для з'ясування особливостей реалізації дозвільної функції у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, вважаємо за доцільне проаналізувати процедури видачі документів, отримання яких є необхідним для здійснення екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва.

Документами дозвільного характеру у сфері спеціального

використання природних ресурсів, отримання яких необхідне для здійснення сільськогосподарського виробництва в Україні є: дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами та дозвіл на спеціальне водокористування.

Дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами – це офіційний документ, який дає право підприємствам, установам, організаціям та фізичним особам-підприємцям експлуатувати об'єкти, з яких в атмосферне повітря надходять забруднюючі речовини або їх суміші за умови дотримання встановлених нормативів граничнодопустимих викидів та вимог до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин протягом визначеного в дозволі терміну. Видається цей документ на підставі Закону України «Про охорону атмосферного повітря», Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи [233] та Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців [234].

Видачу такого дозволу здійснюють: 1) суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до другої або третьої групи – обласні, Київська, Севастопольська міські державні адміністрації, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення; 2) суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до першої групи – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. При цьому, до першої групи належать об'єкти, які взяті на державний облік і мають виробництва або технологічне устаткування, на яких повинні впроваджуватися екологічно

безпечні технології та методи керування. До другої групи належать об'єкти, які взяті на державний облік і не мають виробництв або технологічного устаткування, на яких повинні впроваджуватися екологічно безпечні технології та методи керування. До третьої групи належать об'єкти, які не віднесені до першої і другої груп.

Що стосується строку чинності такого дозволу та органів, уповноважених на його видачу, то тут варто вказати на наявність неузгодженості між названими законом та порядком. Так, законом встановлено, що строк дії дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, виданого суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до першої групи становить сім років, об'єкт якого належить до другої групи, – десять років, об'єкт якого належить до третьої групи, – необмежений. У постанові КМУ, якою затверджено порядок видачі такого дозволу міститься норма про те, що дозвіл видається на строк не менше п'яти років. Крім того, у зв'язку з ліквідацією Держсанепідслужби, вважаємо за доцільне більш коректно вказати орган, з яким має бути погоджено видачу такого дозволу для суб'єктів, віднесених до першої групи.

Таким чином, на підставі викладеного, на нашу думку, до пункту 3 порядку видачі дозволу доцільно внести зміни, які б привели його у відповідність до норм чинного законодавства.

Для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами суб'єкт господарювання оформляє заяву та здійснює ряд заходів, спрямованих на облік та мінімізацію впливу викидів на навколишнє середовище, життя і здоров'я людей.

Водночас, як вже зазначалося, нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел в сфері сільськогосподарського виробництва на сьогодні не розроблені. Більше того, стаціонарні джерела забруднення довкілля в цій галузі (місця зберігання відходів тваринницьких комплексів та очисні споруди тваринницьких комплексів) не включені до переліку об'єктів, для яких розробляються такі нормативи. Таким чином, отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами до затвердження відповідних нормативів для стаціонарних

джерел забруднення атмосферного повітря в сфері сільськогосподарського виробництва є неможливим. У зв'язку із цим, з метою створення умов для забезпечення екологічної безпеки в досліджуваній галузі та регулювання обсягів і складу викидів, вважаємо за доцільне віднести місця зберігання відходів та очисні споруди тваринницьких комплексів до стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря і розробити для них нормативи граничнодопустимих викидів.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» господарська чи інші види діяльності, пов'язані з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на його стан, передбачених дозволами, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) або припинена відповідно до законодавства. В той же час, названим порядком встановлені підстави лише для анулювання дозволу, якими є: а) припинення юридичної особи (злиття, приєднання, поділ, перетворення або ліквідація), якщо інше не визначено законом; б) припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця; в) встановлення факту подання в заяві та документах, що додаються до неї, недостовірної інформації. При цьому, Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» містить більш широке коло підстав для анулювання дозволу, які розділені в залежності від органу, уповноваженого на анулювання. Так, дозвільний орган анулює документ дозвільного характеру з таких підстав: звернення суб'єкта господарювання із заявою про анулювання документа дозвільного характеру; припинення юридичної особи шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення та ліквідації, якщо інше не встановлено законом; припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. Крім цього, дозвільний орган, що видав документ дозвільного характеру, може звернутися до адміністративного суду з позовом про застосування заходу реагування у виді анулювання документа дозвільного характеру за наявності хоча б однієї з таких підстав: 1) встановлення факту надання в заяві про видачу документа дозвільного характеру та документах, що додаються до неї, недостовірної інформації; 2) здійснення суб'єктом господарювання певних дій щодо провадження господарської діяльності або видів господарської діяльності, на які отримано документ дозвільного

характеру, з порушенням вимог законодавства, щодо яких дозвільний орган видавав припис про їх усунення із наданням достатнього часу для їх усунення.

На підставі викладеного, можемо говорити про невідповідність норм Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи, та названого вище закону. По-перше, відповідно до закону виключно законами, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру, встановлюється вичерпний перелік підстав для анулювання дозволу. По-друге, у положенні відсутнє розмежування повноважень дозвільного органу і суду в частині анулювання документа дозвільного характеру. По-третє, наявна колізія в частині порядку анулювання дозвільного документу з підстави встановлення факту надання в заяві про видачу документа дозвільного характеру та документах, що додаються до неї, недостовірної інформації. Відтак, з метою усунення виявлених недоліків пропонуємо виключити пункт 10 порядку. Адже це питання належним чином врегульовано у законі – акті вищої юридичної сили.

Неузгодженість присутня і щодо строку розгляду документів та видачі дозволу. Відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» строк видачі документів дозвільного характеру становить 10 робочих днів, якщо інше не встановлено законом. Термін же розгляду документів на отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами встановлено не Законом України, а постановою Кабінету Міністрів України. Процедура передбачає 30-денний термін на розгляд документів, отримання погоджень та надання дозволу. Таким чином, склалася ситуація, коли процедура отримання такого дозволу та всіх необхідних погоджень чітко виписана у підзаконному акті, але не може застосовуватися на практиці. Для усунення виявленого недоліку пропонуємо визначити строк розгляду документів, необхідних для отримання дозволу в Законі України «Про охорону атмосферного повітря».

Дозвіл на спеціальне водокористування (дозвіл на забір води з водних

об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання у водні об'єкти забруднюючих речовин) видається на підставі Водного кодексу України і Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 13 березня 2002 р. № 321 [235].

У сфері сільськогосподарського виробництва дозвіл на спеціальне водокористування необхідно отримувати у разі скидання стічних вод у водні об'єкти, а також у разі забору вод для потреб тваринництва та рослинництва. Дозвіл на спеціальне водокористування водними об'єктами загальнодержавного значення видається Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, а місцевого значення – органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами за погодженням із Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими держадміністраціями

Для отримання названого дозволу водокористувачі повинні погодити відповідне клопотання у разі використання поверхневих вод – з Держводагентством, а у разі використання підземних вод – з Держгеонадрами. Право спеціального водокористування припиняється органом, який видав дозвіл на нього. Підстави зміни або припинення дії цього дозволу викладені у Водному кодексі України. Ними є: відсутність потреби у спеціальному водокористуванні; закінчення строку спеціального водокористування; ліквідація підприємств, установ чи організацій; передача водогосподарських споруд іншим водокористувачам; визнання водного об'єкта таким, що має особливе державне значення, наукову, культурну чи лікувальну цінність; порушення умов спеціального водокористування та охорони вод; виникнення необхідності першочергового задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення; систематичне невнесення збору в строки, визначені законодавством та ін.

У випадку із порядком видачі та анулювання названого дозволу відсутні більшість проблем, про які йшла мова при аналізі процедури отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне

повітря. Здебільшого, така ситуація скалася через те, що строк видачі та підстави припинення дії такого дозволу викладені у Водному кодексі, а не у постанові Кабінету Міністрів України. Єдина неузгодженість стосується порядку припинення дії дозволу на спеціальне водокористування з підстави порушення умов спеціального водокористування та охорони вод. Відповідно до положень Водного кодексу, за такої підстави дія дозволу припиняється на вимогу органу, який його видав, однак не вказано, ким саме припиняється. Натомість у Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» припинення дії дозволу з такої підстави відбувається за рішенням суду. Відтак, пропонуємо доповнити п. 4 ч. 1 ст. 56 Водного кодексу України положенням про те, що саме суд уповноважений приймати рішення про анулювання дозволу із зазначених підстав.

Чинним законодавством, яке спрямоване на регулювання екологічної безпеки в цілому, та у сфері сільськогосподарського виробництва зокрема, встановлено необхідність отримання дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами для суб'єктів господарювання, діяльність яких призводить виключно до утворення відходів, для яких показник загального утворення відходів (далі – Пзув) перевищує 1000. Суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами, діяльність яких призводить виключно до утворення відходів, для яких Пзув від 50 до 1000, зобов'язані щороку подавати декларацію про відходи за формою та у порядку, встановленими Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до статей 20, 20-1 Закону України «Про відходи» дозволи на здійснення операцій у сфері поводження з відходами терміном на три роки видають місцеві державні адміністрації, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а також орган виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища. Розробка порядку надання таких дозволів та форми декларації про відходи та порядку її подання покладена на Кабінет Міністрів України.

Станом на березень 2017 року затверджено лише порядок подання декларації про відходи та її форму (постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 118) [236]. Це спричинює ситуацію, за якої дозволи на здійснення операцій у сфері поводження з відходами суб'єктам господарської діяльності, чия діяльність призводить виключно до

утворення відходів, для яких Пзув перевищує 1000, не видаються. Відтак, така діяльність у сфері поводження з відходами з 26 квітня 2014 року фактично здійснюється без отримання дозвільних документів, поза правовим регулюванням і без контролю з боку держави, що, на нашу думку, не сприяє забезпеченню екологічної безпеки на належному рівні.

Крім цього, з метою виконання вимог статті 4 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», відповідно до якої виключно законами, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру, встановлюються платність або безоплатність видачі (переоформлення, видачі дубліката, анулювання) документа дозвільного характеру; строк видачі або надання письмового повідомлення про відмову у видачі документа дозвільного характеру; а також вичерпний перелік підстав для відмови у видачі, переоформлення, видачі дубліката, анулювання документа дозвільного характеру, вважаємо за доцільне доповнити Закон України «Про відходи» відповідними положеннями.

Декларація про відходи подається один раз на рік одночасно в паперовій та електронній формі до центру надання адміністративних послуг, який передає її відповідно до органу виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища, обласної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, або через електронну систему здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами. Дозвільний орган протягом п'яти робочих днів з дня отримання декларації розглядає та здійснює її реєстрацію або оформляє письмове повідомлення із вичерпним переліком зауважень щодо необхідності виправлення/уточнення наданих відомостей, яке передає до центру надання адміністративних послуг, для передачі суб'єкту господарювання. У декларації про відходи вказуються показники обсягів утворення відходів за класами небезпечності за звітний рік та прогнозовані обсяги їх утворення, назви та коди відходів, інформація щодо передачі відходів іншому власнику.

На виконання п. 3 Порядку подання декларації про відходи 18 травня 2016 року Мінприроди затвердило Порядок функціонування електронної системи здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами [237].

До 9 травня 2016 року (набрання чинності Законом України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною») поводження з відходами тваринного походження було врегульовано Законом України «Про відходи». Відтак, на здійснення операцій з відходами тваринного походження необхідним було отримання спеціального дозволу. Тепер же, на оброблення побічних продуктів тваринного походження необхідним є отримання експлуатаційного дозволу, порядок отримання якого буде проаналізовано нижче.

Також варто відзначити, що 22 лютого 2017 року до Верховної Ради України було внесено законопроект, яким пропонується не поширювати дію Закону України «Про відходи» на жом та патоку некондиційну, як виробничо-технологічні відходи цукрового виробництва, а також макуху, шрот, концентрати фосфатидні, фуз олійний, соапсток, деодистилат, кислоти жирні соапстоків світлих олій та модифікованих жирів, як виробничо-технологічні відходи олійно-жирового виробництва [238]. У пояснювальній записці до названого законопроекту звертається увага на те, що ці продукти використовуються в подальших виробничих процесах, а також як продукція для подальшої реалізації, а відповідно де факто не є відходами [239].

Крім цього, звертаємо увагу на те, що в Законі України «Про відходи» збережено норму відносно необхідності погодження місць розміщення об'єктів поводження з відходами (крім небезпечних відходів) з обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями. За усіма ознаками це погодження, на нашу думку, можна віднести до документів дозвільного характеру і поширити на нього централізоване правове регулювання. Адже наразі склалася ситуація, за якої обласні ради самостійно визначають порядок та строки видачі такого погодження. При цьому, строки варіюються від 10 [240] до 90 днів [241], перелік документів, необхідних для отримання погодження, також суттєво різняться.

З огляду на викладене пропонуємо більш детально в Законі України «Про відходи» визначити порядок отримання такого погодження, а також доповнити ним Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності.

Законом України «Про пестициди і агрохімікати» для провадження

діяльності, пов'язаної із транспортуванням, зберіганням, застосуванням пестицидів і агрохімікатів та торгівлею ними передбачено необхідність отримання допуску (посвідчення) на право роботи з пестицидами і агрохімікатами, який видається на підставі названого закону та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку одержання допуску (посвідчення) на право роботи, пов'язаної з транспортуванням, зберіганням, застосуванням та торгівлею пестицидами і агрохімікатами» [242]. Відповідно до вказаних актів підставою для видачі такого допуску є посвідчення про проходження спеціальної підготовки з питань безпечного виконання роботи з пестицидами і агрохімікатами та медична книжка з висновком медичної комісії про відсутність протипоказань за станом здоров'я. Підстави вилучення названого посвідчення, з незрозумілих причин, на нормативному рівні залишилися невизначеними.

Відповідно до названих нормативних актів такий допуск видається державними фітосанітарними інспекціями. Однак, у зв'язку з реформуванням Держветфітослужби, вважаємо за доцільне визначити, який саме орган уповноважений сьогодні видавати такі допуски. Вочевидь, ним має стати територіальний орган Держпродспоживслужби України.

Допуск на право роботи з пестицидами і агрохімікатами, на нашу думку, відповідає усім ознакам, встановленим Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» для документа дозвільного характеру. У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне внести зміни до Переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, включивши до нього названий допуск (посвідчення). Після цього на нього поширять свою дію норми відносно того, в актах якої юридичної сили повинні бути визначені окремі питання, пов'язані з наданням та вилученням такого допуску, що, в свою чергу, призведе до необхідності внесення змін як до Закону України «Про пестициди і агрохімікати», так і до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку одержання допуску (посвідчення) на право роботи, пов'язаної з транспортуванням, зберіганням, застосуванням та торгівлею пестицидами і агрохімікатами».

Важливу групу дозволів, спрямованих на забезпечення екологічної

безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, до квітня 2014 року складали й дозволи у галузі поводження з об'єктами підвищеної небезпеки, тобто об'єктами, на яких використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Відповідно до законодавства, яке діяло до квітня 2014 року, у досліджуваній сфері необхідним було отримання наступних дозволів: згода на розміщення об'єкта підвищеної небезпеки на території села, селища, міста; дозвіл на будівництво і (або) реконструкцію об'єктів підвищеної небезпеки; дозвіл на експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки. З 26 квітня 2014 року Законом України № 1193 необхідність отримання названих дозволів була скасована. Вказано лише, що будівництво (реконструкція) об'єктів підвищеної небезпеки здійснюється суб'єктами господарювання відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Ним визначено, що до проектної документації на будівництво об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку додаються результати оцінки впливу на стан навколишнього природного середовища (матеріали оцінки та звіти про оцінку і громадське обговорення).

Відтак, спеціальні дозвільні документи для будівництва об'єкта підвищеної небезпеки сьогодні не потрібні. Проектування і будівництво таких об'єктів здійснюється на загальних засадах в залежності від категорії складності, до якої віднесено відповідний об'єкт.

Окрему групу дозвільних документів у досліджуваній нами сфері складають експлуатаційні дозволи.

Так, Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» вказано, що експлуатаційний дозвіл повинні отримувати оператори ринку, що провадять діяльність, пов'язану з виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження. Зазначений обов'язок не поширюється на операторів ринку, які провадять діяльність, пов'язану з первинним виробництвом та/або транспортуванням, та/або зберіганням, та/або

продажем харчових продуктів, які не потребують дотримання температурного режиму і можуть зберігатися при температурі вище 10°C, залишаючись придатними для споживання людиною. Також цей обов'язок не поширюється: а) на заклади громадського харчування; б) на потужності, які здійснюють виробництво харчових продуктів, інгредієнтами яких є виключно продукти рослинного походження та/або перероблені продукти тваринного походження; в) на заклади роздрібної торгівлі, обсяги продажів окремих харчових продуктів якими не перевищують обсягів, затверджених відповідною постановою Кабінету Міністрів України з урахуванням кращих міжнародних та європейських практик, а також документів відповідних міжнародних організацій. У разі відсутності зазначеної постанови ця норма поширюється на всі заклади роздрібної торгівлі.

Так, зокрема, забороняється здійснювати забій свійських копитних тварин, диких ссавців, вирощених на фермі, відмінних від зайцеподібних, а також забій свійської птиці та кролів не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл. Це не стосується забою зазначених тварин в обсягах, що не перевищують трьох голів свійських парнокопитних тварин та інших копитних тварин та/або п'яти голів свійської птиці, кролів на день. А з 1 січня 2025 року продукти, отримані в результаті забою не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл, можуть використовуватися виключно для власного споживання або реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачу в межах 50 кілометрів від місця забою або в області, в якій він здійснений.

Відповідно до названого закону та Порядку видачі експлуатаційного дозволу [243] такий дозвіл необхідно отримувати на кожен окрему потужність до початку її експлуатації. Повноваження з видачі, тимчасового припинення, анулювання та поновлення дії експлуатаційних дозволів покладено на уповноважених осіб територіальних органів Держпродспоживслужби.

За видачу експлуатаційного дозволу справляється плата. Переоформлення, видача дублікату експлуатаційного дозволу здійснюються безоплатно. Розмір плати (адміністративний збір) за надання адміністративної послуги з видачі або поновлення дії експлуатаційного дозволу становить 0,17 мінімальної заробітної плати у

місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому заява подається оператором ринку в центр надання адміністративних послуг до визначення розміру адміністративного збору законом.

Для отримання експлуатаційного дозволу суб'єкт господарювання подає заяву та перелік харчових продуктів, що планується виробляти або зберігати. Строк видачі експлуатаційного дозволу оператору ринку становить 30 календарних днів з дня отримання компетентним органом всіх документів. Рішення про видачу або відмову у видачі експлуатаційного дозволу приймається територіальним органом Держпродспоживслужби на підставі результатів огляду заявлених потужностей щодо їх відповідності вимогам законодавству про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. Експлуатаційний дозвіл є безстроковим.

Підставами для відмови у видачі експлуатаційного дозволу є:

1) неподання документів, передбачених Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;

2) недостовірність відомостей, зазначених у поданих документах;

3) невідповідність заявлених потужностей вимогам вищезазваного закону;

4) у разі, якщо потужністю є агропродовольчий ринок, – оператором ринку не створено умов для належної роботи лабораторії (не виділено у користування службових приміщень, облаштованих опаленням, електрикою, вентиляцією, водопроводом з гарячою і холодною водою, каналізацією).

Анулювання експлуатаційного дозволу, його переоформлення, видача дубліката здійснюються з підстав, у порядку та строки, що встановлені законодавством про дозвільну систему у сфері господарської діяльності.

Якщо оператор ринку не виконує у технічно можливий термін вимоги розпорядження або іншого розпорядчого документа про тимчасове припинення функціонування потужності або частини потужності та/або тимчасову заборону обігу об'єктів санітарних заходів, що пов'язані з такими порушеннями, посадова особа територіального органу Держпродспоживслужби виносить постанову про тимчасове припинення

дії експлуатаційного дозволу.

Оператор ринку, дію експлуатаційного дозволу якого тимчасово припинено, не має права здійснювати виробництво, реалізацію та/або обіг харчових продуктів на таких потужностях. Оператор ринку, дію експлуатаційного дозволу на потужності якого тимчасово припинено, може подати заяву компетентному органу на поновлення дії експлуатаційного дозволу після усунення причин, що стали підставою для такого припинення.

Оператори ринку, які провадять діяльність, що не вимагає отримання експлуатаційного дозволу, зобов'язані зареєструвати потужності, які використовуються на будь-якій стадії виробництва та/або обігу харчових продуктів.

Варто відзначити, що положення про порядок видачі експлуатаційного дозволу практично дослівно дублює положення Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». На нашу думку, таке дублювання є недоцільним. Вважаємо, що у постанові КМУ варто було б визначити моменти, які не врегульовані законом, а з решти питань зробити посилання на вказаний закон. Це сприятиме недопущенню в майбутньому колізій у правовому регулюванні порядку видачі експлуатаційного дозволу (у випадку внесення змін до одного з названих нормативних актів).

При цьому, позитивним видається звернення до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» в контексті підстав, порядку та строків анулювання, переоформлення та видачі дубліката експлуатаційного дозволу. На нашу думку, це сприяє формуванню єдиного підходу у сфері дозвільної діяльності.

Законом України «Про ветеринарну медицину» визначено, що здійснення діяльності з виробництва та обігу без отримання експлуатаційного дозволу відповідного державного органу ветеринарної медицини забороняється на: 1) потужностях (об'єктах) з переробки неїстівних продуктів тваринного походження; 2) потужностях (об'єктах) з виробництва, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів. Надання експлуатаційного дозволу спрямоване на забезпечення стабільної епізоотичної ситуації в Україні, виробництва і обігу безпечних неїстівних продуктів тваринного походження, кормових добавок,

преміксів та кормів.

Експлуатаційний дозвіл видається на підставі Закону України «Про ветеринарну медицину» та постанови Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 978, якою затверджено порядок видачі такого дозволу [244]. Дозвіл видається безоплатно строком на один рік.

Для отримання дозволу суб'єкт господарювання зобов'язаний подати до відповідного державного органу ветеринарної медицини заяву на отримання такого дозволу, що супроводжується необхідною інформацією, якщо проведене на місці інспектування підтверджує відповідність потужностей (об'єктів) ветеринарно-санітарним заходам, технічним регламентам та положенням названого закону. До переліку документів для отримання експлуатаційного дозволу також можуть включатися проектні вимоги і вимоги щодо будівництва, наявності кваліфікованого персоналу, тривалості застосування системи контролю безпечності та якості.

Законом України «Про ветеринарну медицину» визначено, що якщо під час державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду виявиться, що потужності (об'єкти), на які видано експлуатаційний дозвіл, порушують відповідні ветеринарно-санітарні заходи або технічні регламенти, державний інспектор ветеринарної медицини видає письмовий припис про усунення порушення. Якщо вагомість цього порушення створює безпосередню загрозу здоров'ю тварин, державний інспектор ветеринарної медицини видає припис про негайне усунення цього порушення або заборону використання відповідного обладнання та подає звіт разом з необхідними матеріалами і документами відповідному головному державному інспектору ветеринарної медицини або його заступнику. Відповідний головний державний інспектор ветеринарної медицини, який отримав звіт державного інспектора ветеринарної медицини про наявність порушень цього закону, може прийняти рішення про призупинення експлуатаційного дозволу на потужність (об'єкт). Призупинення експлуатаційного дозволу застосовується на строк не більше трьох місяців. Якщо протягом строку, встановленого у приписі головного державного інспектора ветеринарної медицини про усунення порушення, або періоду призупинення експлуатаційного дозволу зазначені порушення не усунуто, Департамент скасовує експлуатаційний дозвіл та виключає потужності (об'єкти) з реєстру.

Натомість, у порядку видачі експлуатаційного дозволу вказано, що відмова у видачі, переоформлення, видача дубліката та анулювання експлуатаційного дозволу здійснюються відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Однак при цьому збережено й норму про скасування дозволу головним державним інспектором ветеринарної медицини (п. 16 Порядку).

Відтак, можемо говорити про те, що названими нормативними актами створено колізію. Адже, відповідно до Закону України «Про ветеринарну медицину» рішення про анулювання дозволу з підстав здійснення суб'єктом господарювання дій щодо провадження господарської діяльності, на яку отримано документ дозвільного характеру, з порушенням вимог законодавства, щодо яких дозвільний орган видавав припис про їх усунення із наданням достатнього часу для їх усунення, приймає відповідний орган ветеринарної медицини, а відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» – за рішенням суду за позовом уповноваженого органу ветеринарної медицини.

З метою усунення виявленого недоліку пропонуємо привести у відповідність до вимог чинного законодавства частину 3 статті 52 Закону України «Про ветеринарну медицину», виклавши її у наступній редакції: «Призупинення експлуатаційного дозволу застосовується на строк не більше трьох місяців. Якщо протягом строку, встановленого у приписі головного державного інспектора ветеринарної медицини про усунення порушення, або періоду призупинення експлуатаційного дозволу зазначені порушення не усунуто, уповноважена особа звертається до адміністративного суду з позовом про застосування заходу реагування у вигляді анулювання документа дозвільного характеру». Крім цього, вважаємо за доцільне скасувати п. 16 Порядку видачі експлуатаційного дозволу.

Варто також відзначити, що у сфері визначення порядку видачі експлуатаційних дозволів для потужностей (об'єктів) з переробки неїстівних продуктів тваринного походження та з виробництва, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів присутній той самий недолік, що й стосовно попередньо розглянутого експлуатаційного дозволу на діяльність, пов'язану з виробництвом

та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження. Так, положення про порядок видачі експлуатаційного дозволу практично дослівно дублює положення Закону України «Про ветеринарну медицину». Як вже було вказано, на нашу думку, таке дублювання є недоцільним. Вважаємо, що у постанові Кабінету Міністрів України варто було б визначити моменти, які не врегульовані законом, а з решти питань зробити посилання на названий закон. Це сприятиме недопущенню в майбутньому колізій у правовому регулюванні порядку видачі експлуатаційного дозволу (у випадку внесення змін до одного з названих нормативних актів).

Важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва відіграє й висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи, який видається щодо продукції, напівфабрикатів, речовин, матеріалів та небезпечних факторів, використання, передача або збут яких може завдати шкоди здоров'ю людей; проектів нормативно-технічної, інструкційно-методичної документації, що стосується здоров'я та середовища життєдіяльності людини тощо.

Державна санітарно-епідеміологічна експертиза полягає у комплексному вивченні документів (проектів, технологічних регламентів, інвестиційних програм тощо), а також діючих об'єктів та пов'язаних з ними небезпечних факторів на відповідність вимогам санітарних норм. Експертиза передбачає: визначення безпеки господарської та іншої діяльності, що прямо чи опосередковано негативно впливає або може вплинути на здоров'я населення; встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам санітарних норм; оцінку повноти та обґрунтованості санітарних і протиепідемічних (профілактичних) заходів; оцінку можливого негативного впливу небезпечних факторів, пов'язаних з діяльністю об'єктів експертизи, визначення ступеня створюваного ними ризику для здоров'я населення.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» державна санітарно-епідеміологічна експертиза проводиться органами державної санітарно-епідеміологічної служби, а в особливо складних випадках – комісіями, що утворюються головним державним санітарним лікарем. При цьому, варто

звернути увагу на те, що з вересня 2014 року Держсанепідслужба України реорганізована, а її повноваження щодо здійснення санітарно-епідеміологічної експертизи передані Держпродспоживслужбі України. Відтак, вважаємо за доцільне внести до названого закону відповідні зміни, які усунуть неузгодженість в частині органів, уповноважених на проведення такої експертизи.

Порядок проведення санітарно-епідеміологічної експертизи органами Держпродспоживслужби наразі перебуває на етапі розробки, а експертиза проводиться на підставі наказу МОЗ від 9 жовтня 2000 року № 247 Про затвердження Тимчасового порядку проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи [245] в частині, яка не суперечить чинному законодавству.

Для проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи заявник подає до Держпродспоживслужби або її територіальних підрозділів заяву, матеріали, документи, зразки, які потрібні для проведення експертизи та визначені додатками до названого порядку. Крім цього, названим вище тимчасовим порядком визначено, що у випадку, якщо склад, характер, властивості об'єкта експертизи потребують додаткового аналізу, то уповноважені суб'єкти державної санітарно-епідеміологічної експертизи можуть вимагати від заявника інші документи та матеріали, що містять інформацію про прямий або опосередкований вплив об'єкта експертизи на здоров'я населення чи його санітарне та епідемічне благополуччя в обсязі, необхідному для проведення обґрунтованої державної санітарно-епідеміологічної експертизи, і які повинні бути проаналізовані в ході експертизи. Водночас відзначимо, що вимога подачі додаткових, чітко не встановлених порядком документів і матеріалів, на нашу думку, є грубим порушенням норм Закону України «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності», адже ним встановлено, що виключно законами визначається вичерпний перелік документів і матеріалів, необхідних для отримання документа дозвільного характеру.

Висновки державної санітарно-епідеміологічної експертизи визнаються недійсними у наступних випадках: - у зв'язку із закінченням терміну дії; - за результатами повторної державної санітарно-епідеміологічної експертизи об'єкта, що визнає недійсними попередні

результати.

Висновок експертизи є чинним протягом терміну дії нормативного документа, прийнятого в установленому порядку на відповідний об'єкт експертизи (продукцію). Для продукції імпортного виробництва, на яку відсутні нормативні документи, висновок видається строком на п'ять років.

З метою створення умов для належної реалізації Держпродспоживслужбою покладених на неї у цій сфері повноважень 22 липня 2016 року Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження № 564 «Про уповноваження Голови Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на затвердження та підписання окремих видів документів» [246], згідно з яким Голову Держпродспоживслужби уповноважено затверджувати передбачені законодавством документи, повноваження щодо затвердження та підписання яких належить до компетенції головного державного санітарного лікаря України, зокрема висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Процедура проведення експертизи врегульована також наказами Держпродспоживслужби від 3 серпня 2016 року № 230 [247] та від 23 грудня 2016 року № 517 [248], якими затверджено відповідно інформаційну та технологічну картки адміністративної послуги «видача висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи». Водночас, зазначені інформаційна та технологічна картки містять у собі неузгодженість відносно строків надання аналізованої адміністративної послуги. Так, інформаційною карткою встановлено 10-денний строк, а технологічною карткою та порядком, затвердженим МОЗ України, – 30-денний строк видачі висновку такої експертизи.

Таким чином, з огляду на значну кількість недоліків і прогалин у правовому регулюванні порядку отримання висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи, на нашу думку, найбільш ефективним буде якнайшвидше розроблення і затвердження відповідного порядку, який відповідатиме усім вимогам чинного законодавства. А з огляду на те, що частина питань повинна бути врегульована виключно на рівні закону – пропонуємо внести відповідні зміни і доповнення й до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного

благополуччя населення».

Підсумовуючи вищевикладене, всю сукупність дозвільних документів, необхідних для здійснення еколого-безпечного сільськогосподарського виробництва в Україні, на нашу думку, умовно можна поділити на наступні групи:

1) у сфері спеціального використання природних ресурсів (дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами; дозвіл на спеціальне водокористування);

2) у сфері поводження з небезпечними та потенційно небезпечними речовинами і організмами (дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, погодження місць розміщення об'єктів поводження з відходами (крім небезпечних відходів); допуск на право роботи з пестицидами і агрохімікатами);

3) у сфері виробництва і обігу об'єктів, які можуть завдати шкоди здоров'ю людей (висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо продукції, напівфабрикатів, речовин, матеріалів та небезпечних факторів, використання, передача або збут яких може завдати шкоди здоров'ю людей);

4) експлуатаційні дозволи (для потужностей (об'єктів): з переробки неїстівних продуктів тваринного походження; з виробництва, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів; з провадження діяльності, пов'язаної з виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження).

Отже, дозвільна функція виконує важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, забезпечуючи, в якості умови, необхідної для використання природних ресурсів або поводження з окремими речовинами, виконання сільськогосподарськими виробниками ряду заходів, спрямованих на непогіршення стану навколишнього середовища та збереження здоров'я людей. Втім, незважаючи на досить детальне правове регулювання окремих аспектів та стрімкий розвиток нормативної бази, у цій галузі все ще наявні істотні недоліки, усунення яких сьогодні є вкрай важливим та необхідним.

2.4. Контрольно-наглядова функція регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні

Однією з важливих функцій регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні є контрольно-наглядова.

Варто відмітити, що поняття контролю і нагляду в науці та практиці на сьогодні остаточно не розмежовані. Так, Авер'янов В.Б. зазначав, що нагляд слід розглядати як окремий вид (форму) контролю, застосування якого при виявленні порушень може супроводжуватися заходами впливу державно-владного характеру. Науковець наводив наступні особливості нагляду у порівнянні до контролю: нагляд здійснюється державними органами щодо об'єктів, які їм організаційно не підпорядковані, тоді як контроль стосується організаційно підпорядкованих суб'єктів (хоча в окремих випадках він здійснюється і щодо непідпорядкованих об'єктів); у процесі нагляду застосовуються заходи адміністративного впливу, тоді як за результатами контролю можуть застосовуватися і дисциплінарні заходи; адміністративний нагляд здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами спеціальних норм і правил, тоді як контроль – за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи окремими її аспектами [153, с. 349].

Кармолицький А.О., підтримуючи наведену позицію, вказує, що нагляд та перевірка виконання є різновидами контролю. На його думку, сутність і значення контролю полягають у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта, отриманні об'єктивної та достовірної інформації про стан законності і дисципліни, вжитті заходів по запобіганню та усуненню порушень законності і дисципліни та у виявленні причин і умов, які сприяють правопорушенням [249, с. 309]. Дослідник зазначає, що нагляд, в залежності від суб'єктів, які його здійснюють, поділяється на два види: перший пов'язаний з діяльністю органів прокуратури по нагляду за дотриманням законів у сфері управління (загальний нагляд), другий становить собою адміністративний нагляд, який полягає у спостереженні уповноваженими на те державними органами та посадовими особами за виконанням діючих у сфері управління спеціальних норм і загальнообов'язкових правил, закріплених у законах та підзаконних

актах [249, с. 310].

Принципово іншої точки зору з цього питання притримувався Гаращук В.М. [250, с. 4]. На його думку, наглядові функції притаманні лише одному державному органу – прокуратурі. Всі інші форми діяльності щодо відслідковування процесів, які зараз відбуваються в суспільстві, а також спеціалізовані структури, на які покладені такі завдання, як би вони або їх діяльність не називалась, здійснюють не нагляд, а контроль. Дослідник вказує, що контроль як форма державної діяльності відрізняється від нагляду тим, що він повсякденний та безперервний (в основному це стосується відомчого контролю), здійснюється як органами законодавчої та виконавчої влади, судами, так і чисельними спеціально створеними для цього контролюючими органами. Прокуратура ж виконує свої наглядові функції по відношенню до не підпорядкованих їй органів державного управління та інших об'єктів. Головне, на думку автора, що відрізняє контроль від нагляду – це те, що контролюючий орган, на відміну від органу нагляду, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного суб'єкта, а також самостійно притягати винних до юридичної відповідальності [250, с. 13-14].

На підставі викладеного, можемо зробити висновок про те, що в науці сьогодні склалися два підходи до розуміння поняття «нагляд»: широкий та вузький. За широкого до його змісту включають як прокурорський, так і адміністративний нагляд, в той час, як прибічники вузького тлумачення, існування адміністративного нагляду заперечують.

Також варто відзначити, що зі вступом в силу 15 липня 2015 року Закону України «Про прокуратуру» [251], а 30 вересня 2016 року – Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [252] – прокуратура в Україні позбавлена функції загального нагляду. На неї покладені наступні функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Відтак, фактично,

прокурорський нагляд у сфері забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища не здійснюється.

У законодавстві України здебільшого прослідковується тенденція до сприйняття широкого розуміння поняття «нагляд». Так, у більшості положень, які визначають компетенцію державних органів (наприклад, положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, про Державну екологічну інспекцію України, про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру), досліджувана група повноважень звучить як «здійснення державного нагляду (контролю)».

Зважаючи на це, та розглядаючи нагляд у його широкому значенні, погоджуємось із висловленою в юридичній літературі позицією про те, що органів чистого адміністративного нагляду не існує, адже в практичній діяльності завжди спостерігається поєднання елементів зовнішнього і внутрішнього контролю та нагляду [251, с. 28; 254, с. 295]. Таким чином, діяльність відповідних державних органів носить характер контрольно-наглядової, яку розуміють як сукупність правових, організаційних та інформаційних заходів, що здійснюються органами державної влади у межах передбачених Конституцією і законами України повноважень, і має на меті забезпечення перевірки відповідності дій суб'єктів та об'єктів правового регулювання чинному законодавству, сприяння утвердженню законності та правопорядку.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» завдання контролю в галузі охорони довкілля полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форми власності і підпорядкування, а також громадянами. Залежно від суб'єкта, який уповноважений виконувати функції контролю, та сфери його діяльності, екологічний контроль поділяється на: державний, громадський і виробничий.

Державний контроль і нагляд у галузі регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні здійснюють: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Президент України; Кабінет Міністрів України;

місцеві державні адміністрації; Держекоінспекція України; Держпродспоживслужба України, Держгеокадастр України та Держархбудінспекція України.

Самоврядний контроль входить до кола повноважень сільських, селищних та міських рад, які реалізують вказані функції через виконавчі комітети, а також постійні комісії, що створюються для контролю за виконанням рішень ради та її виконавчого комітету. До їх повноважень у цій сфері належить здійснення контролю за додержанням земельного та природоохоронного законодавства, а також за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами. Проте, як зазначає Лебідь В.І., місцеві ради не реалізують належним чином свої повноваження у цій сфері, що виявляється, зокрема, у відсутності практики обмеження чи тимчасової заборони (зупинення) використання земель громадянами України у разі порушення ними вимог земельного законодавства (в тому числі, щодо рекультивації земель) [255, с. 31-31].

Важливе місце в системі контролю за додержанням вимог екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні займає *громадський контроль*. Як слушно зазначає Гарашук В.М. [250, с. 18], на відміну від контролю державних спеціалізованих органів, він найчастіше проводиться в опосередкованій формі, коли контролююча структура через певні компетентні державні органи впливає на стан справ у тій або іншій сфері. Названий вид контролю реалізується шляхом участі громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень, громадських слуханнях за результатами оцінки впливу запланованої діяльності на навколишнє середовище, через витребування екологічної інформації та діяльність громадських інспекторів.

Федоровська О.Б. громадський екологічний контроль пропонує розуміти у широкому (контроль за додержанням екологічного законодавства з боку різних ланок громадянського суспільства, в першу чергу громадських природоохоронних організацій, окремих громадян та їх цільових груп) і вузькому (контроль, що здійснюється громадськими інспекторами в галузі охорони довкілля відповідно до вимог нормативно-правових актів, які регулюють їх статус) значеннях [256, с. 6]. Враховуючи викладене, для цілей нашої роботи вважаємо за доцільне розглядати громадський екологічний контроль саме у його вузькому

значенні.

В частині здійснення контролю за додержанням вимог екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні громадські інспектори виконують наступні повноваження: беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства у відповідній сфері, проводять перевірки, складають протоколи про порушення законодавства і подають їх органам державного контролю та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності, а також надають допомогу органам державного контролю в діяльності по запобіганню екологічним правопорушенням. Законодавством передбачена участь громадських інспекторів при здійсненні контролю за додержанням вимог законодавства у сферах охорони довкілля й архітектурно-будівельного контролю.

У зв'язку із невизначеністю правового статусу та кола повноважень громадських контролюючих органів, у літературі [250, с. 19] висловлюється позиція щодо доцільності розроблення проекту закону про громадський контроль, у якому пропонується закріпити напрямки діяльності громадських контролюючих утворень, принципи та правила здійснення такого контролю, його юридичного оформлення, взаємодії громадськості з правоохоронними органами та спеціалізованими контролюючими структурами, механізм відповідальності державних структур та їх посадових осіб за невиконання або неякісне чи несвоєчасне виконання законних вимог громадськості тощо.

Варто відзначити, що станом на березень 2017 року у Верховній раді України не зареєстровано жодного законопроекту з цього питання. У травні 2015 року був поданий законопроект № 2737-1, проте вже в березні 2016 року його було відхилено як такий, що містить значну кількість недоліків.

На нашу думку, у проекті закону про громадський контроль повинен бути чітко закріплений правовий статус громадського інспектора, підстави його призначення та зняття з посади, порядок проведення перевірок та взаємодії з відповідними державними органами, особливості фінансування його діяльності та юридичної відповідальності за порушення ним вимог чинного законодавства України.

Невід'ємною складовою управління в галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні є й *виробничий (внутрішній) контроль*. Його роль і значення обумовлені тим, що нормативні вимоги у досліджуваній галузі адресовані, переважно, суб'єктам господарювання і лише запровадивши його, такі суб'єкти зможуть досягти належного виконання законодавства всіма своїми підрозділами, а, відповідно, й забезпечити необхідний рівень екологічної безпеки. Названий вид контролю проводиться з власної ініціативи суб'єкта господарювання та здійснюється за: а) виконанням заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища; б) дотриманням нормативів гранично допустимих шкідливих впливів на довкілля, вимог дозволів та ліцензій, встановлених для підприємства; в) виконанням правових вимог у сфері поводження з певними речовинами та здійснення окремих видів діяльності; г) виконанням інших вимог екологічної безпеки.

Нажаль, на сьогодні внутрішній контроль у сільськогосподарському секторі лише запроваджується. Добровільний внутрішній контроль здійснюється на лічених виробництвах, що пояснюється, як правило, скрутним матеріальним становищем та небажанням власників створювати додаткові робочі місця для осіб, які б його проводили. Крім того, реалії сьогодення є такими, що економічні інтереси значно переважають над екологічними в усіх сферах економіки, а, відтак, створення контролюючих підрозділів, спрямованих на забезпечення виконання норм екологічного законодавства, часом, навіть, на шкоду економічним інтересам, більшістю підприємців вважається недоцільним.

Законодавством певною мірою вводиться обов'язок суб'єктів господарювання впроваджувати системи внутрішнього контролю у деяких сферах виробництва. Зокрема, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» зобов'язує операторів ринку розробляти, вводити в дію та застосовувати постійно діючі процедури, що засновані на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках, а також забезпечувати належну підготовку з питань застосування постійно діючих процедур, що базуються на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках, осіб, які є відповідальними за ці процедури,

під час виробництва та обігу харчових продуктів. Водночас, ця вимога не поширюється на операторів ринку, що здійснюють первинне виробництво, а також провадять пов'язану з первинним виробництвом діяльність, зокрема транспортування, зберігання та обробку первинної продукції в місці первинного виробництва, за умови, що при цьому не змінюється суттєво стан таких продуктів, а також на транспортування живих тварин, призначених для споживання людиною, транспортування з місця первинного виробництва до потужності продуктів рослинного походження. Тобто, безпосередньо сільгоспвиробників, на жаль, така вимога не стосується.

Зважаючи на викладене, на нашу думку, розвиток такої форми контролю повинен активно стимулюватися державою. Спонукаючи ж виробників до її запровадження можна різноманітними економічними та адміністративними методами, наприклад, надаючи податкові пільги або зменшуючи кількість перевірок з боку державних органів для підприємств, які використовують у себе системи управління якістю. Так, сьогодні держава стимулює до впровадження систем аналізу ризиків та контролю на виробництвах. Відповідно до постанови Головного державного санітарного лікаря України від 30 червня 2010 року № 20 [257] за об'єктами, на яких впроваджено та використовується належним чином система НАССР (з англ. Hazard Analysis and Critical Control Point – система аналізу ризиків і контролю критичних точок) та (або) аналогічні системи забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, кількість планових заходів державного санітарно-епідеміологічного нагляду повинна бути зменшена вдвічі.

Залежно від об'єкта контролю у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва доцільно виділити контроль за додержанням вимог екологічної безпеки у галузі:

- використання земель;
- використання та охорони водних ресурсів;
- охорони атмосферного повітря;
- поводження з пестицидами і агрохімікатами;
- поводження з ГМО;
- застосування антибіотиків та гормонів у якості стимуляторів

росту;

- забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції;
- поводження з відходами сільськогосподарського виробництва.

Контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки при використанні земель у сфері сільськогосподарського виробництва здійснюється на підставі Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», відповідно до якого, до основних принципів здійснення такого контролю віднесено, зокрема, пріоритетність вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів над економічними інтересами.

Статтею 5 названого закону визначено, що державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. Контроль же за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів. Проблеми розмежування повноважень названих органів та пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері були викладені у підрозділі 2.1. монографії.

Державний контроль за використанням та охороною земель в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні здійснюються шляхом проведення перевірок, розгляду звернень юридичних і фізичних осіб, участі у роботі комісій при прийнятті в експлуатацію об'єктів, які споруджуються з метою забезпечення охорони земель, розгляду документації із землеустрою, пов'язаної з використанням та охороною земель, проведення моніторингу ґрунтів та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення.

У зв'язку із тим, що в системі органів, уповноважених на проведення контролю за використанням та охороною земель останнім часом відбулись суттєві зміни, частина нормативних актів у цій сфері залишається не приведеною у відповідність до чинного законодавства.

Так, до 2 квітня 2013 року діяв Порядок планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель [258], який врегульовував проведення перевірок органами Держкомзему та поширював свою дію й на органи Держсільгоспінспекції (як на правонаступників Держземінспекцій). З 2 квітня 2013 року набув чинності Порядок планування та здійснення контрольних заходів з питань перевірки стану дотримання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства [259], яким попередній порядок визнано таким, що втратив чинність.

Порядком 2013 року було визначено, що державний нагляд (контроль) у вказаній сфері здійснюється Держсільгоспінспекцією України та її територіальними органами. Однак, як вже було зазначено, з проведенням чергового етапу адміністративної реформи, відбулись значні зміни в системі центральних органів виконавчої влади. Повноваження Держсільгоспінспекції у галузі державного нагляду (контролю) в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності, родючості ґрунтів передані Держгеокадастру. Названим вище порядком планування та здійснення контрольних заходів заходи державного нагляду (контролю) поділені на планові та позапланові, визначено підстави і порядок їх проведення, а також повноваження державного інспектора на випадок виявлення правопорушень. У серпні 2013 року наказом Мінагрополітики було затверджено Перелік питань для здійснення Державною інспекцією сільського господарства України та її територіальними органами заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання вимог законодавства [260].

Водночас, варто відзначити, що відповідно до наказу Мінагрополітики від 20 січня 2017 року № 24 [261] обидва вищеназвані акти були визнані такими, що втратили чинність.

Державний нагляд за вмістом залишкової кількості пестицидів і агрохімікатів у ґрунтах, на землях населених пунктів, оздоровчого та рекреаційного призначення покладено на Держпродспоживслужбу України. Однак, порядку проведення Держпродспоживслужбою перевірок, спрямованих на здійснення контролю вмісту залишкових кількостей пестицидів, агрохімікатів у ґрунтах, на землях населених

пунктів, оздоровчого та рекреаційного призначення затверджено не було. Відтак, Держпродспоживслужбі з метою належної реалізації покладеної на неї контрольної функції в названій сфері, на нашу думку, слід розробити такий порядок та затвердити перелік питань для здійснення контролю в цій галузі.

Контроль за здійсненням заходів щодо запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами покладено й на Держекоінспекцію України, яка проводить його на підставі Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства [262]. Відповідно до названого акту об'єктами такої перевірки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні є підприємства, цехи, виробничі майданчики, обладнання, установки, території тощо, які експлуатуються суб'єктами господарювання, в тому числі, споруди та інші об'єкти, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище. Наказом Мінприроди України від 2 жовтня 2012 року № 483 затверджена уніфікована форма Акту перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами [263], яка містить перелік питань, що підлягають перевірці. Зокрема, у галузі використання земельних ресурсів перевіряється чи здійснюються заходи щодо запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами; чи додержуються екологічні нормативи при використанні та охороні земель та ін.

Періодичність здійснення цих перевірок визначається відповідно до Критеріїв, розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) [264], із урахуванням екологічної ситуації в районі розташування об'єкта перевірки, ступеня і характеру його впливу на навколишнє природне середовище. На підставі названих критеріїв за ступенем ризику для навколишнього природного середовища господарську діяльність поділяють на діяльність з високим, середнім та незначним ступенем ризику. Планові перевірки на таких об'єктах можуть проводитись

відповідно не частіше одного разу на рік, два чи три.

Контроль за додержанням вимог екологічної безпеки в галузі використання водних ресурсів у процесі сільськогосподарського виробництва уповноважені проводити Держекоінспекція України (контроль за здійсненням водокористувачами заходів із запобігання забрудненню водних об'єктів стічними (дошовими, сніговими) водами, що відводяться з їх території, а також якістю та кількістю скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднюючих речовин), Держпродспоживслужба України (контроль за вмістом залишкових кількостей пестицидів, агрохімікатів у водних об'єктах) та місцеві державні адміністрації.

Держекоінспекція реалізує свої повноваження у цій сфері на підставі Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства. Порядок же проведення вказаного виду контролю Держпродспоживслужбою наразі не розроблений.

Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [265] орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю). Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності. Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду, а також переліки питань для здійснення планових заходів, які затверджуються його наказом. У межах переліку питань кожен орган державного нагляду (контролю) залежно від цілей заходу має визначити ті питання, щодо яких буде здійснюватися державний нагляд (контроль).

На підставі викладеного, на нашу думку, Держпродспоживслужбі необхідно розробити та затвердити критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності у сфері поводження з пестицидами і агрохімікатами, а також перелік питань для здійснення

планових заходів державного контролю у цій сфері. Адже без цього фактично унеможлиблюється проведення державного контролю за використанням пестицидів і агрохімікатів та рівнем їх впливу на навколишнє природне середовище.

Контроль у сфері охорони атмосферного повітря в галузі сільськогосподарського виробництва здійснюється Держекоінспекцією України (за наявністю та додержанням дозволів на викиди забруднюючих речовин, за забезпеченням безперебійної ефективної роботи і підтримання у справному стані споруд, устаткування та апаратури для очищення викидів забруднюючих речовин) та Держпродспоживслужбою України (за рівнем забруднення атмосферного повітря як фактору середовища життєдіяльності людини, що може мати шкідливий вплив на здоров'я населення, а також в частині експлуатації та технічного стану машин).

Держекоінспекція виконує свої повноваження у цій сфері на підставі Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства.

Держпродспоживслужба України контроль за санітарним станом повітря та його впливом на життя і здоров'я людей здійснює в межах державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, порядок проведення якого визначається Положенням про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні [266]. Такий нагляд може бути запобіжним та поточним. Запобіжний реалізується через діяльність, спрямовану на реалізацію основних функцій державного управління в сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, метою яких є створення необхідних умов для забезпечення екологічної безпеки, в тому числі, в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні. Поточний державний санітарно-епідеміологічний нагляд здійснюється шляхом обстеження та перевірки об'єктів нагляду на предмет дотримання і реалізації вимог безпеки для життя і здоров'я людини. При цьому звертаємо увагу на те, що норми цього положення в частині уповноважених органів не відповідають чинному законодавству та, у зв'язку із цим, потребують внесення змін.

Державний санітарно-епідемічний нагляд проводиться за додержанням санітарних норм і правил. Водночас, як вже зазначалося, в

галузі нормування викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у сфері сільськогосподарського виробництва, в тому числі, з тваринницьких комплексів, вимога контролю рівнів викидів мікрофлори та вірусів відсутня. У зв'язку із тим, що ці речовини можуть нести у собі значну загрозу екологічній безпеці, на нашу думку, їх нормування в сучасних умовах вважаємо надзвичайно актуальним. Відтак, пропонуємо розробити та затвердити допустимі рівні вмісту мікрофлори та вірусів у повітрі зони житлової забудови та в подальшому проводити контроль за їх дотриманням.

Що стосується здійснення Держпродспоживслужбою державного нагляду (контролю) в частині експлуатації та технічного стану машин, то названий орган був наділений цим повноваженням лише 28 грудня 2016 року. Служба проводить перевірку технічного стану і експлуатації машин, які підлягають перевірці на підтвердження відповідності вимогам законодавства та має право забороняти експлуатацію машин та інших технічних засобів для агропромислового комплексу, якщо їх технічний стан не відповідає вимогам нормативних документів щодо показників якості, технологічності та безпечності, охорони праці та охорони навколишнього природного середовища та якщо вони загрожують життю і здоров'ю працівників чи створюють можливість виникнення аварії.

Контроль за додержанням вимог екологічної безпеки при поводженні з пестицидами і агрохімікатами в сфері сільськогосподарського виробництва здійснюється на підставі Закону України «Про пестициди і агрохімікати», відповідно до якого повноваженнями контролю у цій галузі наділені:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів (здійснення державного контролю за поводженням з пестицидами і агрохімікатами);

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику (здійснення державного контролю за вмістом залишкових кількостей пестицидів, агрохімікатів та важких металів у поверхневих водах, призначених для сільськогосподарських потреб, ґрунті на землях

сільськогосподарського призначення, кормах, а також у сільськогосподарській продукції та сировині);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (здійснення державного нагляду за додержанням підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами державних санітарних норм і правил, гігієнічних нормативів і регламентів безпечного виробництва, транспортування, зберігання, застосування пестицидів і агрохімікатів, за вмістом залишкової кількості пестицидів і агрохімікатів у харчових продуктах та продовольчій сировині, водних об'єктах, ґрунтах, на землях населених пунктів, оздоровчого та рекреаційного призначення, у повітрі робочої зони).

Варто відзначити, що наразі повноваження двох останніх органів об'єднані в межах компетенції Держпродспоживслужби України.

Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки при поводженні з ГМО у сфері сільськогосподарського виробництва покладено на:

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритій системі);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно людини під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритій системі);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі

(здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин і тварин під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритих системах на підприємствах, в установах і організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності).

Значний обсяг повноважень у вказаній галузі покладено на Держпродспоживслужбу України. Так, вона: а) організовує та здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності; б) здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно людини під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритій системі; в) здійснює державну санітарно-епідеміологічну експертизу ГМО, які використовуються у відкритих системах, для обґрунтування висновку щодо їх біологічної і генетичної безпеки стосовно людини з метою їх державної реєстрації; г) проводить та уповноважує акредитовані лабораторії на проведення моніторингу кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, отриманих з використанням ГМО, за критерієм наявності в них зареєстрованих ГМО джерел.

Відповідно до вищезазначеного закону, з метою здійснення державного контролю за обігом ГМО та продукції, що отримана з використанням ГМО, центральні органи виконавчої влади, відповідальні за його виконання, створюють за відповідними напрямками мережу випробувальних лабораторій із визначення вмісту ГМО у продукції. Загальні засади та основні завдання мережі випробувальних лабораторій з визначення вмісту генетично модифікованих організмів у продукції визначені на рівні Положення про мережу випробувальних лабораторій з визначення вмісту генетично модифікованих організмів у продукції [267]. Основним завданням випробувальних лабораторій, які входять до мережі випробувальних лабораторій, є визначення шляхом проведення необхідних випробувань та досліджень вмісту ГМО та/або продуктів їх

переробки у продукції, зокрема зерні, насінні сільськогосподарських культур, плодоовочевій продукції, виноматеріалах, тютюні, садивному матеріалі, харчових продуктах, кормах, кормових добавках, косметичних засобах, лікарських засобах та ветеринарних препаратах, а також інших видах продукції, які містять генетично модифіковані організми та/або отримані з їх використанням.

Науково-методична координація діяльності мережі випробувальних лабораторій здійснюється науково-методологічним центром. Положення про науково-методологічний центр з питань випробувань генетично модифікованих організмів затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 701 [268].

Як вже було вказано, для здійснення державного контролю необхідним є визначення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності. Залежно від ступеня ризику визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду, а також переліки питань для здійснення планових заходів. Наказом Мінприроди від 7 лютого 2011 року затверджено Критерії оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище. Проте порядок та періодичність проведення державного контролю, перелік питань, які виносяться для його здійснення досі не затверджено. На нашу думку, це не сприяє забезпеченню екологічної та біологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва.

При цьому, варто відзначити, що наказом МОЗ України від 9 листопада 2010 року № 971 затверджено Перелік харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів [269]. Відповідно до нього, такому контролю підлягає соя, кукурудза, томати, картопля, кабачки, дині, рис, пшениця, рапс тощо.

Не менш важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні відіграє й контроль за застосуванням антибіотиків та гормонів у якості стимуляторів росту в тваринництві. Відповідно до Закону України «Про ветеринарну медицину» контрольні функції у цій сфері здійснював Державний департамент ветеринарної медицини, який є урядовим органом державного управління, що діє у складі центрального органу виконавчої

влади з питань аграрної політики і реалізує державну політику в галузі ветеринарної медицини. Проте, у зв'язку із реорганізацією ряду центральних органів виконавчої влади, на сьогодні ці функції покладено на відповідний підрозділ Держпродспоживслужби України (департамент безпечності харчових продуктів та ветеринарії). Відтак, з метою дотримання вимог Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 7 Закону України «Про ветеринарну медицину», якими змінити назву органу, уповноваженого на здійснення контролю, його статус та компетенцію.

Відповідно до положення про неї, Держпродспоживслужба України у вказаній галузі здійснює державний нагляд (контроль) щодо субстанцій, кормових добавок, преміксів та кормів; розробляє, виконує та/або організовує виконання загальнодержавних програм та/або планів у галузі ветеринарної медицини, у тому числі державного моніторингу залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах.

Державний ветеринарно-санітарний контроль та нагляд за ветеринарними препаратами, субстанціями, кормовими добавками, преміксами та кормами проводиться в межах загального контролю за діяльністю тваринницьких і птахівницьких комплексів (питання якості корму та його складу входить до переліку обов'язкових запитань при проведенні цього виду контролю [270]). Періодичність контрольних заходів визначається на підставі критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду, і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною ветеринарною та фітосанітарною службою [271]. Відповідно до них до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику відносяться суб'єкти, які провадять діяльність з: розведення, вирощування, утримання та/або обігу сільськогосподарських та диких тварин, птиці, риби та інших гідробіонтів (на територіях, де запроваджено карантинні обмеження або карантин у місцях виникнення і розповсюдження заразних хвороб тварин); забою тварин, виробництва та/або обігу об'єктів санітарних заходів, загальний обсяг виробництва та

обігу яких за календарний рік, що передує плановому, становить 1000 кілограмів і більше та деякі інші. До суб'єктів господарювання із середнім ступенем ризику відносяться суб'єкти, які провадять діяльність з: розведення, вирощування, утримання та/або обігу сільськогосподарських тварин, птиці, риби та інших гідробіонтів, загальний обсяг введення в обіг яких за календарний рік, що передує плановому, становить більше двох оформлених партій; виробництва, зберігання кормів, кормових добавок, преміксів, загальний обсяг виробництва (використання та/або зберігання) яких за календарний рік, що передує плановому, становить більше трьох оформлених партій; виробництва та/або обігу кормів тваринного походження, відходів тваринного походження тощо. Відповідно, планові заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання здійснюються з такою періодичністю: з високим ступенем ризику – не частіше одного разу на рік; із середнім ступенем ризику – не частіше одного разу на три роки.

Крім того, у цій сфері до травня 2015 року діяло Положення про проведення державного контролю та нагляду за якістю ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини, які застосовуються в Україні [272], яким було визначено, що такий контроль здійснюється на стадіях розробки, впровадження, виробництва, зберігання, реалізації, транспортування та застосування названих препаратів.

Функції контролю за забезпеченням безпеки сільськогосподарської продукції сьогодні покладені на Держпродспоживслужбу України (нагляд (контроль) щодо безпечності та окремих показників якості харчових продуктів; щодо вмісту залишкової кількості пестицидів і агрохімікатів у харчових продуктах та продовольчій сировині; за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання ГМО у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності).

Відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» періодичність проведення державного контролю ґрунтується на ризик-орієнтованому підході та має,

зокрема, включати: 1) визначені ризики, пов'язані з об'єктом санітарних заходів або потужностями, а також з технологією виробництва та/або переробки; 2) результати попереднього державного контролю; 3) результативність процедур, які застосовуються оператором ринку для забезпечення дотримання вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів.

Станом на квітень 2017 року до повторного другого читання готується проект Закону України «Про державний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про безпечність та якість харчових продуктів і кормів, здоров'я та благополуччя тварин» [273].

Контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки в галузі поводження з відходами сільськогосподарського виробництва здійснюють:

- Держекоінспекція України (за дотриманням вимог документів дозвільного характеру на здійснення операцій у сфері поводження з відходами; збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією, знешкодженням, видаленням, захороненням відходів (у тому числі недопущенням змішування та захоронення відходів, які можуть бути утилізовані); дотриманням вимог екологічної безпеки під час транспортування, зберігання, знешкодження та захоронення відходів; своєчасністю і повнотою виконання заходів щодо захисту земель від засмічення відходами);

- Держпродспоживслужба (здійснює державний ветеринарно-санітарний контроль за збором, утилізацією та знищенням загиблих тварин і відходів тваринного походження);

- Держгеокадастр (організовує та здійснює державний нагляд (контроль) за здійсненням заходів щодо недопущення власниками та користувачами земельних ділянок псування земель шляхом їх засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами);

- місцеві державні адміністрації (за діяльністю об'єктів поводження з відходами);

- органи місцевого самоврядування (за додержанням юридичними та фізичними особами вимог у сфері поводження з виробничими відходами).

Варто зазначити, що в юридичній літературі висловлюються думки відносно недоцільності проведення деяких видів контролю у галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, як таких, що фактично дублюють одне одного. Зокрема, Ярандайкін Р.С. вказує на відсутність потреби у проведенні контролю за наявністю важких металів у продуктах рослинництва у випадках наявності достовірної інформації про відсутність таких забруднень на землях та в повітрі територій, на яких вирощувались ці рослини [50, с. 256]. Підтримуючи та розвиваючи окреслений підхід, вважаємо недоцільним також проводити контроль за вмістом стимуляторів росту тварин і в кормі, і в продукції тваринництва, оскільки наявність їх в кінцевій продукції в обсягах, що перевищують допустимі рівні, є прямим наслідком перевищення їх вмісту при відгодівлі тварин.

Таким чином, на підставі аналізу правового регулювання контрольно-наглядової функції державного управління в галузі регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні можемо стверджувати, що контроль і нагляд відіграють надзвичайно велику роль у забезпеченні виконання норм чинного законодавства. З огляду на структурну складність сільськогосподарського виробництва та значну кількість екологічних ризиків, контрольно-наглядовими повноваженнями наділена значна кількість державних органів різної галузевої належності, а також представники громадськості.

Втім, незважаючи на досить детальне правове регулювання, у цій сфері були виявлені численні недоліки. Серед них можна виділити технічні, наприклад, використання застарілих назв державних органів, та змістовні – наділення різних органів тотожними повноваженнями, дублюючи одне одного види перевірок, відсутність або неналежне правове регулювання окремих процедур, колізії між чинними на сьогодні правовими актами тощо.

На нашу думку, внесення запропонованих змін і доповнень до чинного законодавства створить умови для ефективної реалізації контрольно-наглядових повноважень, а, відповідно, і забезпечення екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, на підставі аналізу проблем чинного законодавства України та ряду наукових праць, автором сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, що спрямовані на вдосконалення правового регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні. Основні з них такі:

1. Проблема регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва вже не одне десятиліття привертає увагу вчених. Представники природничих наук постійно працюють над виявленням раніше невідомих загроз навколишньому середовищу, життю і здоров'ю людини від здійснення сільськогосподарської діяльності та розробкою методів, спрямованих на їх запобігання. На базі зроблених представниками аграрних, медичних та ряду інших наук висновків, вчені-правознавці розробляють пропозиції із вдосконалення чинного законодавства. Їх роботи у цій галузі класифіковано за наступними напрямками:

- щодо правового регулювання власне екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва або окремих видів діяльності в його межах;
- щодо правового регулювання охорони навколишнього середовища та його компонентів у сфері сільськогосподарського виробництва;
- щодо правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської продукції.

З часу виходу у світ більшості проаналізованих робіт змінилися економічні умови, законодавство, відбувся істотний прогрес у розвитку технологій. Внаслідок цього, значна частина праць в окремих моментах є застарілою та такою, що не відповідає вимогам сьогодення. Крім того, недостатньо дослідженими досі залишаються питання екологічної безпеки в галузі функціонування тваринницьких комплексів, впливу транспортних засобів та сільськогосподарської техніки на рівень безпечності сільськогосподарської продукції, а також інституційно-функціональна складова у цій галузі.

2. На підставі існуючих підходів до класифікації екологічних ризиків, визначено види екологічних ризиків, що наявні у сфері

сільськогосподарського виробництва, здійснено їх класифікацію (за галуззю сільського господарства; за сферою прояву та за масштабом можливих наслідків) та сформульовано визначення. Так, під екологічним ризиком у сфері сільськогосподарського виробництва запропоновано розуміти нормативно встановлений рівень небезпечності для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища речовин (природного і штучного походження), їх поєднань, сполук, сумішей, що використовуються і виробляються у сфері рослинництва та тваринництва або впливають на сільськогосподарське виробництво ззовні, який обумовлений можливістю прояву їх негативних властивостей, що виступає передумовою формування системи забезпечення екологічної безпеки в цій галузі.

3. Запропоновано визначення поняття «сільськогосподарське виробництво» як діяльності юридичних і фізичних осіб з вирощування тваринницької та рослинницької продукції, яка здійснюється безперервно з використанням живих організмів, підпорядковується дії біологічних законів та спрямована на задоволення потреб населення у харчовій продукції та сировині для переробних галузей; відмежовано його від таких суміжних категорій як «сільське господарство» та «сільськогосподарська діяльність»; з метою уніфікації понятійного апарату в досліджуваній галузі запропоновано закріпити ці поняття на нормативному рівні, зокрема, доповнити ними ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та включити їх до відповідної статті проекту Екологічного кодексу України.

Сформульовано особливості екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва, проведено класифікацію її видів та, на підставі цього, визначено її як невід'ємну складову екологічної безпеки; стан навколишнього середовища, що забезпечується сукупністю заходів, які повинні бути вжиті фізичними, юридичними особами та державою в особі уповноважених органів у сфері сільськогосподарського виробництва та за якого у процесі ведення рослинництва і тваринництва створюються максимально безпечні умови для життя і здоров'я людини, виробляється екологічно безпечна продукція, а також зберігається навколишнє середовище та його компоненти у стані, який не несе небезпеки для життя і здоров'я людини.

4. Зважаючи на те, що основні напрямки, мета та пріоритети правового регулювання в тій чи іншій сфері визначаються на рівні державної політики, було проаналізовано норми низки нормативних актів, у яких сформульовані основні положення державної політики у досліджуваній галузі та зроблено висновок про те, що екологічний складовий розвитку цієї галузі економіки приділено недостатньо уваги.

Крім того, беручи до уваги те, що законодавство є одним з інструментів реалізації державної політики, виокремлено основні її напрямки: а) регулювання охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в цілому; б) регулювання екологічної безпеки при поводженні з окремими речовинами; в) регулювання екологічної безпеки у сфері впливу транспортних засобів та сільськогосподарських механізмів на довкілля при провадженні сільськогосподарської діяльності; г) регулювання екологобезпечного функціонування тваринницьких комплексів.

5. За результатами аналізу законодавства України, спрямованого на регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, виявлено ряд недоліків та сформульовано пропозиції по їх усуненню. Зокрема, на нашу думку, зміни і доповнення необхідно внести до наступних нормативних актів:

- Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (щодо вимог до матеріалів, які подаються для державної реєстрації препарату);

- Закону України «Про пестициди і агрохімікати» (щодо заборони застосування пестицидів і агрохімікатів у спеціальних сировинних зонах, призначених для вирощування продукції для дитячого харчування);

- Закону України «Про охорону земель» (щодо доповнення його нормами, відповідно до яких при використанні сільськогосподарської техніки та інших механізмів на землях сільськогосподарського призначення повинні вживатися заходи, спрямовані на запобігання забрудненню ними земель та атмосферного повітря);

- Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (щодо доповнення його нормою про обов'язковий контроль прогнозованого та поточного рівнів викидів мікрофлори та вірусів з тваринницьких комплексів);

- Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів (щодо внесення змін до нормативно визначених розмірів санітарно-захисних зон між тваринницькими комплексами і сільбищною територією).

Крім того, зважаючи на наявність проекту Екологічного кодексу України, запропоновано включити до нього окрему главу, яка могла б мати назву «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва» та містити статті, присвячені регулюванню екологічної безпеки в рослинництві і тваринництві.

6. На підставі аналізу положень окремих міжнародних актів та актів ЄС щодо регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва та порівняння їх із національним законодавством було внесено ряд пропозицій по вдосконаленню останнього. Зокрема, внести зміни і доповнення до:

- Переліку пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні та Переліку пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві, що не можуть бути зареєстровані або перереєстровані в Україні (щодо приведення у відповідність до аналогічних переліків ЄС);

- Закону України «Про ветеринарну медицину» (щодо заборони використання в якості стимуляторів росту тварин антибіотиків та гормонів).

7. Встановлено, що повноваження, спрямовані на державне регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва здійснюють Президент України (як глава держави, гарант додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина); Верховна Рада України (як єдиний орган законодавчої влади); Кабінет Міністрів України (як вищий орган у системі органів виконавчої влади); місцеві державні адміністрації (як органи виконавчої влади, що здійснюють свої повноваження на підпорядкованих їм територіях) та розгалужена система центральних органів виконавчої влади, яку складають міністерства, агентства, служби та інспекції різної відомчої належності. На підставі проведеного аналізу їх системи та повноважень було виявлено ряд недоліків, які, на нашу думку, не сприяють ефективному регулюванню екологічної безпеки в досліджуваній сфері. З

метою їх усунення запропоновано:

- з положення, яке визначає компетенцію Мінагрополітики України виключити повноваження щодо управління земельними ресурсами, крім земель сільськогосподарського призначення;

- положення, яке визначає компетенцію Мінагрополітики України, доповнити повноваженнями щодо формування й реалізації державної політики у сфері: екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва в цілому та виробництва екологічно безпечних продуктів харчування зокрема; регулювання виробництва й обігу органічної продукції;

- діяльність Держгеокадастру України спрямовувати і координувати через Міністра екології та природних ресурсів України.

8. В межах аналізу функціонально-правової складової регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва проаналізовано наступні функції: нормування, стандартизації і сертифікації, дозвільну та контрольно-наглядову.

З метою усунення недоліків, виявлених у галузі нормування, сертифікації та стандартизації у названій сфері запропоновано:

- привести національні нормативні документи, які визначають перелік дозволених до використання засобів захисту рослин та стимуляторів росту тварин у відповідність до вимог ЄС;

- скасувати ряд застарілих стандартів, замінивши їх на стандарти або технічні регламенти (залежно від змісту), які відповідають міжнародним вимогам;

- прискорити розробку та прийняття нових стандартів і технічних регламентів, спрямованих на регулювання екологічної безпеки у галузі сільськогосподарського виробництва (щодо поводження з відходами сільськогосподарського виробництва, ведення екологічно безпечного рослинництва і тваринництва).

9. За результатами вивчення правового регулювання дозвільної функції управління у досліджуваній галузі зроблено висновок, що ця функція виконує важливу роль у регулюванні екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, забезпечуючи в якості умови, необхідної для використання природних ресурсів або поводження з окремими речовинами, виконання сільськогосподарськими виробниками

ряду заходів, спрямованих на непогіршення стану навколишнього середовища та збереження здоров'я людей. Водночас, було виявлено ряд недоліків, усунення яких визнано вкрай важливим та необхідним. Для цього запропоновано:

- внести зміни до Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», додавши до нього допуск (посвідчення) на право роботи з пестицидами і агрохімікатами та погодження місць розміщення об'єктів поводження з відходами (крім небезпечних відходів);

- з метою приведення Водного кодексу України, Законів України «Про охорону атмосферного повітря», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про відходи», «Про пестициди і агрохімікати» та «Про ветеринарну медицину» у відповідність до вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», внести до них доповнення, у яких викласти положення щодо порядку отримання відповідних документів дозвільного характеру в сфері сільськогосподарської діяльності.

10. На підставі аналізу правового регулювання контрольно-наглядової функції державного управління у досліджуваній галузі здійснено класифікацію та аналіз видів контролю і нагляду в залежності від суб'єкта та об'єкта їх проведення, в результаті чого виявлено ряд недоліків, які, на нашу думку, є істотною перепорою для забезпечення належного рівня екологічної безпеки в досліджуваній галузі. У зв'язку із цим, з метою удосконалення правового регулювання у цій сфері запропоновано:

- розробити та прийняти закон про громадський контроль, у якому визначити правовий статус громадського інспектора, підстави його призначення та зняття з посади, порядок проведення ним перевірок і взаємодії з відповідними державними органами, особливості фінансування його діяльності та юридичної відповідальності;

- розробити і затвердити порядки проведення органами Держпродспоживслужби перевірок у підконтрольних їй сферах, визначити питання для здійснення планових заходів державного контролю;

- скасувати дублюючі одне одного види контролю, для чого доповнити відповідні нормативні акти положеннями про те, що: у випадку

невиявлення важких металів на землях та в повітрі територій, на яких вирощувались сільськогосподарські рослини, контроль за їх наявністю у продуктах рослинництва не проводиться; у випадку документального підтвердження відсутності у кормі для тварин стимуляторів росту, контроль за їх наявністю у продуктах тваринництва не проводиться.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2014.pdf> (дата звернення: 23.04.2017).
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 році. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2013.pdf> (дата звернення: 23.04.2017).
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.
5. Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38. Ст. 248.
6. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 3. Ст. 158.
7. Тышкевич Г.Л. Охрана окружающей среды при интенсивном ведении сельского хозяйства. Кишинев: «Штиинца», 1987. 169 с.
8. Усманова Л.Ф. Правовое регулирование природопользования и охраны окружающей среды в аграрном секторе экономики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; Башкирский ин-т переподготовки и повышения квалификации кадров АПК. Уфа, 2000. 369 с.
9. Качинський А.Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України. К.: НІСД, 1994. Вип. 33. 48 с.
10. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення України. К.: НІСД, 2001. 312 с.
11. Крупные животноводческие комплексы и окружающая среда (гигиенические аспекты) / под ред. Д.П. Никитина. М.: Медицина, 1980. 255 с.
12. Шкуро В.В., Фещенко К.Д., Махнюк В.М., Могильний С.М. Сучасні гігієнічні аспекти функціонування тваринницьких комплексів в Україні. *Гігієна населених місць*. К., 2009. № 53. С. 37–46.
13. Колосов А.М. Персикова З.И., Савинов Б.И. Охрана природы и

сельское хозяйство: методический материал в помощь лектору. М., 1978. 83 с.

14. Екологія та сільськогосподарське виробництво: збірник наук. праць / за ред. Корчинського А.А. К.: Українська академія аграрних наук, 1992. 191 с.

15. Шапоренко О.И. Охрана природы в агропромышленном комплексе: учебно-методическое пособие. Донецк: Норд-Пресс, 2004. 222 с.

16. Охрана окружающей среды при использовании пестицидов / под ред. Гончара М.Т. К.: Урожай, 1983. 128 с.

17. Гончар М.Т. Экологические проблемы сельскохозяйственного производства. Львов: Вища школа, 1986. 141 с.

18. Екологічна безпеність та якість продукції агропромислового виробництва / за ред. В.В. Власенко. Вінниця: Едельвейс і К, 2007. 326 с.

19. Никитюк О.А. Науково-методичні основи екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: дис. ... д-ра с.-г. наук: 3.00.16; Ін-т агроєкології і економіки природокористування. К., 2010. 421 с.

20. Ангурець О.В. Вплив генетично змінених організмів на навколишнє середовище. *Екологічний вісник*. К., 2007. № 4. С. 12.

21. Бондар О.І. Біотехнології в контексті сучасних соціально-екологічних проблем людства. *Біотехнології та біобезпека в контексті сталого розвитку України: зб. доповідей*. К., 2001. С. 2–8.

22. Ситнік О.І. ГМО: сучасний стан проблем. *Екологічний вісник*. К., 2009. № 6. С. 15–16.

23. Созінов О.О. Біотехнологія і агросфера України. *Біотехнології та біобезпека в контексті сталого розвитку України: зб. доповідей*. К., 2001. С. 8–12.

24. Шинкаренко Л.М. Біотехнології в сучасному світі та в Україні – стан, тенденції, проблеми. *Біотехнології та біобезпека в контексті сталого розвитку України: зб. доповідей*. К., 2001. С. 13–23.

25. Ковальчук Т.Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1996. 201 с.

26. Струтинська-Струк Л.В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук:

12.00.06; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2005. 205 с.

27. Файзиев Ш.Х. Правовые вопросы экологической безопасности в сельском хозяйстве: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06; Академия МВД Республики Узбекистан. Ташкент, 1995. 24 с.

28. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.], під заг. ред.. М.В. Красної та Р.С. Кіріна, відп. ред. В.І. Андрейцкв, М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірнич. ун-т. – Дніпро: НГУ, 2016. – 575 с.

29. Довідник з охорони природи в сільському і лісовому господарстві (правові питання) / за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Урожай, 1981. 166 с.

30. Шемшученко Ю.С. Правовые основы охраны окружающей среды в сельском хозяйстве. К.: Вища школа, 1984. 55 с.

31. Козырь О.М. Правовая охрана окружающей среды в сельском хозяйстве от загрязнения пестицидами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06 ; Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. М., 1985. 21 с.

32. Козырь О.М. Правовые вопросы охраны окружающей среды от загрязнения агрохимикатами. М.: Изд-во МГУ, 1989. 84 с.

33. Правовая охрана окружающей среды в сельском хозяйстве / М.М. Бринчук, О.Л. Дубовик, Н.Г. Жаворонкова [и др.]; отв. ред. О.С. Колбасов. М.: Наука, 1989. 184 с.

34. Исаков Х.И. Правовая охрана окружающей среды при интенсивном ведении животноводства: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Академия наук Казахской ССР; Ин-т философии и права. Алма-Ата, 1989. 21 с.

35. Бринчук М.М. Правовая охрана окружающей среды от загрязнения токсичными веществами. М.: Наука, 1990. 214 с.

36. Правові засади інноваційного розвитку в сільському господарстві України / В.І. Семчик, В.В. Книш, П.Ф. Кулинич, Л.О. Панькова [та ін.]; за ред. В.І. Семчика. К.: Юридична думка, 2010. 456 с.

37. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. К.: Логос, 2011. 688 с.

38. Сакаджи К.Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.06;

Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2012. 19 с.

39. Коваленко Т.О. Еколого-правові аспекти поводження з генетично модифікованими організмами в Україні. *Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 13-14 грудня 2007 р. / Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого Х.: Право, 2008. С. 14–18.*

40. Скурко Е.В. Генно-инженерные биотехнологии. Вопросы правового и экономического регулирования. М.: Ось-89, 2007. 176 с.

41. Піддубна Д.С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». К., 2015. 20 с.

42. Петрина В.Н. Организационно-правовые вопросы обеспечения качества сельскохозяйственной продукции: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.02; Харьк. юрид. институт им. Ф.Э. Дзержинского. Х., 1990. 17 с.

43. Земко А. Правові аспекти забезпечення якості продукції, виробленої в підсобних виробництвах і промислах. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 44–47.

44. Бугера С.І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання: монографія. – К.: Бізнесполіграф, 2012. – 424 с.

45. Кайдашов В.С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2012. 19 с.

46. Богдан А.Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2010. 20 с.

47. Духневич А.В. Нормативно-правове регулювання забезпечення Україною екологічної безпеки сільськогосподарської продукції відповідно до вимог СОТ. *Бюлетень міністерства юстиції України*. К.: ДП «Українська правова інформація», 2014. № 1 (147). С. 93–100.

48. Духневич А.В. Правове регулювання фітосанітарного контролю в

Україні у відповідності до норм СОТ. *Наукове видання «Юридичний вісник»*. Одеса: Редакційно-видавничий відділ НДЧ Національного університету «Одеська юридична академія», 2014. № 2. С. 301–306.

49. Цюра О.В. Правове регулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції тваринного походження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2015. 20 с.

50. Ярандайкин Р.С. Организационно-правовые проблемы производства и реализации экологически чистой сельскохозяйственной продукции: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; Московская гос. юрид. академия. М., 1999. 349 с.

51. ДСТУ 2156-93. Державний стандарт України. Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення. URL: http://www.dnaop.com/html/41018/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_2156-93 (дата звернення: 25.04.2017).

52. Про проведення узгодженої політики в галузі технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів: угода урядів держав-членів Євразійського економічного співтовариства від 25 січня 2008 року. URL: <http://www.evrazes.com/docs/view/83> (дата звернення: 25.04.2017).

53. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: словарь-справочник. М.: Просвещение, 1992. 320 с.

54. Українська екологічна енциклопедія / за ред. Р. Дяківа. К.: Міжнародна економічна фундація, 2006. 808 с.

55. Мусієнко М.М., Серебряков В.В. Екологія. Охорона природи: словник-довідник. К.: Знання, 2007. 624 с.

56. Колбасов О.С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект). *Советское государство и право*. 1988. № 12. С. 47–55.

57. Андрейцев В.І. Екологічне право: курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.

58. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.1: А-Г. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія, 1998. 672 с.

59. Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленных и иных видов деятельности. М.: Ось-

89, 1998. 224 с.

60. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

61. Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2000. 211 с.

62. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 13.

63. Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва: постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2011 року № 1130. *Офіційний вісник України*. 2011. № 86. Ст. 3139.

64. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18 січня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 11. Ст. 52.

65. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 38. Ст. 1467.

66. Основи економічної теорії: підручник / за ред. Л.С. Шевченко. Х.: Право, 2008. 448 с.

67. Большая энциклопедия: в 62 томах. Т. 39. М.: ТЕРРА, 2006. 592 с.

68. Методика розрахунку рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств: наказ Державного комітету статистики України від 14 лютого 2011 року № 33. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/33/metod.htm (дата звернення: 22.04.2017).

69. Енциклопедія сучасної України: у 10 т. Т. 5: В-Г. К.: Поліграфкнига, 2006. 728 с.

70. Єрмоленко В.М. Категорія «сільськогосподарська діяльність» в аграрному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 124–127.

71. Гафурова О. Сільськогосподарська діяльність (сільськогосподарське виробництво) як об'єкт аграрних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 4. С. 56–60.

72. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 9 лютого 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. Ст. 491.

73. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 556.

74. Отравляющие вещества сельскохозяйственного значения. URL: http://www.ng.ru/science/2004-06-09/14_pestitsid.html (дата звернення: 24.04.2017).

75. Шапоренко О.И. Охрана природы в агропромышленном комплексе: учебно-методическое пособие. Донецк: Норд-Пресс, 2004. С. 118.

76. Корнет В.А., Підліснюк В.В. Проблема непридатних і заборонених до використання пестицидів на Україні та їх вплив на здоров'я населення. *Екологічна безпека*. 2010. № 2. С. 43–45.

77. Дописки в книгу жизни. *Элементы*. URL: <http://elementy.ru/lib/164586> (дата звернення: 22.04.2017).

78. О переносе генов. *ГМО – статьи, оценки, мнения* URL: <https://gmobiosafety.wordpress.com/2008/01/15/%d0%9e-%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%be%d1%81%d0%b5-%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d0%be%d0%b2/> (дата звернення: 26.04.2017).

79. Гетьман А.П., Лозо В.І. Правове регулювання розвитку біотехнології і використання генетично модифікованих організмів (гмо) в Європейському Союзі. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 117. С. 180-194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_117_25 (дата звернення: 26.04.2017).

80. ГМО: шкода чи користь? *Екологія життя*. URL: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/gmo-shkoda-chi-korist> (дата звернення: 26.04.2017).

81. Їжа з ГМО викликає рак, – Daily Mail. URL: http://news.liga.net/ua/news/health/734166-zha_z_gmo_viklika_rak_daily_mail.htm (дата звернення: 26.04.2017).

82. Оверковська Т. Юридична природа понять «забруднення» та «псування» земель. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2006. № 70–71. С. 105–109.

83. Мельник В.О. Екологічні проблеми сучасного птахівництва.

Птахівництво. 2009. Вип. 63. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Ptahivnystvo/2009_63/index.files/1.pdf (дата звернення: 26.04.2017).

84. Война миров: антибиотики в сельском хозяйстве. URL: <http://xn--80abjdoczr.xn--p1ai/main/612-voyna-mirov-antibiotiki-v-selskom-hozyaystve.html> (дата звернення: 26.04.2017).

85. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.

86. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 15. Ст. 73.

87. Ільїна Н.Л. Правові аспекти екологічних ризиків при плануванні та забудові міст України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. № 31. С. 362–367.

88. Балюк Г.І. Ядерний ризик: правові проблеми визначення, оцінювання та класифікації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 1999. № 4. С. 238–244.

89. Ярчак В.В. Правове регулювання запобігання негативного впливу на довкілля об'єктів підвищеної екологічної небезпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. 237 с.

90. Кондратьєва К.А. Екологічний ризик в сфері сільськогосподарського виробництва: юридичне поняття та ознаки. *Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.)* / за ред. Г.І. Балюк, М.В. Краснової, А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка. 2012. С. 58-63. URL: <http://law.univ.kiev.ua/images/stories/Lit/kaf-zemel/2012-round-table.pdf> (дата звернення: 26.04.2017).

91. Кондратьєва К.А. Юридичне поняття та особливості екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 85-89.

92. Энциклопедия социологии URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/3417/РЕГУЛИРОВАНИЕ> (дата звернення: 26.04.2017).

93. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук [та ін.]; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид., переоб і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

94. Бредіхіна В.Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне

середовище: дис... канд. юрид. наук 12.00.06; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 190 с.

95. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

96. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

97. Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Харьков: Консум, 1998. 224 с.

98. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

99. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

100. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

101. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

102. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91.

103. Порядок проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 1996 року № 295. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=295-96-%EF> (дата звернення: 23.04.2017).

104. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (ратифікована Україною 18 квітня 2007 року). *Офіційний вісник України*. 2007. № 90. Ст. 3324.

105. Перелік пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві, що не можуть бути зареєстровані або перереєстровані в Україні: затверджений Головою Укрдержхімкомісії 5 серпня 1997 року. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4189> (дата звернення: 23.04.2017).

106. Середа О.В., Дзюбаненко Н.І. Розміщення засобів захисту рослин на ринку: статус діючих речовин зареєстрованих в Україні пестицидів відповідно до норм європейської спільноти. *Посібник українського хлібороба: науково-практичний збірник*. 2008. С. 157–160.

107. Державні санітарні правила «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві»: постанова Головного державного санітарного лікаря України від 3 серпня 1998 року № 1. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4151> (дата звернення: 23.04.2017).

108. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» / Г.І. Балюк, І.С. Гриценко, Т.Г. Ковальчук [та ін.]; за ред. Г.І. Балюк. К.: Юрінком Інтер, 2011. 328 с.

109. Державні санітарні правила авіаційного застосування пестицидів і агрохімікатів у народному господарстві України: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18 грудня 1996 року № 382. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4155> (дата звернення: 21.04.2017).

110. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року в редакції від 22 липня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 41-42. Ст. 2024.

111. Державні санітарні правила і норми «Допустимі дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів у сільськогосподарській сировині, харчових продуктах, повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді водойм, ґрунтах»: постанова Головного державного санітарного лікаря України від 20 вересня 2001 року № 137. URL: <http://lawua.info/bdata1/ukr15/index.htm> (дата звернення: 25.04.2017).

112. Про дитяче харчування: Закон України від 14 вересня 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 44. Ст. 433.

113. Про затвердження Порядку надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування: постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1195. *Офіційний вісник України*. 2007. № 76. Ст. 2819

114. Про Загальнодержавну цільову економічну програму проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки: Закон України від 4 червня 2009 року *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 42. Ст. 636.

115. Новожилова Є.В. Порівняльний аналіз нормативно-правового

регулювання виробництва якісних та безпечних молока та молочних продуктів в Україні та ЄС/СОТ. *Тваринництво сьогодні: наук.-практ. журн.* К.: 2012. № 1. С. 24-31.

116. Сердюк О.С. Корзун В.Н. До питання ризиків генетично-модифікованих організмів. *Довкілля та здоров'я*. 2010. № 2 (53). С. 3-6.

117. Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття: Закон України від 12 вересня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 44. Ст. 320.

118. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.

119. Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 року № 808. *Офіційний вісник України*. 2009. № 59. Ст. 2071.

120. Питання забезпечення реалізації статті 7 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 року № 919. *Офіційний вісник України*. 2010. № 78. Ст. 2752.

121. Про затвердження Порядку державної реєстрації косметичних та лікарських засобів, які містять генетично модифіковані організми або отримані з їх використанням: постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 року № 114. *Офіційний вісник України*. 2009. № 12. Ст. 373.

122. Реєстр генетично модифікованих організмів джерел кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням. URL: http://www.consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/document/%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%A0%D0%B5%D1%8D%D1%81%D1%82%D1%80_%D0%93%D0%9C%D0%9E-19.07.pdf (дата звернення: 25.04.2017).

123. Про затвердження критеріїв оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне

середовище: наказ Міністерства природних ресурсів та екології України від 7 лютого 2011 року № 36. *Офіційний вісник України*. 2011. № 17. Ст. 722.

124. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року в редакції від 1 грудня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 7. Ст. 84.

125. Про затвердження Технічного регламенту щодо правил маркування харчових продуктів: наказ Держспоживстандарту України від 28 жовтня 2010 року № 487. *Офіційний вісник України*. 2011. № 12. Ст. 540.

126. Про затвердження порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2009 року № 468. *Офіційний вісник України*. 2009. № 37. Ст. 1240.

127. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 червня 1992 року в редакції від 16 листопада 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 5-6. Ст. 53.

128. Кодекс алиментаріус. Производство продуктов животноводства / пер. с англ.; ред. Г.В. Плеханова [и др.]. М.: Весь мир, 2007. 230 с. URL: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/importExport/tsouz/docs/kodeksAlimJiv.pdf> (дата звернення: 20.04.2017).

129. Про затвердження положень про державну реєстрацію ветеринарних препаратів, кормових добавок, преміксів та готових кормів: постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 року № 1349. *Офіційний вісник України*. 2007. № 89. Ст. 3273.

130. Баласинович Б., Ярошевська Ю. ГМО: виклики сьогодення та досвід правового регулювання. К.: АДЕФ-Україна, 2010. 256 с.

131. Про небажані речовини в кормах для тварин ЄС: Директива 2002/32/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 7 травня 2002 року. URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/2002-32-EC.pdf> (дата звернення: 18.04.2017).

132. Про добавки у кормах для тварин: Регламент Європейського Парламенту і Ради № 1831/2003 від 22 вересня 2003 року. URL: www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/registration/1831-2003.pdf (дата звернення:

18.04.2017).

133. Щодо заборони на використання в тваринництві певних речовин, що мають гормональну або тиреостатичну дію: Директива Ради ЄС 96/22 від 29 квітня 1996 року. URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es96-22.pdf> (дата звернення: 18.04.2017).

134. Регламент Європейського парламенту та Ради № 767/2009 від 13 липня 2009 року по розміщенню на ринку та використанню кормів, що вносить зміни до Регламенту Європейського парламенту і Ради № 1831/2003 і скасовує Директиву Ради 79/373/ЄЕС, Директиву Комісії 80/511/ЄЕС, Директиви Ради 82/471/ЄЕС, 83/228/ЄЕС, 93/74/ЄЕС, 93/113/ЄС і 96/25/ЄС та Рішення Комісії 2004/217/ЄС. URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/767-2009.pdf> (дата звернення: 18.04.2017).

135. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446.

136. ДСТУ EN 12761-1:2004. Сільськогосподарські та лісогосподарські машини. Обприскувачі-опилювачі для внесення засобів захисту рослин і рідинних добрив. Захист навколишнього середовища. Частина 1. Загальні вимоги: наказ Держспоживстандарту від 28 жовтня 2004 року № 237. URL: <http://document.ua/silskogospodarski-talisogospodarski-mashini-obpriskuvachi--std7574.html> (дата звернення: 18.04.2017).

137. Шумозащитные экраны – вынужденная мера или необходимость?! URL: <http://www.vestnik.info/archive/20/article284.html> (дата звернення: 23.04.2017).

138. ДБН В.2.3-4-2015 Автомобільні дороги. Частина I. Проектування. Частина II. Будівництво. URL: http://interiorfor.com/wp-content/uploads/2016/12/DBN-V.2.3-4_2015.pdf (дата звернення: 15.04.2017).

139. ГБН В.2.3-218-007:2012 Споруди транспорту. Охорона довкілля при будівництві, ремонті та експлуатаційному утриманні автомобільних доріг. URL: http://old.minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/techichne-regulyuvannya/normuvannya/GBN/GBN_V.2.3-218-540-2012.pdf (дата звернення: 15.04.2017).

140. Мунтян В.Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР /

В.Л. Мунтян. – К.: Наукова думка, 1965. – 198 с.

141. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 року № 173. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5186> (дата звернення: 25.04.2017).

142. Гігієнічні аспекти проектування сучасних птахівницьких підприємств / В.В. Шкуро, К.Д. Фещенко, В.М. Махнюк, С.М. Могильний. *Гігієна населених місць*. К., 2009. № 54. С. 32–40.

143. Кондратьєва К.А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в діяльності тваринницьких комплексів в Україні. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2011. Вип. 54. С. 476-481

144. Державні будівельні норми України. Будівлі і споруди для тваринництва: наказ Держкоммістобудування України від 27 січня 1995 року № 17. URL: <http://profidom.com.ua/v-2/v-2-2/1482-dbn-v-2-2-1-95-budivli-i-sporudi-dla-tvarinnictva> (дата звернення: 23.04.2017).

145. Державні будівельні норми України. Планування і забудова сільських поселень. Планування і забудова малих сільськогосподарських підприємств та селянських (фермерських) господарств»: наказ Держкоммістобудування України від 25 березня 1997 року № 42. URL: <http://profidom.com.ua/b-2/b-2-4/2157-dbn-b-2-4-1-94-planuvanna-i-zabudova-silskih-poselen> (дата звернення: 27.04.2017).

146. Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку: постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808. *Офіційний вісник України*. 2013. № 87. Ст. 3221.

147. Про екологічну експертизу: Закон України від 9 лютого 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 8. Ст. 54.

148. Про відходи: Закон України від 2 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 36-37. Ст. 242.

149. Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною: Закон України від 7 квітня 2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 24. Ст. 171.

150. Оверковська Т. Правове забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського землекористування. *Підприємництво,*

господарство і право. 2011. № 12. С. 107–110.

151. Класифікатор відходів ДК 005-96: наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 29 лютого 1996 року № 89. URL: <http://sfs.gov.ua/data/normativ/000/000/61769/0.doc> (дата звернення: 27.04.2017).

152. Кондратьєва К.А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; КНУ ім. Шевченка. К. 2013. 16 с.

153. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. В.Б.Авер'янов. К.: Юридична думка, 2007. 592 с.

154. Органи державної влади у галузі екології: збірник нормативно-правових актів України / ред. Г.І.Балюк [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, юридичний факультет, кафедра екологічного права. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2012. 232 с.

155. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

156. Про розроблення Загальнодержавної програми поводження з небезпечними відходами: постанова Верховної Ради України від 3 квітня 2007 року № 854. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 23. Ст. 305.

157. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352.

158. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

159. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

160. Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року. *Офіційний вісник України*. 2005. № 25. Ст. 3268.

161. Про біологічну безпеку України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 року. *Офіційний вісник України*. 2009. № 26. Ст. 862.

162. Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 квітня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. Ст. 3029.

163. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287. *Офіційний вісник України*. 2015. № 43. Ст. 1353.

164. Питання Комісії з біобезпеки та біологічного захисту при Раді національної безпеки і оборони України: указ Президента України від 21 квітня 2017 року № 113. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/1132017-21750> (дата звернення 26.04.2017).

165. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

166. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 року № 22. *Офіційний вісник України*. 2013. № 6. Ст. 206.

167. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158. *Офіційний вісник України*. 2007. № 73. Ст. 2715.

168. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999 № 20–21. Ст. 190.

169. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 року № 32. *Офіційний вісник України*. 2015. № 10. Ст. 266.

170. Про затвердження зразків заявок, що подаються суб'єктами господарювання на випробування та державну реєстрацію пестицидів та агрохімікатів: наказ Міністерства навколишнього природного середовища від 25 березня 2008 року № 149. *Офіційний вісник України*. 2008. № 34. Ст. 96.

171. Про затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: наказ Міністерства

охорони навколишнього природного середовища України від 27 червня 2006 року № 309. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 236.

172. Звіт Мінприроди України про підсумки роботи міністерства та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів у 2011 році. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-reports/Zvit%202011.doc> (дата звернення: 22.04.2017).

173. Звіт Мінприроди України Про діяльність Міністерства екології та природних ресурсів України за перше півріччя 2014 року URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-reports/dialist_zvit_2014.doc (дата звернення: 22.04.2017).

174. Про ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 року № 159. *Офіційний вісник України*. 2013. № 22. Ст. 740.

175. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16 жовтня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2012. № 89. Ст. 3591.

176. Інформування щодо питань передачі функцій з охорони навколишнього природного середовища. URL: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/3387-informuvannia-shchodo-pytan-peredachi-funktsii-z-okhorony-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyshcha-na-mistsevomu-rivni-vid-terytorialnykh-orhaniv-ministerstva-okhorony-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyshcha-ukrainy-do-oblasnykh-kyivskoi-sevastopolskoi-misky> (дата звернення: 27.04.2017).

177. Інтерв'ю Міністра екології та природних ресурсів України. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/175497> (дата звернення: 27.04.2017).

178. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 393. *Офіційний вісник України*. 2014. № 71. Ст. 1995.

179. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF> (дата звернення: 27.04.2017).

180. Про результати здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища за 2015 рік. URL: http://dei.gov.ua/images/doc/2-kv-2015/zvit_2015.doc (дата звернення: 20.04.2017).

181. Про результати здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища за I півріччя 2016 року. URL: <http://dei.gov.ua/images/doc/2-kv-2016/3-rv-2016/dijaln1pvr16.doc> (дата звернення: 20.04.2017).

182. Про затвердження уніфікованих форм актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, що містять перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю): наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 2 жовтня 2012 року № 483. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Ст. 3291.

183. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. Ст. 1141.

184. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 року № 1119. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 68.

185. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 78. Ст. 2893.

186. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: указ Президента України від 23 квітня 2011 року № 500. *Офіційний вісник України*. 2011. № 31. Ст. 1326.

187. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 15. *Офіційний вісник України*. 2015. № 7. Ст. 164.

188. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2105.

189. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова

Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667. *Офіційний вісник України*. 2015 р. № 73. Ст. 2402.

190. Кондратьєва К.А. Правові проблеми контролю за охороною земель при застосуванні пестицидів за законодавством України. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 50-52.

191. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.

192. Балюк Г.І. Дотримання вимог земельного законодавства як вимога забезпечення національної безпеки України. *Земельні відносини і просторовий розвиток в Україні: матеріали міжнар. наук. конф. (м.Київ, 13-14 квітня 2006р.): у 2 ч. / відп. ред. Б. М. Данилишин; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України, Київська міська держ. адміністрація, Київський ін-т земельних відносин. К.: РВПС України НАНУ, 2006. Ч. 1. 2006. С. 157–160.*

193. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 року № 197. *Офіційний вісник України*. 2014. № 51. Ст. 1345.

194. Про затвердження Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 року № 294. *Офіційний вісник України*. 2014. № 61. Ст. 1688.

195. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 459. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2183.

196. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини): навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 192 с.

197. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). К.: УСП МСБ «Eusmeu», 2003. 772 с.

198. Екологічне право України. Академічний курс: підручник. 2-ге вид. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. 720 с.

199. Сушик О.В. Правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2010. 223 с.

200. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

201. Інклар А. Технічні регламенти: рекомендації щодо їх удосконалення і впровадження. *Стандартизація, сертифікація, якість*. № 4. 2011. С. 16.

202. Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1057. *Офіційний вісник України*. 2015. № 102. Ст. 3519.

203. Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 299. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 571.

204. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1780. *Офіційний вісник України*. 2002. № 1. Ст. 9.

205. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 303. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 575.

206. Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується: постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 року № 1100. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1100-96-%EF> (дата звернення 22.04.2017).

207. Про затвердження нормативів граничнодопустимих викидів

забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27 червня 2006 року № 309. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2259.

208. Про затвердження Переліку типів устаткування, для яких розробляються нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 16 серпня 2004 року № 317. *Офіційний вісник України*. 2004. № 36. Ст. 2436.

209. Про затвердження Інструкції про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 10 травня 2002 року № 177. *Офіційний вісник України*. 2002. № 22. Ст. 1074.

210. Писаренко В.Н., Писаренко П.В., Писаренко В.В. Экологические проблемы в зонах животноводческих комплексов: негативное влияние отходов животноводства на окружающую среду. URL: http://www.agromage.com/stat_id.php?id=571 (дата звернення: 28.04.2017).

211. Про Порядок розроблення і затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 300. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 572.

212. Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами): наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 липня 1997 року № 201. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=803> (дата звернення: 28.04.2017).

213. Порядок розроблення та затвердження нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 303. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 575.

214. Про затвердження Положення про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних факторів і Порядку оплати робіт із

проведення гігієнічної регламентації та державної реєстрації небезпечних факторів: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 року № 420. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/420-95-%D0%BF> (дата звернення: 28.04.2017).

215. Про затвердження Порядку застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 року № 547. *Офіційний вісник України*. 2011. № 40. Ст. 1641.

216. Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 року № 529. *Офіційний вісник України*. 2011. № 39. Ст. 1599.

217. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

218. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

219. Про стандартизацію і сертифікацію: декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 27. Ст. 289.

220. Обов'язкові НД, на які є посилання у нормативно-правових актах. URL: <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/109-2/> (дата звернення: 28.04.2017).

221. Припинення дії на території України стандартів колишнього СРСР (ГОСТ) URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=438f7e67-bfcb-4ddd-99e2-66bf0fcc55e5&title=prypinenie> (дата звернення: 28.04.2017).

222. International Organization for Standardization: офіційний сайт. URL: <http://www.iso.org/iso/about.htm> (дата звернення: 28.04.2017).

223. European Committee for Standardization: офіційний сайт. URL: <http://www.cen.eu/cen/AboutUs/Pages/default.aspx> (дата звернення: 28.04.2017).

224. Звіт про виконання Програми робіт з національної стандартизації на 2016 рік (станом на січень 2017 року). URL: http://ukrndnc.org.ua/files/2017/01_16/Zvit_vikon-sichen_15_01_2017_

Program_2016+Dod_1+Dod_2_Dod_3.xlsx (дата звернення: 24.04.2017).

225. Гуменюк Г., Слива Ю. Сучасний стан стандартизації сільськогосподарської та харчової продукції. *Стандартизація, сертифікація, якість*. № 6. 2011. С. 19–24.

226. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4 липня 2002 року № 37. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 35. Ст. 258.

227. Сертифікати: імпорт, експорт. URL: http://www.consumer.gov.ua/ContentPages/Sertifikati-_Import,_Eksport/98/ (дата звернення: 20.04.2017).

228. Мінекономіки: Скасування обов'язкової сертифікації харчових продуктів не призведе до погіршення їхньої якості. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243223739 (дата звернення: 20.04.2017).

229. Обов'язкова сертифікація – «за» та «проти». URL: <http://www.bcdst.kiev.ua/index.php/test/325---lr--lr> (дата звернення: 20.04.2017).

230. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19 травня 2011 року № 3392. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 47. Ст. 532.

231. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру: Закон України від 9 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 873.

232. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.

233. Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 302. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 574.

234. Про затвердження Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій

та громадян-підприємців: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 9 березня 2006 року № 108. *Офіційний вісник України*. 2006. № 13, № 14. Ст. 916.

235. Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 321. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 590.

236. Про затвердження Порядку подання декларації про відходи та її форми: постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 118. *Офіційний вісник України*. 2016. № 18. Ст. 720.

237. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 18 травня 2016 року № 186. *Офіційний вісник України*. 2016. № 56. Ст. 1956.

238. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляції) в аграрному секторі економіки. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61195 (дата звернення: 20.04.2017).

239. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляції) в аграрному секторі економіки. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61195&pf35401=416124> (дата звернення: 20.04.2017).

240. Інформаційна картка адміністративної послуги «Погодження місць розміщення об'єктів поводження з відходами». Державне управління охорони навколишнього середовища у Волинській області. URL: http://www.lutskrada.gov.ua/sites/default/files/u94/pogodzhennya_misc_rozmishchennya_obiektiv_povodzhennya_z_vidhodami.pdf (дата звернення: 20.04.2017).

241. Інформаційна картка адміністративної послуги «Погодження місць розміщення об'єктів поводження з відходами». Нововолинська міська рада. URL: [http://old.novovolynsk-rada.gov.ua/files/1%20info%20karta\(18\).doc](http://old.novovolynsk-rada.gov.ua/files/1%20info%20karta(18).doc) (дата звернення: 20.04.2017).

242. Про затвердження Порядку одержання допуску (посвідчення) на

право роботи, пов'язаної з транспортуванням, зберіганням, застосуванням та торгівлею пестицидами і агрохімікатами: постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 1995 року № 746. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=746-95-%EF&new=1> (дата звернення: 20.04.2017).

243. Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу, форми експлуатаційного дозволу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 930. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. Ст. 3129.

244. Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 978. *Офіційний вісник України*. 2008. № 86. Ст. 2891.

245. Про затвердження Тимчасового порядку проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 жовтня 2000 року № 247. *Офіційний вісник України*. 2001. № 3. Ст. 82.

246. Про уповноваження Голови Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на затвердження та підписання окремих видів документів: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 року № 564. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/564-2016-%D1%80/print1474822724745044> (дата звернення: 20.04.2017).

247. Про внесення змін до наказу Держпродспоживслужби від 06.06.2016 № 130: наказ Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів від 3 серпня 2016 року № 230. URL: <http://www.consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/document/%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%E2%84%96%20230.pdf> (дата звернення: 18.04.2017).

248. Про затвердження тимчасової технологічної картки адміністративної послуги видача висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи: наказ Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів від 23 грудня 2016 року № 517. URL: <http://www.consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/>

document/%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%E2%84%96%20517.PDF (дата звернення: 18.04.2017).

249. Административное право Российской Федерации: учебник / ред. А.П. Алехин. М.: Зерцало-М, 2003. 608 с.

250. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2003. 35 с.

251. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

252. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401. *Відомості Верховної Ради України*. – 2016. – № 28. – Ст. 532.

253. Кармолицкий А.А. Административно-правовое регулирование надведомственных полномочий государственных инспекций. М.: Изд-во МГУ, 1985. 83 с.

254. Конопльов В.В. Організаційно-правовий механізм підготовки та прийняття управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2006. 424 с.

255. Лебідь В.І. Окремі аспекти правового регулювання рекультивації земель України. *Юридична наука*. 2012. № 11. С. 29–34.

256. Федоровська О.Б. Правове забезпечення громадського екологічного контролю в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.06; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2007. 19 с.

257. Про удосконалення державного санітарно-епідеміологічного нагляду за впровадженням системи НАССР: постанова Головного державного санітарного лікаря України від 30 червня 2010 року № 20. URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/post_20100630_20.html (дата звернення: 28.04.2017).

258. Про затвердження Порядку планування та проведення перевірок

з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель: наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 12 грудня 2003 року № 312. *Офіційний вісник України*. – 2003. – № 52. – Ст. 2891.

259. Про затвердження Порядку планування та здійснення контрольних заходів з питань перевірки стану дотримання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 лютого 2013 року № 132. *Офіційний вісник України*. 2013. № 23. Ст. 790.

260. Про затвердження Переліку питань та уніфікованої форми акта перевірки для здійснення Державною інспекцією сільського господарства України та її територіальними органами планових заходів державного нагляду (контролю): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 серпня 2013 року № 503. *Офіційний вісник України*. 2013. № 68. Ст. 2520.

261. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 січня 2017 року № 24. *Офіційний вісник України*. 2017. № 30. Ст. 895.

262. Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 вересня 2008 року № 464. *Офіційний вісник України*. 2009. № 4. Ст. 114.

263. Про затвердження уніфікованих форм актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, що містять перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю): наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 2 жовтня 2012 року № 483. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Ст. 3291.

264. Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 року № 212. *Офіційний вісник України*. 2008. № 23. Ст. 686.

265. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері

господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 року № 877. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

266. Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 року № 1109. *Офіційний вісник України*. 1999. № 25. Ст. 127.

267. Про затвердження Положення про мережу випробувальних лабораторій з визначення вмісту генетично модифікованих організмів у продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 700. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2820.

268. Про затвердження Положення про науково-методологічний центр з питань випробувань генетично модифікованих організмів: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 701. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2821.

269. Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 листопада 2010 року № 971. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3506.

270. Про затвердження переліків питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання законодавства у галузі ветеринарної медицини та уніфікованої форми акта перевірки: наказ Мінагрополітики України від 12 жовтня 2011 року № 538. *Офіційний вісник України*. 2011. № 90. Ст. 3278.

271. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду, і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною ветеринарною та фітосанітарною службою: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 402. *Офіційний вісник України*. 2015. № 50. Ст. 1604.

272. Про затвердження Положення про проведення державного контролю та нагляду за якістю ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини, які застосовуються в Україні: наказ Державного департаменту ветеринарної медицини від 28 травня 2003 року № 39. *Офіційний вісник України*. 2003.

№ 25. Ст. 1229.

273. Проект Закону про державний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про безпечність та якість харчових продуктів і кормів, здоров'я та благополуччя тварин URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52373 (дата звернення 30.03.2017).

Підписано до друку 29.04.2017. Формат 60x84 ¹/₁₆
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 11,09
Наклад 300 прим.

Видавництво Кондратьєва А.В.
58013, м. Чернівці, вул. Героїв Майдану, 186-В
тел. (0372) 90-55-75
E-mail: avk_i@i.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 437 від 26.04.2001